

2023

№ 02,03 (44,45)

ᠰᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠭᠡᠨ
ᠰᠡᠭᠡᠨ

ШҮҮХИЙН
ШИЙДВЭР
ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДАЛ

ОНОЛ-АРГА ЗҮЙН
УЛИРАЛ ТУТМЫН СЭТГҮҮЛ

АНГЛИ БОЛОН УЭЛЬСИЙН ПЕНИТЕНЦИАР ТОГТОЛЦОО

THE PENITENTIARY SYSTEM OF ENGLAND AND WALES

Б.Галбадрах

Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн эрхлэгч, доктор (Ph.D), хошууч

Товч утга: Өгүүлэлд Их Британи, Умард Ирландын нэгдсэн вант улсын бүрэлдэхүүнд багтдаг Англи, Уэльс Улсын хорих ял эдлүүлэх тогтолцооны зарим хэсгийг тайлбарласан.

Түлхүүр үгс: хорих ял, хоригдол, тогтолцоо, хөдөлмөр эрхлэлт.

Abstract: The article describes some aspects of the prison system in England and Wales, a part of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland.

Keywords: imprisonment, prisoners, system, employment.

Эрүүгийн хариуцлагын тогтолцооны олон улсын чиг хандлагад дүн шинжилгээ хийхэд сүүлийн арваад жилийн хугацаанд ялын төрөл нэмэгдэж, шинэ төрлийн буюу хорихоос өөр төрлийн ял нэмэгдэх хандлагатай байгааг онцлон тэмдэглэхгүй байх боломжгүй.

Дэлхийн орнуудын хорих байгууллагуудад 11 сая гаруй хоригдол ял эдэлж байна. Энэ тоонд цагдан хоригдож байгаа, цагдаагийн хэлтэст сатуулагдсан, баричлагдсан хүмүүс ороогүй бөгөөд энэ тоог бараг л хэмжих боломжгүй юм¹.

Хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа хүний үзүүлэлт тогтвортой байгаа хэдий ч тодорхой хэмжээний өөрчлөлтүүд орсон байна. Тухайлбал, хоригдлын тоог хүн амын тоонд харьцуулахад 2016-2018 онд 1%-иар өссөн үзүүлэлттэй байна.

Хамгийн олон хоригдолтой орны жагсаалтыг 2021 оны байдлаар Америкийн Нэгдсэн Улс тэргүүлж байгаа бөгөөд 2.1 сая гаруй хоригдол ял эдэлж байна. Үүнийг хүн амын тоотой харьцуулахад 100,000 мянган хүн тутамд 655 хүн байгаа ба хүч хэрэглэсэн гэмт хэргийн үзүүлэлт буурах хандлагатай байгаа юм. 1970 оноос эхлэн

¹ Global prison trends. 2021. 8 дахь тал.

АНУ-ын хорих байгууллагын оршин суугчдын тоо 700%-иар нэмэгдсэн бөгөөд хамгийн их тоо 2009 онд байсан байна. Энэ хугацаанаас хойш зарим муж, холбооны тойргуудад бага хэмжээгээр буурсаар байна.

Хоёрдугаар байрт Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс жагсаж байгаа бөгөөд 1.7 сая гаруй хоригдол ял эдэлж байна. Дараагаар нь Бразил улс жагсаж байгаа ба 2019 оны тоон мэдээгээр хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа хүний тоо 760 мянга гаруй байсан байна.

Олон улсын байгууллагуудын явуулсан судалгаа хоригдлын тоо болон гэмт хэргийн түвшингийн холбоо байхгүйг харуулсан байна. Зарим судалгааны ажлуудад хоригдлын тооны өсөлтийг нийгмийн халамжийн тогтолцоо хумигдсан, нийгмийн тэнцвэртэй бус байдал зэрэгтэй холбоотой гэж үзсэн байдаг. Үүнээс гадна хоригдлын тоон үзүүлэлтийн өсөлтийг ялгаварлан гадуурхах бодлоготой ч холбогдог.

Зарим орнуудад цагаатгах тогтоолын бага үзүүлэлт, хянан шийдвэрлэх ажиллагаан дахь эрхийн хязгаарлагдмал байдал зэрэг нь хорих ял оногдуулах тогтоолын хэмжээ, хоригдлын тоо үзүүлэлтийн тогтмол өсөлтөд нөлөөлж байна.

Пенитенциар тогтолцоог сайжруулах талаар хийгдэж байгаа ажлын хангалтгүй байдлаас үүдэн 2009 онд Парламентын нэгэн гишүүн хувь судлааны төвд британий пенитенциар тогтолцоог шинэчлэх санал боловсруулах талаар захиалга өгсөн байна. Судалгааны үр дүнд гарсан тайлан нөхцөл байдалд маш шүүмжлэлтэй хандсан байна¹. Гэвч шинэчлэлийн талаарх санал нь хэрэгжээгүй бөгөөд сүүлийн жилүүдэд урьдчилан хоригдож байгаа хүмүүсийн тоог бууруулах замаар хоригдлыг тоо бууруулсан байна.

Тухайн тайланг боловсруулсан багийн гишүүд хорих байгууллагыг оршин байх гурван зорилгыг тэмдэглэсэн:

1. Аюул учруулж болох гэмт хэрэгтнүүдийг тусгаарлах замаар нийгмийг хамгаалах.
2. Гэмт хэргийн хохирогч, шударга ёсыг тогтоохын тулд гэмт хэрэгтнийг цээрлүүлэх.
3. Гэмт хэрэгтнийг нийгэмшүүлэх, амьдралын хэв маягаа өөрчлөх сэдэл, итгэл үнэмшил төрүүлэх, нийгэмд эргэн нэгтгэхэд бэлтгэх.

Санал болгосон шинэчлэлийн үзэл санаа нь ХХ зууны британий зүтгэлтэн Александр Патерсоны дэвшүүлсэн “гэмт хэрэгтнийг шоронд шийтгэл болгон явуулдаг бөгөөд яллахын тул бус” гэх санаатай таарч байсан юм. Өөрөөр хэлбэл, эрх

¹ Locked Up Potential. A Strategy for Reforming Prisons and Rehabilitating Prisoners. A Policy Report by the Prison Reform Working Group. The Centre for Social Justice, 2009. <http://www.centreforsocialjustice.org.uk/library/locked-potential-strategy-reforming-prisons-rehabilitating-prisoners>

чөлөөг нь хассан нь ял болох учиртай бөгөөд хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа нь цээрлэл байх ёсгүй гэсэн утга санааг агуулж байгаа юм.

Хорих ял эдлүүлэх тогтолцоо

Англи болон Уэльсд хоригдлын тоо Европын орнуудтай харьцуулахад өндөр байдаг. Дайны дараах 1950 онд 100,000 хүн тутамд 47 хоригдол байсан бол 2010-2012 онд 153 болтлоо өссөн үзүүлттэй байна. Үүний дараагаар 2020 онд 133 болж багахан хэмжээгээр буурсан¹.

Хоригдлын тоо өсөх шалтгаан нь пенитенциар тогтолцооноос гадуур байдаг бөгөөд хууль тогтоомжийн өөрчлөлт, шүүхийн практиктай холбогддог. Үүнээс гадна нийгмээс хорих ял оногдуулах талаар өргөөнөөр хүсэлт, шаардлага тавьдаг, урт хугацааны хорих ял, тэр дундаа хугацаагүй болон бүх насаар хорих ял оногдуулдагтай мөн холбоотой. Их Британид бүх насаар болон хугацаагүй хорих ял эдэлж байгаа хоригдлын эзлэх хувь 18%-тай тэнцэж байсан бөгөөд бусад Европын хөгжсөн орнуудад энэ үзүүлэлт 3% байсан байна. Ингэхдээ Их Британид хүн алах гэмт хэргийн тоо Европын орнуудаас төдийлөн ялгагддаггүй байсан².

Хоригдлын тоо өссөн нь 1997-2009 онд хийгдсэн эрх зүйн шинэчлэлтэй холбоотой бөгөөд Засгийн газраас 3600 гаруй хууль бус үйлдлийг хуульчилж 1000 гаруйд нь хорих ял оногдуулах зохицуулалттай болсон байна.

2009 оны байдлаар нийт хоригдлын талаас илүү хувь буюу 54% нь 4-өөс дээш жилийн ял эдэлж байсан бөгөөд анх удаа ял эдэлж байгаа хүний эзлэх хувь 9% байсан. Өөрөөр хэлбэл, ердийн хоригдол нь 4-өөс дээш жилийн ялаар шийтгэгдсэн давтан гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдол байсан байна.

Нөгөө талаас урьдчилан хоригдож байгаа хүмүүсийн ойролцоогоор тал хувь нь хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгэгддэг байна.

4 жил хүртэл хугацаагаар ял шийтгэгдсэн хоригдол ялын тал хувийг биеэр эдэлсэн бол шууд тэнсэн суллагддаг. Ингэхдээ суллагдсаны дараагаар хяналтад байж, тодорхой цагийн болон бусад хязгаарлалтыг тогтоодог.

Гэхдээ тэнсэн суллах практикийг өргөнөөр ашиглавал сөрөг үр дагавар үзүүлэх буюу шүүхийн тогтоол илүү чангарах магадлалтай гэж судлаачид үзсэн байна. Учир нь шүүх ял оногдуулсан хэдий ч хоригдол нь ялын бүх хугацаагаа эдлэхгүй тэнсэн суллагдах тул илүү хатуу шийтгэл оногдуулах ёстой гэсэн зарчмыг баримтлах боломжтой юм. Үүнээс гадна оногдуулсан ялын хугацаа болон биеэр эдлэх хугацааны ялгаатай байдал нь нийгмийн үзэл санаанд нөлөөлөх бөгөөд нийгмийн зүгээс илүү цээрлүүлэх явдлыг шаардах талтай. Үүнийг залруулахын тулд судлаачид хугацаанаас өмнө суллахад шийдвэр гаргалт олон нийтэд ил байх,

¹ World Prison Brief Data. <http://prisonstudies.org/country/united-kingdom-england-wales>

² https://www.prisonpolicy.org/scans/CJA_ReducingImprisonment_Europe.pdf

суллагдаж байгаа хүнд үзүүлэх нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг харгалзах зэрэг саналыг дэвшүүлсэн байдаг.

Их Британий пенитенциар тогтолцооны үр нөлөөгүй байдлыг харуулах гол үзүүлэлт нь суллагдсаны дараагаар ойролцоогоор 50% хүн 12 сарын хугацаанд дахин гэмт хэрэг үйлддэг байна. Мөн суллагдсаны дараа дахин гэмт хэрэг үйлдсэн хүмүүсийн 62% нь эрэгтэй, 60% нь эмэгтэй байгаа бөгөөд энэ тоон үзүүлэлт нь сүүлийн 40 гаруй жилийн хугацаанд тогтвортой байгаа нь судлаачдын санааг ихээр зовоож байгаа юм.

2007 оны байдлаар Англи болон Уэльсд 140 хорих байгууллага үйл ажиллагаагаа явуулж байснаас 11 нь хувийн хорих байгууллага байсан бөгөөд үлдсэн нь Хааны хорих албаны харьяанд байжээ¹.

Хорих байгууллага нь хөнгөрүүлсэн дэглэмтэй нээлттэй хорих байгууллага болон хаалттай хорих байгууллагуудад хуваагддаг. Нээлттэй хорих байгууллагад ял эдэлж байгаа хоригдол ажил, сургуульд явах боломжтой. Хаалттай хорих байгууллага нь өндөржүүлсэн хамгаалалт бүхий хорих байгууллага, цагдан хорих чиг үүрэг бүхий орон нутгийн хорих байгууллагууд болон сургалтын хорих байгууллагуудад (training prisons) хуваагддаг.

Англи болон Уэльсд 12 нээлттэй, 8 өндөржүүлсэн хамгаалалт бүхий хорих байгууллага байдаг.

Хорих байгууллагын зохион байгуулалт, барилга байгууламжийн хувьд өөр байдаг. Жишээ нь Викторын эрин үеийн 1000 хүний багтаамжтай, Бентамын дэвшүүлсэн паноптиконы үзэл санаагаар баригдсан хуучин том шорон ч байдаг. Тэдгээр шоронгуудыг хотын төвийн дүүрэгт бүх хүний хараа дор байхаар барьсан байна.

Үүний зэрэгцээ илүү орчин үеийн, хотын зах орчимд баригдсан шоронгууд ч байдаг. Хоригдлыг нийгэмшүүлэх үр нөлөөг бууруулах гол хүчин зүйлийн нэг нь хорих байгууллагын зохион байгуулалтыг амьдрал бүс зорилтод үйл ажиллагаа буюу сургалт, соёлын арга хэмжээ явуулах байруудыг тусгаарлан барьсан явдал гэж английн судлаачид үздэг. Амьдралын бүсд зөвхөн хамгаалалтын ажилтан байдаг бөгөөд зорилтод үйл ажиллагаа явуулах байранд удирдах, нийгмийн ажилтан зэрэг ажилладгийг судлаачид онцолсон байна. Тэдний зүгээс тухайн шоронгийн зохион байгуулалтын өөр нэг хэлбэр болох амьдралын бүс, сургалтын, соёлын, спортын арга хэмжээ байгуулах байгууламжийг нэгтгэсэн загварыг санал болгосон. Харуул хамгаалалт, бусад алба хаагчдын нягт хамтын ажиллагаагааг тухайн судлаачид нийгэмшүүлэх ажлын үр нөлөөг нэмэгдүүлэх чухал хүчин зүйл гэж үзсэн байна.

¹ Шотланд, Умард Ирланд нь тусдаа пенитенциар тогтолцоотой бөгөөд бид зөвхөн Англи, Уэльсийн тогтолцоог судалсан болно

Английн шоронгуудын дотоод журам нь НҮБ-аас баталсан олон улсын үндсэн хоёр баримтад тулгуурладаг: “Хоригдлуудтай харьцах наад захын жишиг дүрмүүд” 1955 он¹, “Хоригдлуудтай харьцах үндсэн зарчмууд” 1990 он².

Хааны шоронгийн албаны жилийн төсөв 2,3 евро байдаг байна. Нэг хоригдолд өдөрт зарцуулах мөнгөний хэмжээ 2008 онд 100 евро байсан. Энэ зардал нь сургалт, эмнэлгийн үйлчилгээг багтаагаагүй байдаг нь анхаарал татаж байгаа бөгөөд энэ зардал нь бусад байгууллагын зардалд багтдаг байна.

1996 оноос эхлэн Хааны шоронгийн албаны харьяаллыг хэд хэдэн удаа өөрчилж байсан ба одоогийн байдлаар Үндэсний пробацын албаны хамтаар 2004 онд байгуулагдсан Хууль зөрчигчдийн асуудлыг эрхлэх үндэсний албаны бүтцэд багтан Хууль зүйн яаманд харьяалагдаж байна³. Хууль зөрчигчдийн асуудлыг эрхлэх үндэсний албанд гаргаж байгаа үр нөлөөгүй байгаа байдал, өндөр хэмжээний төсвийн зарцуулалт зэрэгт хүмүүс шүүмжлэлтэй ханддаг байна⁴.

Хууль зөрчигчдийн асуудлыг эрхлэх үндэсний албанд 52000 гаруй алба хаагчид ажилладаг. Алба хаагчдын ачаалал нэмэгдэж байгаа бөгөөд жишээ нь 1997 онд нэг алба хаагчид 2.4 хоригдол оногдож байсан бол, 2008 онд энэ тоо 2,9 болж нэмэгдсэн.

Мэргэжилтнүүдийн үзэж байгаагаар хамгийн тулгамдаж буй асуудал нь Хааны шоронгийн албаны мэргэшлийн түвшин байдаг. Ажилд орохын өмнө тэднийг 8 долоо хоногийн хугацаатай сургалтад хамруулж, 12 сарын хугацаагаар туршилтаар ажиллуулдаг. Цагдаагийн байгууллагын алба хаагчдыг 2 жилийн хугацаатай, гал түймэртэй тэмцэх албаны алба хаагчийг 4 сарын хугацаатай бэлтгэдэг байна. Хорих байгууллагын алба хаагчид бусад төрийн алба хаагчидтай харьцуулахад 1.5 дахин илүү удаа, хувийн байгууллагын ажилчидтай харьцуулахад 2 дахин илүү удаа эмнэлгийн акт, чөлөө авдаг бөгөөд энэ нь судлаачдын анхаарлын төвд байдаг байна.

Үүнээс гадна хорих байгууллагын удирдах алба хаагчид нь тогтмол солигддог бөгөөд нэг байгууллагадаа ажиллах дундаж хугацаа 21 сар байдаг. Мөн удирдах албан тушаалд дэвшүүлэх асуудал нь хангалттай нээлттэй, ил тод биш юм. Судлаагчдын тэмдэглэж байгаагаар хорих байгууллагын алба хаагчид нутгийн захиргааны алба хаагчидтай хангалттай хэмжээнд хамтран ажиллаж чаддаггүй байна.

Хоригдлуудыг нийгэмшүүлэх ажилд гуравдагч талын оролцоо их бөгөөд 900 гаруй ашгийн нөлөө бус байгууллагууд 2000 гаруй төрөл бүрийн төслийг хэрэгжүүлдэг. Эдгээр байгууллагын ажилчид хорих байгууллагад нэвтрэхэд

1

https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf

² <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r111.htm>

³ The National Offender Management Service.

⁴ 2008 онд төсөв нь 4,7 тэрбум евро хүрсэн байна.

хүндрэлтэй, мөн хорих байгууллагын алба хаагчид тэдэнд үл итгэдэг зэргээр гомдол гаргах нь их байдаг байна.

Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт

Хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт нь асуудалтай салбар хэвээр байна. Нэг талаас дийлэнх хоригдлууд нь хэзээ ч ажил хийж үзээгүй, мэргэжилгүй, ерөнхийдөө ажил хийж чаддаггүй. Нөгөө талаас ажлын байраар ойролцоогоор 1/3 хувь хоригдол л хангагдсан бөгөөд цалин нь бусад энгийн иргэдтэй харьцуулахад хамаагүй баг долоо хоногт дунджаар 9.60 евро авдаг ба доод хэмжээ нь 4 евро гэж тогтоосон байдаг.

Засгийн газрын дотоод хэргийн асуудал хариуцсан хорооноос 2015 онд гаргасан илтгэлд хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт нь дараахь зүйлд чиглэсэн байх ёстой гэж тэмдэглэсэн. Тухайлбал:

- суллагдсаны дараа ажилд орох магадлал, боломжийг нэмэгдүүлэх;
- ажлын үйл явц, ажлын цагийн хуваарьт сургах;
- “үр бүтээмжгүй” цагийг багасгах;
- хорих байгууллагын бүсээс гадна ажиллах боломжтой хоригдлуудыг аль болох нийгэмд нэгтгэх.

Одоогийн байдлаар хоригдлуудыг дараахь ажилд хөдөлмөр эрхлүүлдэг:

- хорих байгууллагын үйлдвэрлэл (хувцас, тавилга үйлдвэрлэл зэрэг);
- хорих байгууллагын аж ахуйн үйлчилгээ (цэвэрлэгээ, гал тогоонд ажиллах зэрэг);
- хорих байгууллагын бүс дотор газар тарианы ажил (цэцэрлэгт хүрээлэн, амьтан тэжээх);
- гадны байгууллагуудын үйлдвэрлэлийн захиалга (хөнгөн аж үйлдвэр, цахилгаан хэрэгслийн угсралт, замын тэмдэг бэлтгэх зэрэг).

Нийгэмшүүлэх ажил

Англи болон Уэльсийн нийгэмшүүлэх амжилттай туршлага нь хохирогчид нөхөн төлбөр төлөх, өөрсдийн зөвшөөрлөөр хоригдлыг хохирогчтой уулзуулах ажлыг зохион байгуулах замаар шударга ёсыг сэргээх явдал юм. Энэ хөтөлбөрт хамрагдсан гэмт хэрэгтнүүдийн зөвхөн 27% нь л дахин гэмт хэрэг үйлсэн байна. Шударга ёсыг сэргээх үйл явц нь ял эсхүл хугацаанаас өмнө суллах асуудлыг шийдэхтэй холбоогүй юм.

Үүнээс гадна суллагдаж байгаа хоригдлуудын ментор буюу зөвлөгчийн институт анхаарал татаж байна. Ментор буюу зөвлөгчөөр нийгмийн ажилтан, сайн дурын ажилтан болж болдог. Зөвлөгчийн үүрэгт суллагдсан хүнтэй харилцаатай байх, тулгарч буй асуудлыг шийдвэрлэх зэрэг багтдаг байна.

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН БИЕЧИЛСЭН ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF DEVELOPING PERSONAL GUARDS IN PRISON INSTITUTIONS

Ч.Батболд

*Удирдлагын академийн Шүүхийн шийдвэр
гүйцэтгэлийн удирдлага, стратегийн профессорын
багийн ахлах багш, доктор (Ph.D), хошууч*

Товч утга: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 267 дугаар зүйлийн 267.2.2 дахь хэсэгт хорих ангийн үндсэн чиг үүргийг “Хоригдлын аюулгүй байдлыг хангах, тэдний дунд хууль ёс, дэг журмыг сахиулах, хоригдол бусад этгээдэд хохирол учруулахаас урьдчилан сэргийлэх” гэж заасан байдаг.

Хууль зүй дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын 2017 оны 09 дүгээр сарын 29-ний өдрийн А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаалаар батлагдсан “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-д зааснаар хорих байгууллагын алба хаагчдын тоог нэмэгдүүлэн, хоригдлын зүгээс үйлдэж болзошгүй гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох явдал юм.

Түлхүүр үгс: Жишиг норматив, ажлын ачаалал

Abstract: Section 267.2.2 of Article 267 of the Law on the Execution of Court Decisions states that the main function of the prison is to "ensure the safety of prisoners, maintain law and order among them, and prevent prisoners from harming other persons."

In the "Standard Norms for the Workload of Officers of Court Decision Enforcement Organizations" approved by the joint orders of the Minister of Justice and Internal Affairs, the Minister of Labor and Social Security, and the Minister of Finance No. A/247, A/167, 303 dated September 29, 2017 increasing the number of prison officers and preventing and suppressing crimes and violations committed by prisoners.

Keywords: Benchmarks and workload

Үндсэн хэсэг

Орчин цагийн хорих байгууллага нь 1921 онд байгуулагдсанаас хойш 100 жилийн хугацаанд төрийн эрүүгийн ялын хэрэгжилтийг хангах, хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтад шууд хамаарах 7 хуулийг хэрэгжүүлж ирсэн уламжлалтай.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль шинэчлэн батлагдсанаас хойш Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 07 дугаар сарын 04-ний өдрийн “*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээний тухай*” 204 дүгээр тогтоолын хавсралтаар “*Хорих байгууллага, түүний нутаг дэвсгэрийн байршил, хорих ангийн дэглэм*”-ийг шинэчлэн баталж хорих ангийн төрөл, дэглэмийг нээлттэй, хаалттай тогтолцоонд шилжүүлсэн.

Өнөөдрийн байдлаар улсын хэмжээнд хаалттай хорих анги 5, нээлттэй хорих анги 7, нээлттэй, хаалттай хорих анги 5, сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага 1, нэгдсэн болон төрөлжсөн мэргэшлийн эмнэлэг 2, эмэгтэйчүүдийн хорих анги 1, нийт 21 хорих анги, Нийслэлд Цагдан хорих төв 1, орон нутагт 25 цагдан хорих байртайгаар үйл ажиллагаа явуулж байна.

Хорих анги, байгууллагуудын багтаамж

Хууль, тогтоомжид хоригдсон этгээдийн “*Хорих байрны өрөө нь нэг хүнд 2,5 ба түүнээс дээш хавтгай дөрвөлжин метр талбай ногдохоор байна*”¹, хоригдлын “*Хорих өрөө нь олон улсын стандартад нийцсэн байна*”², “*эмнэлгийн өрөө нь 7 м/кв, сүрьеэг эмчлэх өрөө нь 7.5 м/кв талбайтай байна*”³ гэсэн зохицуулалттай.

Нэг хүнд ногдох талбайн хэмжээг 3 м/кв талбайгаар тооцон үзвэл:

- Нээлттэй хорих ангиуд **1297**, хаалттай хорих ангиуд **2440**, нийт **3737**
- Цагдан хорих байрууд нийтдээ **1915** хүний багтаамжтай бөгөөд Нийслэл дэх Цагдан хорих төв **685**, орон нутаг дахь цагдан хорих байрууд **23-82** хүний багтаамжтай.

¹Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 24.2. 1999 он

²Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 209.1. 2017 он /ОХУ-д хорих ял эдлүүлэх дэглэм, нөхцөлөөс хамааран 1 хүнд 2.5-5.0 м/кв талбай² ногдохоор хуульчилсан байна/

³Нэгдсэн эмнэлгийн бүтэц, үйл ажиллагааны стандарт MNS 5095:2013. Стандартчиллын үндэсний зөвлөлийн 2013 оны 63 дугаар тогтоол.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”¹-аар нээлттэй, хаалттай хорих ангиудад 20 хоригдол тутамд 1, хаалттай хорих ангийн тусгай нэгжид 5 хоригдол тутамд 1, нийслэл дэх цагдан хорих төвд 10 хоригдогч тутамд 1, орон нутаг дахь цагдан хорих байруудад 20-50 хоригдогчтой бол 2 хамгаалалтын ажилтан биечилсэн хяналт тавихаар тогтоосон.

Сүүлд 2017 онд шинэчлэгдэн батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 245 дугаар зүйлийн 245.2 дахь хэсэгт “*Хорих ангийн алба хаагч биечилсэн хамгаалалт, жижсүүрийн үүргийг дөрвөн ээлжээр гүйцэтгэнэ*” гэж заасан мөн жишиг нормативд 20 хоригдол тутамд 1 харуул хамгаалалтын ажилтан хяналт тавьж ажиллах зохицуулалттай боловч одоогоор алба хаагчдын орон тоог жишиг нормативт зааснаар нэмэгдүүлээгүй зарим хорих анги байгууллагууд харуул хамгаалалтыг гурван ээлжээр зохион байгуулан ажиллаж байна.

Техник, технологи өндөр хөгжсөн гадаад улсын практик туршлагыг судлан үзэхэд ХБНГУ, БНХАУ-ын засаг захиргааны онцгой бүс Хонг-Конгийн хорих байгууллагад телехяналтын систем өргөн нэвтэрсэн хэдий ч хүний хүчин зүйл, биечилсэн хяналтыг орхигдуулалгүй 1 харуул хамгаалалтын ажилтан 6-8 хоригдолд биечилсэн хяналт тавин ажилладаг байна.

Монгол Улсад сүүлийн 50 жилд үйлдэгдсэн гэмт хэргийн тоон үзүүлэлтэд судалгаа хийж үзэхэд 1968 онд-3436, 1978 онд-4251, 1988 онд-6614, 1998 онд-22737, 2008 онд-20704, 2018 онд-36620 гэмт хэрэг улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн судалгаа байна. Дээрх тоо баримтаас харахад сүүлийн 50 жил гэмт хэрэг 10 дахин өссөн үзүүлэлттэй байна.²

Гэмт хэргийн үзүүлэлтийг 2008-2018 он хүртэл авч үзэхэд 2008-2011 он хүртэл 9,7 хувиар буурч, харин 2011 оноос 50 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Сүүлийн 10 жилийн дунджаас харахад гэмт хэргийн үзүүлэлт жилд 655 хэргээр нэмэгджээ.³

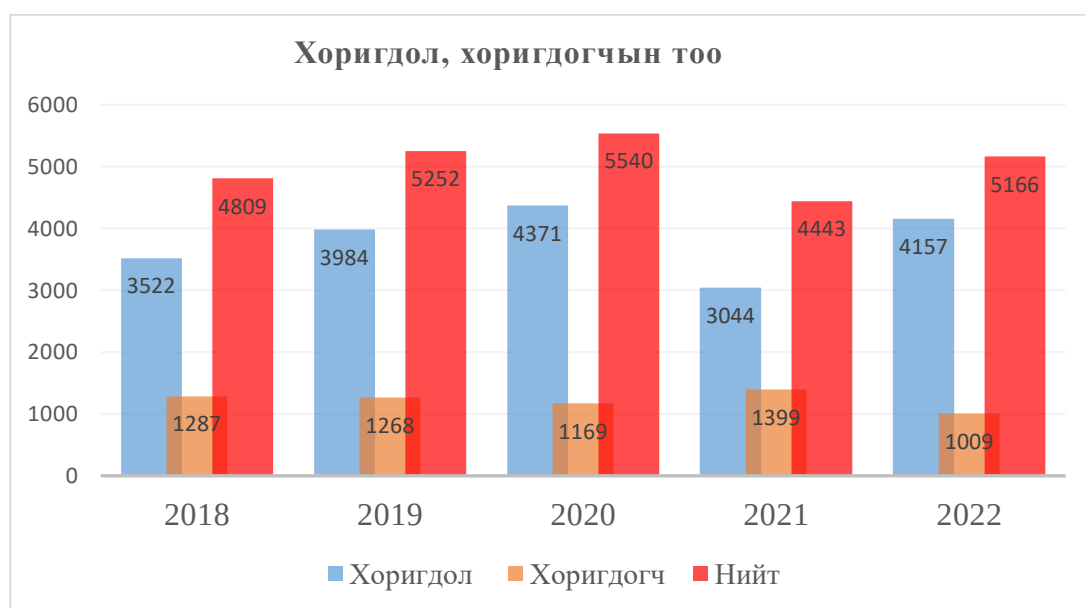
¹Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын 2017 оны А/247, А/167, 303 дугаар хамтарсан тушаал.

²АлтангэрэлБ., Мөнх-Эрдэнэ Ч нар. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны хэрэгжилтэд хийсэн дүн шинжилгээ 2003-2018.-УБ., 2019. 30 дахь тал.

³Монгол Улсад Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл. Монгол Улс дахь гэмт хэргийн цагаан ном. -УБ., 2016. 20 дахь тал.

Монгол Улсад 2007-2010 онд нийт 31393 хүн ял шийтгүүлснээс 23193 хүнд хорих ял оногдуулсан¹ нь нийт ял шийтгүүлэгчдийн 60-аас дээш хувийг хорих ял шийтгүүлэгчид эзэлж байсан байна.

Хоригдлын тоо 5500 орчим байх хугацаанд 1 харуул хамгаалалтын ажилтны биечлэн хяналт тавих хоригдлын тоо дунджаар 70-80 байсан бөгөөд 2015, 2016 онуудад “Өршөөл үзүүлэх тухай хууль”, “Эрүүгийн хуулийг дагаж мөрдөх журмын тухай хууль” хэрэгжсэнээр өршөөл, хуулийн тэгшитгэлд хамрагдан нийт 3495 хоригдол шууд суллагдаж, 2746 хоригдлын эдлэх ялаас дүйцүүлэн хассан тул нийт хоригдлын тоо буурч, ажлын ачаалал жишиг нормативт ойртож байсан боловч хоригдлын тоо жилд дунджаар **400** хоригдлоор нэмэгдэж. Ажлын ачаалал буцаад нэмэгдэх хандлагатай байна.

Цагдан хорих байруудад Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан мөрдөн шалгах ажиллагаанд оролцуулах, өмгөөлөгч болон бусад этгээдтэй уулзах уулзалт зэрэг бүхий л ажиллагаанд харуул хамгаалалтын ажилтан нь хяналт тавьдаг тул хоригдогчийн тооноос шалтгаалахгүйгээр 1 ээлжид 2-оос доошгүй харуул хамгаалалтын ажилтан байх шаардлага практикт бий болдог.

Орон нутагт шинээр баригдсан цагдан хорих байрууд нь зохион байгуулалтын хувьд 2 давхар болсон бөгөөд давхар бүрт хамгаалалтын ажилтан ажиллах шаардлагатай түүнчлэн 4 ээлжээр харуул хамгаалалтын үүрэг гүйцэтгэх тул 20 хүртэлх хоригдогч хүлээн авдаг цагдан хорих

¹Гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн бодлогын хэрэгжилт. -УБ., 2013. 145 дахь тал.

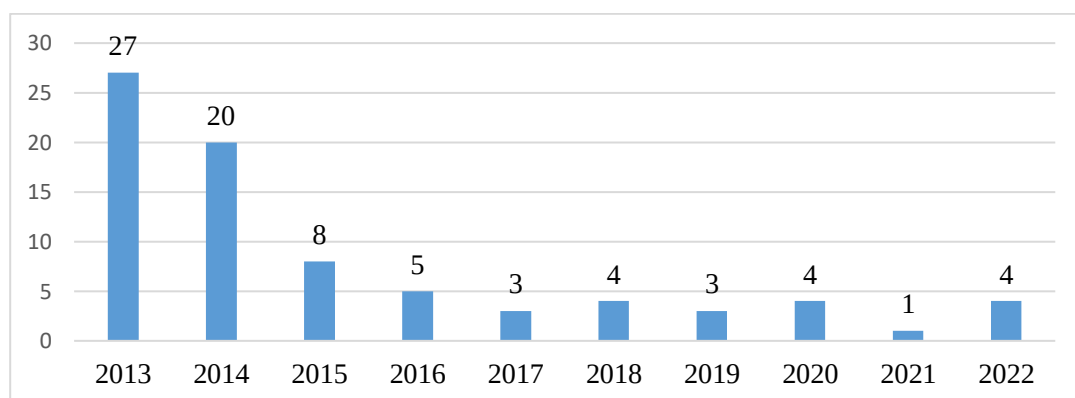
байруудад 8-аас доошгүй хамгаалалтын ажилтны орон тоотой байх шаардлагатай.

Хорих ял эдлүүлэх явцад үйлдэгдэж буй гэмт явдал буюу олон улсын хэллэгээр “Пенитенциар” гэмт явдал бөгөөд хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад алба хаагч, хоригдол, хоригдогсдын зүгээс холбогдох хууль тогтоомж, хорих ангийн дотоод журам зөрчсөн гэмт хэргүүдийн цогц гэж үзэж болох юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд сүүлийн 10 жилд нийт 79 гэмт хэрэг гарсан ба үүнийг өнгөөр нь авч үзвэл хүний амь нас хохироосон 2 буюу 2.5 хувь, хулгай 3 буюу 3.8 хувь, залилан 1 буюу 1.3 хувь, оргох 31 буюу 39.3 хувь, хүний биед гэмтэл учруулсан 36 буюу 45.4 хувь, танхай 4 буюу 5.1 хувь, хүчин 1 буюу 1.3 хувь, хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх 1 буюу 1.3 хувийг тус тус эзэлж байна.

№	Гэмт хэрэг	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Нийт
1	Хүний амь нас хохироосон	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2
2	Хулгай	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
3	Залилан	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
4	Оргох	4	7	4	2	2	3	1	4	-	4	31
5	Хүний биед гэмтэл учруулах	15	10	4	3	1	1	1	-	1	-	36
6	Танхай	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
7	Хүчин	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
8	Хууль сахиулагчийг эсэргүүцэх	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Нийт		27	20	8	5	3	4	3	4	1	4	79

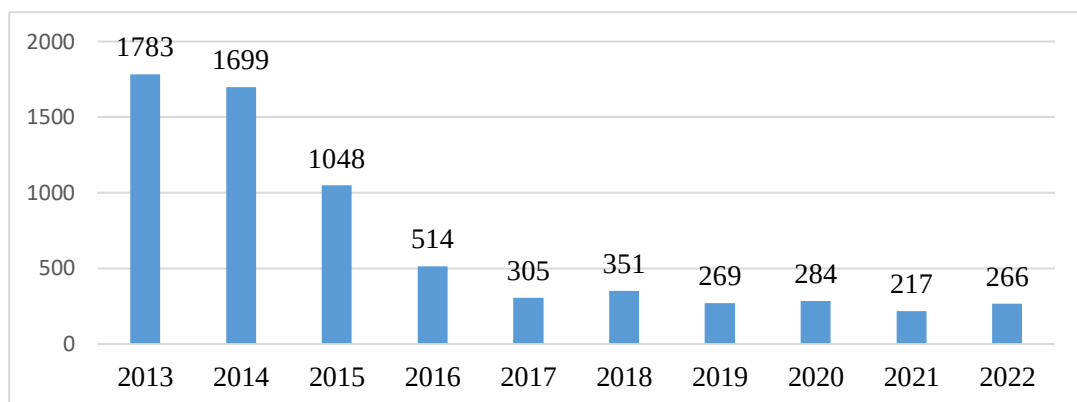
Хоригдлын зүгээс үйлдсэн гэмт хэргийн судалгаа

Сүүлийн 10 жилд нийт 9526 зөрчил гарсныг өнгөөр нь авч үзвэл гар утас ашигласан 6453 буюу 67.6 хувь, архи уусан 706 буюу 7.5 хувь, албан хаагчийн хууль ёсны шаардлага эсэргүүцсэн, хорих ангийн дотоод журам зөрчсөн 1154 буюу 12.2 хувь, бусдыг дарамталсан, хоригдол хоорондоо маргасан зодолдсон 908 буюу 9.5 хувь, хориотой тоглоом тоглосон, хориотой эд зүйл нэвтрүүлсэн, хадгалсан 305 буюу 3.2 хувийг тус тус эзэлж байна.

Хоригдлын зүгээс үйлдсэн зөрчлийн судалгаа

№	Зөрчил	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Нийт
1	Гар утас ашигласан	1428	1325	743	302	135	56	18	20	11	10	6453
2	Архи уусан	122	81	26	28	13	9	2	-	2	1	706
3	Албан хаагчийн хууль ёсны шаардлага эсэргүүцсэн, хорих ангийн дотоод журам зөрчсөн	136	170	171	116	95	86	80	89	56	51	1154
4	Бусдыг дарамталсан, хоригдол хоорондоо маргасан зодолдсон	59	77	97	47	43	180	145	151	125	162	908
5	Хориотой тоглоом тоглосон, хориотой эд зүйл нэвтрүүлсэн хадгалсан	38	46	11	21	19	30	24	24	23	42	305
Нийт		1783	1699	1048	514	305	351	269	284	217	266	9526

Практикт 1 харуул хамгаалалтын ажилтан 20-оос дээш хоригдолд биечилсэн хяналт тавих тохиолдолд нүдээр үзэж бүрэн хяналт тавих боломжгүй болж, хоригдлууд урьдчилан төлөвлөсөн гэмт санаа бодлоо хэрэгжүүлэх боломж үүсдэг тул хоригдлын зүгээс үйлдэх гэмт хэрэг, зөрчил ихсэх хандлагатай байна.

Дүгнэлт, санал

Хорих анги, байгууллагын биечилсэн харуул хамгаалалт сул, хүн хүчний хүрэлцээ муугаас Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд сүүлийн 5 жилд нийт 19 гэмт хэрэг гарсан ба үүнээс оргох гэмт хэрэг 12 буюу 63.2 хувийг эзэлж байгаагаас харагдаж байна.

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газарт 2019 онд Прокурорын байгууллагаас “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчийн ажлын ачааллын жишиг норматив”-т заасны дагуу хорих анги, байгууллагын бүтэц орон тоог зохион байгуулаагүй” гэх үндэслэлээр Булган аймгийн ерөнхий прокурорын 2019 оны 04 дүгээр сарын 22-ны өдрийн 07/262 дугаар, Улсын ерөнхий прокурорын туслах прокурорын 2019 оны 05 дугаар сарын 15-ны өдрийн 6/06 дугаар, Орхон аймгийн ерөнхий прокурорын 2019 оны 06 дугаар 17-ны өдрийн 6/06 дугаар шаардлагыг тус тус ирүүлж байжээ.

Хорих байгууллага нь нийгэмд аюултай гэмт хэрэг үйлдэж хорих ялаар шийтгэгдсэн хүмүүсийн бөөгнөрөл тул тэдний зүгээс гэмт хэрэг үйлдэх магадлал өндөр байдаг. Иймээс нэн тэргүүнд дараах 3 орон тоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Үүнд:

1. Дүрс, бичлэгийн хяналтын ажилтны орон тоо батлагдаагүй хорих анги, байгууллагуудад хамгаалалтын ажилтан, холбоочин зарим тохиолдолд ерөнхий жижүүрүүд уг үүргийг хавсран гүйцэтгэж байгаа нь хоригдол,

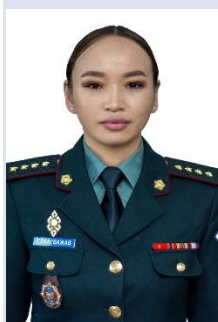
хоригдогчид тавих хяналт суларч гэмт хэрэг, зөрчил гарч болзошгүй байх тул дүрс бичлэгийн хяналтын ажилтныг томилуулах;

2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 232.2 дахь хэсэгт *“Хоригдлын биед хийх үзлэг нэгжлэгийг хоригдолтой ижил хүйсийн алба хаагч гүйцэтгэнэ”*, Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 33.5 дахь хэсэг *“Хоригдсон этгээдийн биед хийх үзлэгийг түүнтэй ижил хүйсийн хамгаалалтын ажилтан хийх бөгөөд үзлэгээр илэрсэн гэмтэл, шарх сорви болон биеийн жин, өндөр, онцлог, содон тэмдгийг бүртгэж, хувийн хэрэгт нь бүрэн тэмдэглэнэ”*, Шалган нэвтрүүлэх үйл ажиллагаа, үзлэг, нэгжлэгийн стандартын 6.1 дэх хэсэгт *“...ялтан, хоригдогч бусад этгээдийн бие, хувцас, эд зүйл, тээврийн хэрэгсэл, хорих байр, өрөө, үйлдвэрлэлийн болон бусад зориулалтын барилга, байгууламжид үзлэг, нэгжлэг хийнэ”* гэж тус тус заасны дагуу цагдан хоригдож буй эмэгтэй хоригдогч болон хоригдол хоригдогчид эргэлтээр ирж буй иргэдийн бие, эд зүйлд тэдэнтэй ижил хүйсийн алба хаагчаар үзлэг хийлгэх шаардлага тулгардаг тул эмэгтэй хамгаалалтын ажилтны орон тоог нэмэгдүүлэх;

3. Батлагдсан орон тоогоор хамгаалалтын ажилтны тоо их харагдаж байгаа боловч ИШГБ-ын хэмжээнд 24 цагийн жижүүрлэлтэд **139** харуул хамгаалалтын ажилтан ажиллаж байна. Бусад хамгаалалтын ажилтан нь хорих ангийн гадна хамгаалалт, нэвтрэх хэсэг, хуяглан хүргэх ажиллагаа, үйлдвэрлэлд үүрэг гүйцэтгэдэг тул хамгаалалтын ажилтны орон тоог нэмэгдүүлэх зэрэг болно.

ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГЫН БАЙГУУЛЛАГЫН АЛБА ХААГЧДЫН АЮУЛГҮЙ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS IN ENSURING THE DANGER STATUS OF PRISON OFFICIALS

Т.Лхагважав

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант, ахмад

Товч утга: Өгүүлэлд аюулгүй байдлын ойлголт, хорих байгууллагын алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах зарим асуудлыг бичсэн.

Түлхүүр үгс: хорих байгууллага, алба хаагч, аюулгүй байдал

Abstract: The article describes the concept of security and some aspects of ensuring the security of prison staff.

Keywords: prisons, officers and security

Аюулгүй байдал гэдэг нь судалгааны түвшнөөсөө хамааран харилцан адилгүй бүтэцтэй учраас нарийн тодорхойлоход хүндрэлтэй байдаг бөгөөд ихэнхи судлаачид аюулгүй байдал гэдгийг түрэмгийллээс /гадаад улсын/ ангид байхаар хязгаарлаж ойлгодог. Харин Ричард Уллман аюулгүй байдлыг дан ганц цэргийн аюул заналаар хязгаарлах нь бодит байдалтай нийцэхгүй гэж үзсэн. Тэрээр “Ард иргэдийн амьдралын түвшинг богино хугацаанд бууруулах аюултай нөхцөл байдал үүсэх, эсвэл төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын баримтлах бодлого тэдгээрийн хүрээнд авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ мэдэгдэхүйц хязгаарлагдсан нөхцөлд аюулгүй байдал алдагдах эрсдэл үүснэ” хэмээн тодорхойлсон байна. Аюулгүй байдлын талаар улс бүр өөр өөрийн ойлголттой байх тул тухайн орны соёлын онцлогыг мөн харгалзаж үзэх хэрэгтэй.

Аюулгүй байдлын цөмд хэн оршиж байгаагаас нь хамаарч, түүнийг “төр төвтэй”, “хүн төвтэй” гэж 2 ангилж болох юм. Төр төвтэй аюулгүй байдлын тухай ойлголт нь: хүнийг, төрийн оршин тогтнох нэг хэрэгсэл гэж үзэж төрийн аюулгүй байдлыг иргэний аюулгүй байдлаас дээгүүрт тавьдаг.

Тэгвэл хүн төвтэй аюулгүй байдал гэдэг нь: төрийг иргэнд үйлчилдэг механизм гэж үзэж иргэний аюулгүй байдлыг хангаснаар төрийн аюулгүй байдал хангагдана гэж үздэг байна.

Анх төр үүссэн учир шалтгаан, эрх зүйт, ардчилсан нийгмийн үндсэн зарчим зэргийг анхаарч үзвэл, “иргэн төвтэй аюулгүй байдал”-ын тухай ойлголт нь илүү хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц юм.

Аж үйлдвэрийн хувьсгалын дараагаар аюулгүй байдлын салбарт “хөдөлмөрийн хуваарь” “мэргэших” хандлага бий болж, улмаар “гадаад аюулгүй байдал”, “дотоод аюулгүй байдал” гэж 2 хуваагдах болсон. Аюулгүй байдлын салбарын “гадаад аюулгүй байдал” буюу “ хамгаалалт” /defence/ хэмээн нэрлэгдэж буй хэсэгт үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагууд “зэвсэгт хүчин” (armed forces) хэмээгддэг бол “дотоод аюулгүй байдал”-ын салбарт үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагууд “аюулгүй байдлын үйлчилгээ” (correctional service-law enforcement agencies) гэгддэг байна. Өнгөц харахад адилхан дүрэмт хувцас өмсдөг, зэвсэг агсдаг зэргээрээ адилхан юм шиг харагдаж болох ч дээрх хоёр мэргэжлийн хүмүүсийн үйл ажиллагааны агуулга , хэрэглэж буй зэвсгийн хэмжээ, хүчин чадал нь огт өөр юм.

Дайн хийх, дайсан устгах зэрэг нь зэвсэгт хүчинтэй холбоотой ойлголт байдаг. Өөрөөр хэлбэл зэвсэгт хүчний эсрэг талд дайсан байж, түүнийг устгахын тулд дайн хийдэг бол цагдаагийн байгууллага нь хууль сахиулах үүргээ гүйцэтгэх (үйлчилгээ үзүүлэх)-дээ дайсантай бус иргэнтэй харилцаж, зорилго нь түүнийг устгах бус аюулгүй байлгах байдаг. Зэвсэгт хүчний үүрэг гүйцэтгэх талбар нь цэргийн (military) шинжтэй байдаг бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үүрэг гүйцэтгэж буй талбар нь эрүүгийн (prison) шинжтэй байдаг бөгөөд болзошгүй дотоод аюулгүй байдлын асуудлаас урьдчилан сэргийлэх, түүнийг таслан зогсоохын тулд зэвсэгт хүчнээ зузаатгана гэхээсээ илүү Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаа шаардлагатай хүн хүч, техник хэрэгслээр хангах нь илүү оновчтой алхам байх юм.

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын аюулгүй байдал гэдгийг хяналт шалгалт, дотоод аудит, аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам”-д “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд зааснаар цагдан хорих, баривчлах, хорих ял эдлүүлэх, иргэний болон захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаанд холбогдох албан тушаалтан эрх, үүргээ хэрэгжүүлэх нөхцөл боломжоор бүрэн хангагдсан байхыг хэлнэ” гээд алба хаагчийн аюулгүй байдлыг хангах гэдгийг “гүйцэтгэж байгаа албан үүрэгтэй нь холбогдуулан бусад албан хаагч болон сэжигтэн, яллагдагч, хоригдол

түүний ар гэр найз нөхөд, төлбөр төлөгч, төлбөр, төлбөр авагч, гуравдагч этгээдийн зүгээс аливаа хэлбэрээр дарамтлах, хүчирхийлэх, заналхийлэх, доромжлох, гүтгэх болон бусад хууль бус үйлдэл, үйл ажиллагаанаас албан хаагчийг хуульд зааснаар урьдчилан сэргийлэх, хамгаалахыг ойлгоно” гэж тус тус тодорхойлсон байдаг.

Монгол Улсын Хүний эрхийн Үндэсний Комиссоос 2021 онд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа Улаанбаатар хотын бүсийн төвлөрсөн хорих ангийн эмэгтэй алба хаагчдаас судалгаа авсан байна. Уг санал асуулгад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын эмэгтэй алба хаагчдын ихэнх хувь буюу 67 хувь нь шууд хоригдолтой харьцаж ажилладаг болохыг дурьдаад эмэгтэй алба хаагчид хоригдол, хоригдогчтй ажиллах үед хоригдлын зүгээс хэл амаар доромжлох, биед халдах асуудлууд гардаг талаар энэхүү санал асуулгад тусгажээ.

Мөн 2020 онд анги алба нэгжээс албан үүргээ гүйцэтгэх үед нь эрх чөлөөнд халдсан, гэмт хэрэг, халдлагад өртсөн алба хаагчдын судалгаанаас үзэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын албан хаагчийг хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэж байгаатай нь холбогдуулан хэл амаар доромжлох, заналхийлэх биед нь халдаж хүнд, хөнгөн гэмтэл учруулах улмаар амь насыг нь хохироох явдал гарч энэ байдал таслан зогсохгүй байгаа бөгөөд алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах нь нэн түрүүнд онцлон хөндөх чухал асуудал болж байгааг анхаарч ажиллах нөхцөл байдал үүссэн байна.

Анги алба нэгжээс албан үүргээ гүйцэтгэх үед нь эрх чөлөөнд халдсан, гэмт хэрэг халдлагад өртсөн явдлыг анги албадын шийдвэрлэсэн байдлыг авч үзэхэд тухайн хоригдлыг өөр хорих ангид шилжүүлсэн, дэглэм дээшлүүлэх байдлаар шийдвэрлэсэн эсвэл ямар нэгэн арга хэмжээ аваагүй, нөгөө талаар алба хаагч өөрийн аюулгүй байдлыг хангуулах талаар арга хэмжээ аваагүй байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2019 оны 11 дүгээр сарын 08-ны өдрийн А/200 тоот тушаалаар батлагдсан “Хяналт шалгалт, дотоод аудит, аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны журам”-д Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны чиглэлийг дараах чиглэлд томъёолсон байдаг. Үүнд:

1. Байгууллагын аюулгүй байдал
2. Алба хаагчийн аюулгүй байдал
3. Сэжигтэн, хоригдогч, хоригдлын аюулгүй байдал

4. Хөдөлмөрийн аюулгүй байдал
5. Хүнс эрүүл ахуйн аюулгүй байдал
6. Мэдээлэл, техник, технологийн аюулгүй байдал
7. Санхүү, төсвийн хөрөнгийн аюулгүй байдал
8. Галт зэсвэг, тусгай хэрэгслийн аюулгүй байдал
9. Байгууллагын барилга байгууламжын аюулгүй байдал зэрэг болно.

Хэдийгээр ингэж аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагааны чиглэлийг томъёолсон боловч хэрхэн хангах талаар нарийвчлан тодорхойлоогүй бөгөөд аюулгүй байдлыг хамрах хүрээ нь алба хаагчдын хувьд ажлын зохион байгуулалт, ажлын байрны тодорхойлолт, алба хаагчдын сахилга хариуцлага, ёс зүйн байдал, ажлын ачаалал, хөтөлдөг бүртгэл, судалгаа, мэдээ, тайлан, албан бичгийн хөтлөлт, архивын үйл ажиллагаа, иргэд, байгууллага, албан хаагчдаас гаргасан хөтлөлт, өргөдөл гомдлын шийдвэрлэлт, албан хаагчдын дунд зохион байгуулсан сургалт, албаны бэлэн байдал зэрэг байна.

Алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа нь албаны аюулгүй нөхцөлийг бүрдүүлэх, түүний объектуудыг аюул заналаас хамгаалах талаар авч хэрэгжүүлж байгаа эрх зүй, нийгэм, эдийн засаг, хөдөлмөр зохион байгуулалт, оюун санаа, эмнэлэг, экологи, захиргааны арга хэмжээний нэгдсэн тогтолцоо бөгөөд эдгээрийг оновчтой бүрдүүлэх явдал юм.

Нийгмийн хүрээнд хөдөлмөрийн үнэлэмж, үнэлгээ, нэр хүндийг өндөржүүлснээр албан хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах цогц арга хэмжээг тууштай хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх боломжтой. Алба хаагчдын аюулгүй байдал нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын аюулгүй байдлын илэрхийлэл, тавигдсан үүргийг амжилттай гүйцэтгэхийн угтвар нөхцөл болж өгдөг.

Нийгэм эдийн засгийн хангалт нь алба хаагчдын нийгмийн хамгаалалтыг хангаж буй цогц арга хэмжээний тогтолцоо бөгөөд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын өнөөгийн хэрэгцээ шаардлагад тулгуурласан, улсын эдийн засгийн чадамжийг ухаалаг хослуулсан зардал, санхүүжилт хийх, хууль тогтоомжоор олгогдсон нийгмийн хамгаалал, халамж хөнгөлөлтийг эдлүүлэх, алба хаагчдыг төрөл бүрийн даатгалд хамруулах, албан хаагчдын материал хэрэгсэл, хүнс, хувцас түүний чанар, хангалт шаардлагын түвшинд тасралтгүй байх, түүнчлэн цалин хөлс, эрүүл мэнд, боловсрол, мэргэжил олголт, чөлөөт цаг, офицер ахлагч нарын гэр

бүлийн боловсрол, мэргэжил олголт, чөлөөт цаг, офицер, ахлагч нарын гэр бүлийн хүмүүсийн нийгмийн хамгаалал соёл, ахуй үйлчилгээ, цэргийн албан хаагчийн нэр төрийг хамгаалах зэрэгт анхаарах шаардлагтай юм.

Манай хөрш ОХУ, БНХАУ-д нийгмийн болон эрх зүйн баталгааг хуулиар баталгаажуулан, төсөл хөтөлбөр боловсруулан хэрэгжүүлэх, ялангуяа бүтцийн өөрчлөлт, бэлтгэлээр цэргийн албанаас халагдаж байгаа цэргийн албан хаагчид, тэдний гэр бүлийнхнийг нийгмийн амьдралд хөлөө олоход нь туслах, энгийн мэргэжил сургах, аж ахуй эрхлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоо бүрдүүлэх талаар төр, засгийн хэмжээнд үр дүнтэй цогц шинжтэй арга хэмжээг авч хэрэгжүүлдэг байна.

Эрх зүйн хангалт нь албан хаагчийн эрх зүйн хамгаалалыг хангаж буй цогц арга хэмжээний тогтолцоо бөгөөд олон улсын болон өөрийн орны хууль тогтоомжид заагдсан хүний эрхийн хэм хэмжээг үйл ажиллагааны удирдлага болгох алба хаагчдын эрх зүй, түүний дотор нийгмийн хамгааллын орчинг боловсронгуй болгох, удирдах байгууллага, албан тушаалтан нарын эрх зүйн мөрдөлт, дэглэмийг сайжруулах, алба хаагчдын хуулиар олгогдсон эрх, эрх чөлөө хөнгөлөлт, нийгмийн хамгааллын асуудлыг хэрэгжүүлэх биелэлтэд хяналт тавихад хууль, хяналт захиргааны байгууллагуудын ажлын уялдааг бэхжүүлэх, хуулийн хэрэгжилт, орчин шаардлагын талаар судалгаа шинжилгээний ажлыг зохион байгуулах байгаль, цаг агаарын янз бүрийн нөхцөл дэх хөдөлмөрийн стандартыг боловсронгуй болгох зэрэг болно.

Оюун санааны хангалт нь албан хаагчдын сэгэл зүй, ёс, суртахуун, үзэл санааны суртахуун, сэтгэл зүйн байдалд тогтмол судалгаа, шинжилгээ явуулж, сэтгэл зүйн зохицсон тааламжтай орчин нөхцөлийг бүрдүүлж алба хаагчдын хоорондын зөрчлөөс сэрэмжилж, бие бүрэлдэхүүний сэтгэл зүй, ёс суртахууны тогтвортой байдлыг хангах, шинээр ажилд орсон, албан тушаалд анх удаа томилогдсон алба хаагчдад хамт олон, дарга нартайгаа хэвийн зөв харилцаа тогтооход нь сэтгэл санааны дэмжлэг үзүүлэх, явдал юм.

Хөдөлмөр зохион байгуулалтын хангалт нь хөдөлмөрийн аюулгүй ажиллагааг хангаж буй цогц арга хэмжээний тогтолцоо юм.

Экологийн хангалт нь албан хаагчдын экологийн хамгааллыг хангаж буй, албаны үйл ажиллагаанаас хүн ард байгаль орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг багасгах зорилготой цогц арга хэмжээний тогтолцоо юм.

Захиргааны хангалт нь цэргийн алба хаагчдын чанд сахилга, хувийн аюулгүй байдлыг хангах зорилготой цогц арга хэмжээний тогтолцоо бөгөөд

хууль, журам, заавруудын заалтуудыг мөрдлөг болгон зохион байгуулах явдал юм.

Аюулгүй байдлын эмнэлгийн хангалт нь алба хаагчдын эрүүл мэндийн хамгааллыг хангаж буй цогц арга хэмжээний тогтолцоо бөгөөд ахуйн нөхцлийг холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу шаардлагын түвшинд байлгах, хяналт явуулах, эрүүл мэндийн үзлэгийг үе шаттайгаар зохион байгуулах, эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлж буй хүчин зүйлсийг судалж, тогтоох шаардлагатай арга хэмжээ авах бүрэлдэхүүнийг эрүүл, мэндийн хяналтад хамруулж шаардлагатай үйлчилгээ үзүүлэх, хүнсний аюулгүй байдал, эрүүл ахуйг хангасан чанартай илчлэг хоол хүнсээр бие бүрэлдэхүүнийг хангах халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх сургалт зохион байгуулах явдал юм.

Алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаа нь тодорхой нэг чиглэсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээс илүүтэй нэгдсэн тогтолцоог оновчтой бүрдүүлснээр алба хаагчдын аюулгүй байдал хангагдана гэж үзэж байна.

---o0o---

ӨСВӨР НАСНЫ ХҮНД ОНОГДУУЛСАН ХОРИХООС ӨӨР ТӨРЛИЙН ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГАА

INTERNATIONAL STANDARDS ON OTHER PENALTIES FOR JUVENILE PERSONS

Д.Одсэр

*Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант,
хурандаа*

Товч утга: Өгүүлэлд өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан олон улсын хэм хэмжээний ойлголт, төрөл, ангилалын талаар тайлбарласан.

Түлхүүр үгс: хорихоос өөр төрлийн ял, өсвөр насны хүн, олон улсын хэм хэмжээ, хяналт.

Abstract: The article describes the concepts, types, and classifications of international norms that other penalties for juvenile persons.

Keywords: non-custodial sentences, juveniles, international norms and controls.

Өсвөр насны хүний гэмт явдал нь нийгмийн тусгайлсан динамик үзэгдэл бөгөөд нийт гэмт явдлын хувьд аюултай “нөөц” гэж хэлж болох юм. Хууль зөрчигчийн насанд хүрээгүй байдлыг гэмт үйл хэрэгтэй тэмцэхэд чиглэсэн эрүүгийн эрх зүйн арга хэмжээний онцлогууд тодорхойлдог гадна нийгмийн, насны, сэтгэл зүйн болон бие бялдрын шинж чанараас хамаарсан энэ төрлийн иргэдэд хандах онцгой хандлага ч тодорхойлдог байна.

Урт хугацаанд хорих ялыг гэмт үйл явдалтай тэмцэх олон талт арга хэмжээнүүдийг нэг гэж үзэж байсан. Үүнтэй зэрэгцэн хууль зүйн шинжлэх ухаанд энэ төрлийн ялын үр нөлөөнд нэг бус удаа үнэлгээ хийсэн байдаг.

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эрүүгийн болон эрүүгийн шийдвэр гүйцэтгэх бодлогод ялын цээрлүүлэх байдлыг зөөлрүүлж хүмүүжүүлэх арга

барилыг баримтлах, эрүүгийн хэргийн шүүхээс насанд хүрээгүй хүмүүст хорихоос өөр төрлийн ялыг түлхүү оногдуулах болсон нь энэ төрлийн хоригдлын тоо буусан үзүүлэлттэй болоход нөлөөлсөн байна. Ял эдлүүлэх нөхцөлийг энэрэгүй болгох чиглэл нь Засгийн газрын бодлого, хөтөлбөр, Хүний эрхийн комиссоос баримталж буй чиглэл, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хөгжлийн стратеги зэрэгт тусгалаа олсон байдаг.

Гэсэн хэдий ч өсвөр насны хоригдлын тоо буурсан ч эдгээр хүмүүсийн давтан гэм хэрэг үйлдэх явдал 10 хувиар өссөн үзүүлэлттэй байна. Өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх онолын үндэс, эрх зүйн зохицуулалт, практикийг дэлгэрэнгүй судлан авч үзэхэд зарим тохиолдлыг эс тооцвол ял эдлүүлэх ажиллагаанд ямар нэгэн онцлог байхгүй байна.

Энэ асуудлын хүрээн дэх олон улсын хамтын ажиллагаа нь насанд хүрээгүй хүнд эрүүгийн ял оногдуулах, түүнийг хэрэгжүүлэхэд хамаарсан олон улс, орнуудын туршлагад суурилсан суурь олон улсын баримт бичгийг боловсруулахад хүргэсэн. Үүнтэй холбогдуулан бидний судалж буй салбарын хүрээнд олон улсын баримт бичиг боловсруулах Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын голлох чиг үүрэг болсон юм.

Бидний судалж буй өсвөр насны хүний онцлогийг тодруулахын зэрэгцээ олон улсын байгууллагаас гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж буй, буруутгагдаж буй, ял эдлэж буй насанд хүрээгүй хүмүүст хамаарах олон улсын баримт бичгийг боловсруулсан юм. Тэр дундаас Хүүхдийн эрхийн тунхаглал 1959 он, Хүүхдийн эрхийн тухай конвенци 1989 он.

Насанд хүрээгүй хүнд оногдуулах эрүүгийн ял нь олон улсын баримт бичгийн зарчимд бүрэн нийцсэн байх учиртай. Гэсэн хэдий ч дээр дурдсан олон улсын актууд нь өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ялыг эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулаагүйг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Токиогийн дүрмүүдийг боловсруулах гол учир нь хорих ялыг орлох өөр ялын төрлийн хэрэглэхэд оршисон. Энэ дүрмүүдэд хорихоос өөр төрлийн ял шийтгүүлсэн хүний баталгаа, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зэргийг агуулдаг. Хорихоос өөр төрлийн ялыг ялтны хувийн байдал, түүнчлэн хохирогчийн эрх, шийтгэлийн зорилгод нийцэн тогтоогдсон шалгууруудад үндэслэн ялын төрлийг сонгодгийг тэмдэглэх хэрэгтэй¹.

Дүрмүүд нь эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааг хэрэгжүүлэх, ялангуяа эрх зүйн зөрчил үйлдэгчдэд хандахад олон нитийн илүү идэвхтэй

¹ Токиогийн дүрмүүдийн 3.2 дугаар дүрэм.

оролцоог хангах, түүнчлэн эрхийн зөрчил гаргачид нийгмийн өмнө хариуцлага хүлээх мэдрэмжийг хөгжүүлэхэд тус дөхөм үзүүлэх зорилгыг агуулдаг байна.

1990 оны Токиогийн дүрмүүдэд ялтанд тавих хяналтын гол зорилго нь давтан гэмт хэргийг бууруулах, нийгмийн амьдралд нь дэмжлэг үзүүлэхэд оршино гэж заасан.

Шаардлагатай тохиолдолд өсвөр насны ялтанд нийгмийн, сэтгэл зүйн болон хууль зүйн дэмжлэг үзүүлдэг байна. Өсвөр насны хүнд оногдуулсан үүрэг, хязгаарлалт нь түүний, хохирогчийн болон нийгмийн ашиг сонирхлыг харгалзан үзсэн тодорхой байх ёстой. Ялын зорилгод хугацаа дуусахаас өмнө хүрсэн тохиолдолд хорихоос өөр төрлийн ялаас хугацаанаас өмнө суллагдах боломжтой байдаг.

Токиогийн дүрмүүдэд ялтнуудад бүлгийн болон ганцаарчилсан сургалтыг зохион байгуулах арга зүйг боловсруулахдаа төрөл бүрийн хууль зөрчигчидтэй тусгайлан харьцах хэрэгтэй болохыг заавал харгалзан үзэх нь оновчтой гэж тэмдэглэсэн байна.

Хэрэг ялтан оногдуулсан ялыг эдлүүлэх журмыг зөрчсөн тохиолдолд ялыг зогсоох эсхүл өөр ялаар сольдог байна. Хэрэв ялтанд үзүүлэх ялын үр нөлөө үнэхээр бага байгаа бол нэн даруй хорих ялаар солих зөвлөмжийг олон улсын баримт бичгүүдэд тусгасан байдаг.

Шүүхээс хорихоос өөр төрлийн ялаар шийтгүүлсэн өсвөр насны хүнд хяналт тавьж байгаа албан хаагч нь ялтан бүрийн засрал хүмүүжлийн түвшинд үнэлгээ өгөх чадвар бүхий мэргэжлийн бэлтгэлжилттэй байх ёстой.

Үүний зэрэгцээ олон улсын баримт бичигт тусгагдсан зөвлөмжийг үл тоох хэрэггүй бөгөөд үндэсний хууль тогтоомждоо аль боломжтой байдлаар тусгах хэрэгтэй гэдгийг онцлон тэмдэглэх хэрэгтэй.

Өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан олон улсын баримт бичгийг судлахын зэрэгцээ Европын Холбооны “Насанд хүрээгүй хүнд хэрэглэсэн эрүүгийн эрх зүйн шинжтэй арга хэмжээний талаар Европын дүрмүүд”ийг судлах хэрэгтэй. Энэ дүрмүүдийг 2008 онд Бээжингийн болон Токиогийн дүрмүүдийн заалтуудыг харгалзан үзэж боловсруулсан бөгөөд өсвөр насны гэмт хэрэгтэнд хэрэглэх нийгмийн санкци, арга хэмжээнүүдийн үндсэн зарчмууд, эрх зүйн хэм хэмжээг тогтоосон байна. Нийгмийн санкцид таслан сэргийлэх арга хэмжээнээс бусад өсвөр насны хүнд эрх чөлөөтэй, тодорхой хязгаарлалтыг дагаж мөрдөх аливаа арга хэмжээг хэлнэ гэж баримт бичигт дурдсан байна.

Иймд, өсвөр насны хүний насны ангиллыг харгалзсан хорихоос өөр төрлийн ялын олон сонголттой байхыг улс орнуудад зөвлөсөн байдаг байна.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.2-т өсвөр насны хүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын зорилгыг "Өсвөр насны хүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлага нь түүний нас, биед тохирсон, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, сэтгэцийн онцлогийг харгалзсан, нийгэмд өөрийн байр суурийг олоход туслах, боловсрол эзэмшүүлэх, үйлдсэн гэмт хэргийнх нь хор уршгийг ухамсарлуулах, гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэсэн орчин, хүмүүсийн нөлөөнөөс тусгаарлах, шаардлагатай тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнийг хорьж хүмүүжүүлэхэд чиглэсэн байна" гэж Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.1.1-т заасан эрүүгийн хариуцлагын нийтлэг зорилгоос тусад нь тусгайлан хуульчилсан.

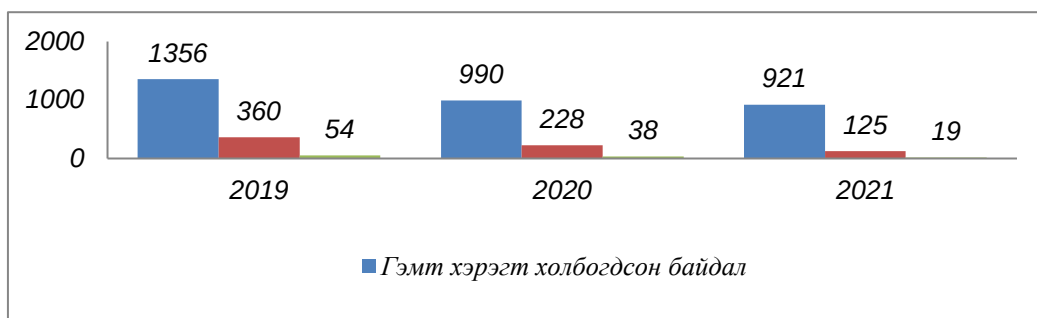
Өсвөр насны хүнд оногдуулах ял, түүнийг оногдуулах үндэслэл, тусгай журмыг өсвөр насны хүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын зорилгод нийцүүлж, түүнийг нийгэмд өөрийн байр суурийг олоход туслах, үйлдсэн гэмт хэргийнх нь хор уршгийг ухамсарлуулах, гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэсэн орчин, хүмүүсийн нөлөөнөөс тусгаарлахад чиглүүлэн хуульчилсан.

Эрүүгийн хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.2-т зааснаар гэмт хэрэг үйлдэх үедээ арван дөрвөн насанд хүрсэн ба арван найман насанд хүрээгүй байсан хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх, зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг оногдуулдаг.

Өсвөр насны хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг эдлүүлэхдээ түүний бие бялдар, оюун санааны хөгжилд ачаалал өгөхгүй байхаас гадна, тухайн ажлын байранд "халамжлан хүмүүжүүлэгч", эсхүл "багш"-тай хамт байлгавал үр нөлөөтэй гэж үзэж байна.

Өсвөр насны хүний хөдөлмөр бол нийгэм дэх хөдөлмөрийн өвөрмөц төрөл юм. Өсвөр насны хүнээр халуун, хүйтэнд хот тохижилтын ажил хийлгэвэл тэдгээрийн оюун санаа, бие бялдар, эрүүл мэндийн хувьд таагүй нөлөө үзүүлж болох талтай.

Зураг.1. Шүүхээс өсвөр насны хүнд ял оногдуулсан судалгаа

Шүүхээс 2019 онд гэмт хэрэгт холбогдсон хүүхдүүдийн 26.5%, 2020 онд 23%, 2021 онд 13.5% тус тус ял оногдуулсан байна. Мөн 2019 онд өсвөр насны хүнд оногдуулсан нийт ялын 15%, 2020 онд өсвөр насны хүнд оногдуулсан нийт ялын 16.6%, 2020 онд өсвөр насны хүнд оногдуулсан нийт ялын 15.2% нийтэд тустай ажил хийлгэх ял тус тус эзэлж байна. Дээрх үзүүлэлтээс харахад жил ирэх тусам шүүхээс өсвөр насны хүнд ял оногдуулах байдал буурсан үзүүлэлттэй байна.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэхтэй холбоотойгоор "Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтныг ажиллуулах байгууллагын жагсаалт"-ыг баталсан хэдий ч "нийтэд тустай ажил" гэдэгт ямар ажил, үйлчилгээг хамааруулах, үүнээс алийг нь өсвөр насны хүнээр хийлгэх боломжтой гэдгийг тодорхойлж, нарийвчлан зохицуулаагүй байна.

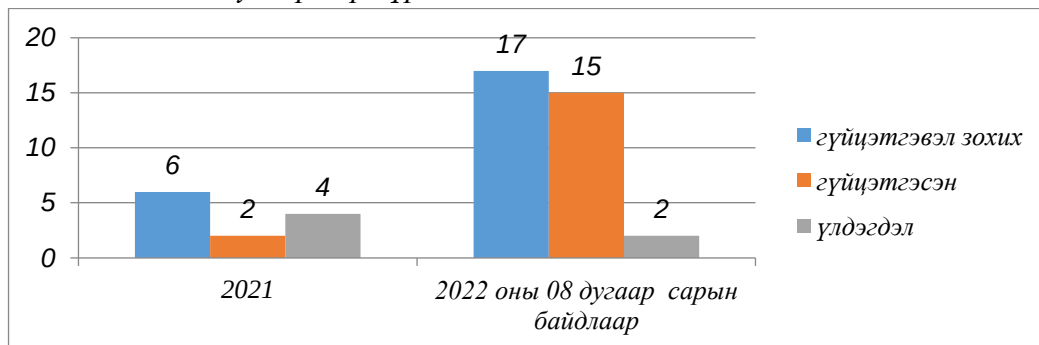
Улс орнууд нийтэд тустай үйл ажиллагааны төрлүүдийг жагсааж, эсхүл нийтийн тусын тулд чиглэсэн нийтэд тустай үйл ажиллагааг тодорхойлох шалгуурыг гарган хуульчилж байна. Ялангуяа нийтэд тустай ажил хийлгэх ял шийтгэл хүлээсэн этгээдийн гүйцэтгэх ажил, үйлчилгээ нь хэн нэгэн этгээдийн бизнесийн болон хувийн ашиг сонирхлыг хангахад чиглэвэл уг ялын мөн чанар алдагдахал хүрэх юм. Тиймээс манай улсын хувьд өөрийн хөгжлийн түвшин, үндэсний онцлогт нийцүүлэн нийтэд тустай ажил, үйлчилгээний төрлүүдийг судалж, нийгмийн аль салбар, үйл ажиллагааг хамруулах асуудлыг оновчтой тодорхойлж, зохицуулах нь чухал байна.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын зорилго нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг нийгмээс тусгаарлахгүйгээр зүй зохистой, зөв амьдралд ороход туслалцаа үзүүлэх, гэмт хэрэг үйлдсэн хүнийг дахин гэмт хэрэг үйлдэх зан үйлээс нь татгалзуулах, урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэргийн хохирогч, бусад хүнийг хамгаалахад оршдог.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг гэмт хэрэг үйлдэх үедээ арван дөрвөн насанд хүрсэн ба арван найман насанд хүрээгүй байсан хүнд оногдуулахдаа

Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.5-д заасан хугацааг хоёр дахин багасгаж оногдуулахаар хуульчилсан.

Зураг.2. Өсвөр насны хүнд оногдуулсан зорчих эрхийг хязгаарлах ялын 2021-2022 оны 08 дугаар сар хүртэлх бодит биелэлт

Зорчих эрхийг хязгаарлах ял эдлүүлэх ажиллагаанд ашиглагдаж буй цахим бугуйвч нь “хориглосон бүсэд нэвтрэх”, “хязгаарласан бүсээс гарах”, “бүсийн хязгаарт ойртсон”, “явах маршрутаас гарсан” зэрэг тохиолдолд цахим бугуйвчид анхааруулах мессеж илгээх болон “Цахим хяналт, удирдлагын төв”-ийн “хяналтын нэгдсэн систем”-д 24 цагийн турш тасралтгүй “анхааруулга, дохио” дамжуулах горимоор ажилладаг.

Дээр дурдсанаас үндэслэн өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг дараахь нөхцөл байдлыг харгалзан сайжруулах хэрэгтэй байгаа нь харагдаж байна.

Нэгдүгээрт, насанд хүрээгүй хүний бие сэтгэл зүйн онцлог нь албадлагын аливаа төрлийн арга, тэр дундаа эрүүгийн хариуцлагыг хэрэгжүүлэх онцгой журмыг тодорхойлсон байдаг. Энэ үзэл санаа насанд хүрээгүй хүмүүсийн бие сэтгэл зүйг судалсан эрдэмтдийн судалгаануудаар нотлогддог.

Хоёрдугаарт, насанд хүрээгүй хүнийг эрүүгийн ял эдлүүлэх практик нь дээр дурдсан онцлогийг харгалзан илүү нягт, дэлгэрэнгүй эрх зүйн зохицуулалт хэрэгтэйг харуулсан.

Дурдсан нөхцөл байдал нь нэг талаас эрүүгийн ял эдлүүлэх байгууллагын хууль хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа, насанд хүрээгүй хүний ял эдлүүлэх ажиллагаанд тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгтэй байгааг харуулж байгаа бөгөөд энэ нь судалгааны ажлын үндэслэл болсон.

Өвсөр насны хүнийг хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааны олон улсын хэм хэмжээ, гадаадын зарим орны онцлог

Насанд хүрээгүй хүний гэмт явдал нь дийлэнх нь орнуудын анхаарлын төвд байдаг асуудлуудыг нэг юм.

Э.Б. Мельникова “насанд хүрээгүй хүн” гэж өөрийн наснаас хамааран амьдралд хүлээн зөвшөөрөгдөхгүйгээс шалтгаалан тодорхой онцлог бүхий эрх, үүрэгтэй бүлэг хүмүүсийг хэлдэг бөгөөд тэдний эрхийг хамгаалах эрх зүйн тогтвортой үндэсийг боловсруулах шаардлагатай гэж үзсэн¹.

Голландын насанд хүрээгүй хүмүүсийн шударга ёсны тогтолцоог судлан үзье. Энэ тогтолцоо нь 1905 онд Хүүхдийн тухай эрүүгийн хууль (Penal Children's Act) батлагдсанаас эхтэй бөгөөд насанд хүрээгүй хүнд шударга ёсыг тогтоох тусгайлсан хэм хэмжээг тусгасан байна. Дараагаар нь энэ хэм хэмжээнүүд Голландын Эрүүгийн хуульд тусгалаа олсон байна. Сурган хүмүүжүүлэх шинжийг агуулсан Насанд хүрээгүй хүмүүсийн шударга ёсны тогтолцоог заасан байна².

Насанд хүрээгүй хүний хэргийн шүүхээс өвсөр насны хүнийг буруутай гэж үзсэн бол нэг эсхүл хэд хэдэн тусгайлсан ялыг оногдуулж болдог. Голландад Улсад өвсөр насны гэмт хэрэгтэнд дараах эрүүгийн хариуцлагыг оногдуулдаг: нийтэд тустай ажил, сургалтын төсөл. Энэ ялаас тусдаа эсхүл нэмэгдүүлж торгууль оногдуулж болно³. Иймд, Голланд Улсын хууль тогтоомжид зааснаар хорихоос өөр төрлийн ялд нийтэд тустай ажил, сургалтын хөтөлбөр, торгох ял хамаардаг байна.

Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэх ажиллагааг пробацын алба хариуцдаг. Мөн Голландад Улсад ял эдлүүлэх ажиллагааны нэг чухал онцлог нь ялтны хувийн байдаг байдгийг онцлох хэрэгтэй. Жишээ нь, нэг байгууллага нь мансуурах донтой хүнтэй ажилладаг (Stichting Verslavingserclassering GGZ), нөгөө байгууллага нь бусад гэмт хэрэгтнүүдтэй (Reclassering Nederland) ажилладаг байна. Харин зөвхөн нэг байгууллага нь

¹Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция. Проблемы уголовного права, уголовного процесса и криминологии : учеб. пособие. М., 2000. 11 дэх тал.

² Alternatives to custody for young offenders and the Influence of foster care in European Juvenile Justice. The Netherlands / editors: Andrea Păroșanu, InekePruin, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield. URL: http://eigep.eu/wp-content/uploads/2018/01/2014_comparative_report_alternatives_to_custody_for_young_offenders.pdf (

³ Government of the Netherlands. URL: <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders>

(Reclassering Nederland)нийтэд тустай ажил хийлгэх тусгайлсан нэгжийг байгуулахаар шийдвэрлэсэн байдаг¹.

Нийтэд тустай ажлыг улсын болон хувийн байгууллагад хийлгэдэг. Тусгайлсан хөтөлбөрөөс гадна зарим төрлийн ялтнуудад хамааралтай бүлгийн хөтөлбөр ч байдаг. Нийтэд тустай ажлын ажлын болон амралтын өдөр хийлгэх нь мөн ялгаатай. Голланд Улсад нийтэд тустай ажлын түгээмэл төрөл нь орчны цэвэрлэгээ, цэцэрлэгжүүлэлт байдаг. Өсвөр насны ялтан нийтэд тустай ажил хийхээс зайлсхийсэн тохиолдолд ямар нэгэн шүүх ажиллагаагүйгээр прокурор ялын нөхцөлийг өөрчлөх боломжтой.

Өсвөр насны хүн түүнд оногдуулсан торгуулийг төлөөгүй тохиолдолд ялыг баривлах эсхүл нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар солидог. Ингэхдээ баривчлах ялын хугацаа гурван сараас дээшгүй байх, эсхүл төлөөгүй мөнгөн дүнгийн хэмжээнээс хамаарч нийтэд тустай ажил хийлгэдэг байна². Зарим судлаачид энэ нөхцөлийг хэт хатуу гэж үздэг.

Их Британид өсвөр насны хүмүүсийн гэмт явдлаас урьдчилан сэргийлэх улсаас боловсруулсан төрөл бүрийн хөтөлбөрүүд байдаг байна. Энэ дундаас эцэг эх эсхүл хууль ёсны төлөөлөгчдөд зориулсан хөтөлбөрийг онцолж болох юм. Энэ хөтөлбөрийн нэг хэсэг нь эцэг эхийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх, өсвөр насны хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэж болох гэр бүлийн сөрөг уур амьсгал, нөхцөл байдлыг илрүүлэх байж болдог³.

Улс орнууд олон улсын стандартад тавигдаж байгаа шаардлагуудыг хэрэгжүүлэхийн зэрэгцээ эдгээрийг бүрэн дагаж мөрдөх нөхцөлүүдийн нэг бол өсвөр насны хүнд хорих ял оногдуулахыг аль болох багасгаж, хорихоос өөр төрлийн ялыг түлхүү оногдуулах хэрэгтэйг онцолсон байдаг. Өсвөр насны хүмүүсийн гэмт явдалтай тэмцэхэд цогц хандлага маш ойлгомжтой бөгөөд гэмт хэрэгт сэжиглэгдэж байгаа өсвөр насны хүнийг саатуулахаас

¹ Miranda Boone Only for minor offences: Community Service in the Netherlands // European Journal of Probation University of Bucharest. Vol. 2. № 1. 2010. P. 30. URL: https://www.researchgate.net/profile/Miranda_Boone/publication/238713745_Only_for_Minor_Offences_Community_Service_in_the_Netherlands/links/56ec2afa08aee4707a385347/Only-for-Minor-Offences-Community-Service-in-the-Netherlands.pdf

² Alternatives to custody for young offenders and the Influence of foster care in European Ju-venile Justice. The Netherlands / editors: Andrea Păroșanu, InekePruin, Joanna Grzywa-Holten, Philip Horsfield. URL: http://eigep.eu/wp-content/uploads/2018/01/2014_comparative_report_alternatives_to_custody_for_young_offenders.pdf

³ United Kingdom government. URL: <https://www.gov.uk/youth-crime-prevention-programmes/involving-parents-and-families>

эхлээд ял эдэлж дууссаны дараа ч дахин нийгэмшүүлэх зорилгодоо хүрэх хүртлээ зохион байгуулах хэрэгтэй юм.

Цаашлаад бид Тусгаар улсуудын нөхөрлөлийн орнуудад өсвөр насны хүнд оногдуулсан хорихоос өөр төрлийн ял эдлүүлэх ажиллагааг судлан үзье. Эдгээр орнуудын эрүүгийн хууль тогтоомжид тоо, өсвөр насны хүнд оногдуулах төрлийн хувьд адилгүй хорихоос өөр төрлийн ялыг заасан байдаг.

Армени Улсын Эрүүгийн хуульд¹ хоёр төрлийн хорихоос өөр төрлийн ялыг хуульчилсан: торгох ял болон нийтэд тустай ажил хийлгэх ял. Беларусь² болон Казахстан³ Улсын Эрүүгийн хуулиудад бусад орнуудтай харьцуулахад өсвөр насны хүнд оногдуулах илүү олон төрлийн ялыг тусгасан байдаг. Хамгийн өргөн хэрэглэгддэг нь торгох ял, нийтэд тустай ажил, арай бага хэрэглэгддэг нь тодорхой албан тушаал эрхлэх эрхийг хасах юм.

Тусгаар Улсуудын нөхөрлөлийн дийлэнх орнуудад (Азербайджан, Армени, Беларусь, Казахстан, Киргиз, Тажикистан, Туркменистан) зөвхөн өөрийн орлоготой өсвөр насны хүнд торгох ял оногдуулдаг⁴. Торгох ял шийтгүүлсэн өсвөр насны ялтан хуульд тогтоосон хугацаанд торгуулиа төлж дуусгах ёстой. Азербайджан Улсад (Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 23дүгээр зүйл), Киргиз Улсад (Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 59дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг) нэг сарын хугацааг, Туркменистанд гурван сарын хугацааг (Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 25дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг) тогтоодог. Казахстан Улсын хууль тогтоомжид (Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 50дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг)⁵ торгууль төлөх хугацааг шүүхээс тодорхойлохоор заасан.

¹ Уголовный кодекс Республики Армения от 18 апреля 2003 г. (ред. от 22.01.2020) // Официальный сайт Национального Собрания Республики Армения. URL : <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>

² Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. (ред. от 14.04.2021) // Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь. URL: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=Hk9900275>

³ Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. (ред. от 02.01.2021) // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

⁴ Пономарев С. Н., Карханина Л. В. Сравнительно-правовой анализ применения штрафа к несовершеннолетним в Российской Федерации и в странах Союза Независимых Государств // Вестник Московского государственного областного университета. Сер. Юриспруден-ция. 2019. № 4. С. 43.

⁵ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. (в ред. 19 января 2021 г.) // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>

Тусгаар Улсуудын нөхөрлөлийн дийлэнх орнуудад эдгээр ялыг эдлэхээс зайлсхийсэн тохиолдолд гарах эрх зүйн үр дагавар нь харилцан адилгүй. Жишээ нь, ОХУ-д хуулиар тогтоосон хугацаанд торгуулиа төлөөгүй ялтныг санаатайгаар зайлсхийсэнд тооцдог (Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 32дугаар зүйл). Ингэхдээ торгох ялыг илүү хүнд төрлийн ялаар солих боломжийн талаар мэдэгдэл гаргадаггүй байна. Харин Беларусь Улсын Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 30дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт эсэргээрээ мэдэгдэл гаргана гэж заасан байдаг¹. Беларусь Улсын хууль тогтоомжид хэрэв ялтан түүнд хүргүүлсэн мэдэгдэл хүргүүлсний дараа торгуулиа төлөх боломжгүй, төлөхөөс зайлсхийсэн шинж байхгүй торгох ялыг нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эсхүл хүмүүжлийн чанартай албадан ажлаар солих хоёр хувилбарыг тусгасан(Беларусь Улсын Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуулийн 32дугаар зүйл).

Дээр дурдсанчлан өсвөр насны гэмт хэрэгтэнд бага хэмжээгээр оногдуулдаг хорихоос өөр төрлийн ялын төрөл нь тодорхой үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хасах ял юм. Энэ ялыг гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд үндсэн эсхүл нэмэгдэл ямаар Беларусь Улсад (Эрүүгийн хуулийн 48 дугаар зүйл), Тажикистан Улсад (Эрүүгийн хуулийн 48 дугаар зүйл), нэмэгдэл ялаар Казахстан Улсад оногдуулдаг байна (Эрүүгийн хуулийн 40 дүгээр зүйл).

ДҮГНЭЛТ

1. Өсвөр насны хүнд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлага нь түүний нас, биед тохирсон, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, сэтгэцийн онцлогийг харгалзсан, нийгэмд өөрийн байр суурийг олоход туслах, боловсрол эзэмшүүлэх, үйлдсэн гэмт хэргийнх нь хор уршгийг ухамсарлуулах, гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэсэн орчин, хүмүүсийн нөлөөнөөс тусгаарлах, шаардлагатай тохиолдолд гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнийг хорьж хүмүүжүүлэхэд чиглэгдсэн байдаг.

2. Гадаадын орнуудад өсвөр насны гэмт хэрэгтэнд оногдуулдаг хорихоос өөр төрлийн ялын талаар судлан үзээд дараах дүгнэлтийг хийж байна. Үүнд:

- Их Британид эцэг эхийн ур чадварыг нэмэгдүүлэх, өсвөр насны хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэж болох гэр бүлийн сөрөг уур амьсгал,

¹ Уголовно-исполнительный кодекс Республики Беларусь от 11 января 2000 г. (в ред. от 10 декабря 2020 г.) // Информационно-поисковая система «ЭТАЛОН-ONLINE». URL: <https://etalonline.by/document/?regnum=НК0000365>

нөхцөл байдлыг илрүүлэхэд чиглэглэгдсэн хөтөлбөрүүдийг өргөнөөр ашигладаг байна;

- Беларусь Улсад Эрүүгийн ял эдлүүлэх хуульд торгуулиа төлөхөөс зайлсхийсэн ялтанд мэдэгдэл хүргүүлэх талаар заасан байдаг. Өсвөр насны хүнд нөлөөлөх энэ төрлийн арга хэмжээ нь ялаа эдлэх, торгох ялыг хугацаа алдалгүй өөр төрлийн ялаар солиход ач холбогдолтой;

- Казахстан Улсад засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх ялыг зөвхөн өөрийн гэсэн орлоготой өсвөр насны хүнд оногдуулдаг. Учир нь хууль ёсны дагуу ажил хийж байгаа өсвөр насны хүмүүс ял эдлэхээсээ өмнө өөрийн хүслээр ажил хийхээ илэрхийлсэн байдаг бөгөөд эдгээр хүмүүст засан хүмүүжүүлэх ажил хийлгэх ял оногдуулахад ялаа эдлэх магадлал нэмэгддэг байна;

- Беларусь Улсын өсвөр насны ялтны нийтэд тустай ажил хийх хугацааг хичээл, сургалт, хөдөлмөрөөс хамааран зохицуулдаг байна.

3. Өсвөр насны хүнд оногдуулсан нийтэд тустай ажил хийлгэх ялын талаар судлан үзэхэд сүүлийн жилүүдэд тус төрлийн ялыг шүүхээс оногдуулах нь тодорхой хэмжээгээр багассан үзүүлэлттэй байна.

Үүнээс гадна хэд хэдэн асуудлыг ч нээн илрүүллээ. Тухайлбал:

-Нийтэд тустай ажил хийлгэх ял эдлүүлэхтэй холбоотойгоор "Нийтэд тустай ажил хийлгэх ялаар шийтгүүлсэн ялтныг ажиллуулах байгууллагын жагсаалт"-ыг баталсан хэдий ч "нийтэд тустай ажил" гэдэгт ямар ажил, үйлчилгээг хамааруулах, үүнээс алийг нь өсвөр насны хүнээр хийлгэх боломжтой гэдгийг тодорхойлж, нарийвчлан зохицуулаагүй байна.

- Нийтэд тустай ажил хийлгэх байгууллагуудын жагсаалтыг заасан хэдий ч ялтнаар хийж гүйцэтгүүлэх ажлын талаар заагаагүй.

-Эрүүгийн хуульд гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд түүний нас, биед тохирсон, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, хүүхдийн сэтгэцийн хөгжилд харшлахгүй нийтэд тустай ажил хийлгэх ял оногдуулахаар заасан ч өсвөр насны хүний нас, бие, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, хүүхдийн сэтгэцийн хөгжилд харшлах эсэхийг тодорхойлох эрх бүхий субъект нь тодорхойгүй байна.

Зорчих эрхийг хязгаарлах ялын хэрэгжилтийн хувьд зорчих эрхийг хязгаарлах ялыг гэмт хэрэг үйлдэх үедээ арван дөрвөн насанд хүрсэн ба арван найман насанд хүрээгүй байсан хүнд оногдуулахдаа Эрүүгийн хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.5-д заасан хугацааг хоёр дахин багасгаж оногдуулахаар хуульчилсан байна.

Зорчих эрхийг хязгаарлын ялын гүйцэтгэлийн хувьд насанд хүрсэн хүнд оногдуулсан ялтай харьцуулахад харьцангуй өндөр байгаа харагдаж байна. Гэсэн хэдий ч оногдуулсан ялыг хорих ялаар сольсон тохиолдол байгаа нь өсвөр насны хүнээс гаргаж байгаа нь ноцтой зөрчил байгааг харуулж байна.

---o0o---

БАРИВЧЛАХ ШИЙТГЭЛИЙН ТАЛААРХ ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР, ТҮҮНИЙ ХЭРЭГЖИЛТЭД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

COURT'S DECISION ON ARREST SENTENCE AND ANALYSIS OF ITS RESULTS

Д.Чинзориг

*Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант,
хурандаа*

Товч утга: Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагааны үндсэн нэг чиглэл нь зөрчил гаргасан этгээдэд оногдуулсан баривчлах шийтгэлийг эдлүүлэх явдал бөгөөд энэхүү шийтгэлийн агуулга нь зөрчил үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлан тодорхой нөхцөл, журам бүхий байранд саатуулахад оршдог. Хэдийгээр энэ шийтгэл нь нийгмээс тусгаарлах агуулгатай ч тухайн зөрчил гаргасан этгээдийн зан үйлд нөлөөлөх сургалтыг олон талт хэлбэрээр зохион байгуулж, эерэг нөлөөлөл үзүүлэхэд чиглэгдсэн байдгаараа онцлогтой. Иймд баривчлах шийтгэлийн бодлогыг нийгэм, хувь хүнд өгөөжтэй байдлаар хэрэгжүүлэх нь зүйтэй болно.

Энэхүү өгүүлэлд Монгол Улсын хэмжээнд баривчлах шийтгэл эдлүүлэх ажиллагааны чиглэлээр батлан гаргасан эрх зүйн эх сурвалжуудад анализ хийхээс гадна баривчлах шийтгэлийн хэрэгжилт, үр дүнгийн талаар дүн шинжилгээ хийж, тоймлон авч үзэв.

Түлхүүр үгс: зөрчил, баривчлах шийтгэл, албадлагын арга хэмжээ, эрх зүйн зохицуулалт, албадан сургалт.

Abstract: One of the main areas of activity of the Mongolian Court Enforcement Organization is to serve the punishment of arrest imposed on the person who committed the violation. Although this punishment has the content of isolation from society, it is characterized by the fact that training to influence the behavior of the person who committed the violation is organized in a multifaceted manner and aimed at having a positive impact. Therefore, it is desirable to implement the detention policy in a way that benefits society and individuals.

In this article, in addition to the analysis of the legal sources adopted in the field of arrest punishment throughout Mongolia, the implementation and results of arrest punishment were analyzed and reviewed.

Keywords: violations, arrests, coercive measures, legal regulation and compulsory training.

Гэмт хэрэг, зөрчил ба түүнд оногдуулах ял, шийтгэлийн талаарх бодлого шинэчлэгдэн хөгжихтэй зэрэгцэн түүнийг хэрхэн гүйцэтгэх, хэрэгжүүлэх ажиллагаа ч мөн адил түүхийн цаг хугацааны явцад өөрийн гэсэн зүй тогтлоо даган хэлбэршиж хууль зүйн шинжлэх ухааны бие даасан салбар болон хөгжиж иржээ. Улс төр, эдийн засаг, нийгмийн бүхий л салбарууд, тэр дундаа хууль сахиулах салбарт хийгдэж буй тогтолцооны болон эрх зүйн шинэчлэл, өөрчлөлтүүд нь хүний хөгжлийг, улмаар нийгмийн зөв тогтолцоог дэмжин хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн байх ёстойг салбарын эрдэмтэд хүлээн зөвшөөрч байна.

Төрийн үндсэн чиг үүргийн нэг нь иргэдийнхээ эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлж хамгаалах, хууль зөрчигчдөд хариуцлага тооцох, хэрэг маргааныг таслан шүүх замаар нийгэмд шударга ёс, дэг журмыг тогтооход оршдог. Тиймээс зөвхөн хууль, шүүх эрх мэдлийн байгууллагууд төдийгүй төр, олон нийтийн байгууллагын хамтын ажиллагаа нь гэмт хэрэг, эрх зүйн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд чиглэх нь нь ач холбогдолтой байна.

Монгол Улсын Их Хурлаас 2017 оны 5 дугаар сарын 11-ны өдөр батлан гаргаж, мөн оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн дагаж мөрдөж эхэлсэн Зөрчлийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын 2.1 дүгээр зүйлд “хууль, захиргааны хэм хэмжээний актыг зөрчсөн, энэ хуульд шийтгэл оногдуулахаар заасан үйлдэл, эс үйлдэхүйг зөрчил гэнэ” гэж заасан ба “Хууль зөрчих” гэж хууль, Захиргааны ерөнхий хууль, бусад хуульд заасан журмын дагуу хүчин төгөлдөр болсон захиргааны хэм хэмжээний акт зөрчсөнийг ойлгогдохоор байна.

Зөрчлийн эрх зүй нь дан ганц судлагдахуун болоод зогсохгүй улс үндэсний эрх зүйн тогтолцооны шинэчлэл, өөрчлөлтийн асуудал мөн бөгөөд оновчтой хууль зүйн зохицуулалт, онол, арга зүй, практик хэрэглээг хослуулахгүй бол эрх зүйн маргаан дагуулах, улмаар тогтолцооны хувьд гажуудал үүсгэж болохуйц асуудал учраас зөрчил, түүний агуулга, динамик шинж, түүнээс үүдэн гарах үр дагавар, улмаар оногдуулах шийтгэлийг судлах нь нэн чухал юм.

Бидний уламжлалт ойлголтоор “захиргааны зөрчил” хэмээх ухагдахуун нь өдгөө “зөрчил” гэсэн нэршлээр шинжлэх ухааны эргэлтэд орж, онол ба практикт хэдий танигдсан боловч түүний судлагдсан байдал нь төдийлөн хангалттай бус, үндэсний болон олон улсын эрх зүйн асуудлыг цогцоор авч үзэх, практикт тулгамдаж буй асуудлыг шинжлэн судлах нь тулгамдаж буй асуудлын нэг гэж үзэж болно.

Эрх зүйн онолын талаас нь “Зөрчил” гэх ойлголтыг хууль зүйн доктор, дэд профессор Ч.Нямсүрэн “Эрх зүйн зөрчил гэж эрх зүйн хэм хэмжээний шаардлагыг зөрчсөн буюу түүний эсрэг чиглэсэн, нийгэмд хор аюултай, хуульд зааснаар хүлээх тусгай хариуцлага хүлээх эрх зүйн чадамжтай этгээдийн зан үйл” хэмээн бүтээлдээ¹ тэмдэглэжээ. Тиймээс захиргааны зөрчил нь захиргааны журам зөрчсөнөөс үүдэн гардаг². Нийтээр дагаж мөрдүүлэхээр тогтоосон зан үйлийн горим, эрх зүйн хэм хэмжээг захиргааны журам гэнэ³. Захиргааны хариуцлага хүлээлгэх бодит үндэслэл нь захиргааны зөрчил гаргасан явдал юм. Мөн эрх зүйн зөрчлийг *гэмт хэрэг, захиргааны эрх зүйн зөрчил, иргэний эрх зүйн зөрчил, сахилгын зөрчил, олон улсын эрх зүйн зөрчил* гэсэн төрлүүдтэй хэмээн үзжээ.

Зөрчил болон гэмт хэргийн хоорондын ялгаатай шинжийн асуудал нь судлаачдын заавал хөндөх чухал сэдвийн нэг юм. Эрүүгийн хууль болон Зөрчлийн тухай хууль тогтоомжийн уялдаа холбооны нэг чухал асуудал бол гэмт хэрэг, зөрчил нь нийгмийн хор аюулын шинж чанар, хэр хэмжээгээрээ ялгагдах хэдий боловч харилцан бие биенийгээ нөхөх замаар хоорондоо харилцан нөхцөлдсөн байдаг явдал юм. Учир нь гэмт хэргийн нийгэмд аюултай шинж нь байнга хувьсан өөрчлөгдөж байдаг ойлголт бөгөөд үүнтэй холбоотойгоор Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 2.1 дүгээр зүйлийн 3-т “Энэ хуулийн тусгай ангид заагаагүй үйлдэл, эс үйлдэхүй, хохирол, хор уршиг, гэм буруугийн шинжийг төсөөтэй хэрэглэж гэмт хэрэгт тооцохгүй” гэсэн заалт нь гэмт хэрэг, зөрчлийн ялгааг хуульчилсан нийтлэг хэм хэмжээ болох юм.

Зөрчлийн хууль ба захиргааны хариуцлагын хэм хэмжээ тогтоосон бусад хууль тогтоомжийн заалтыг үзэхэд гэмт хэрэг, захиргааны зөрчлийн ялгааг “... хэрэв эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол” гэсэн ерөнхий үг хэллэгээр заагласан нь бий.

¹ Ч.Нямсүрэн, “Эрх зүйн онол” ерөнхий анги, УБ., 2016, 385 дахь тал.

² Ж.Сүхбаатар, “Захиргааны эрх зүй”, УБ., 2005, 35 дахь тал.

³ Мөн тэнд

Зөрчил нь *эрх зүйн хэм хэмжээг зөрчсөн байх; нийгэмд хор уришигтай байх; гэм буруутай үйл ажиллагаа байх; хууль тогтоомжид заасан шийтгэл хүлээх үйлдэл, эс үйлдэл* гэсэн хууль зүйн шинжийг агуулдаг бөгөөд зөрчил гаргасан этгээдэд торгох; тусгайлан олгосон эрх хасах; хууль бусаар олсон орлого, эд зүйл буюу зөрчил гаргахад ашигласан тээврийн хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, байрыг хураах; **баривчлах** шийтгэл оногдуулахаар заасан бөгөөд торгох, баривчлах шийтгэлийг шийтгэлийн үндсэн хэлбэрээр хэрэглэхээр хуульчилсан юм.

Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь (*Нарангэрэл.С, 2021*)-д *баривчлах* гэдэг нь (*лат. arrestium; анг. arrest; detention*) 2002 оны ЭБШХуулиар сэжигтэнд хэрэглэдэг байсан байцаан шийтгэх албадлагын арга хэмжээ, мөн оны Эрүүгийн хуульд үндсэн ялын нэгэн төрөл, Цэрэг ба дотоод хэргийн байгууллагын сахилгын дүрэмд заасан сахилгын шийтгэлийн арга хэмжээ, зарим улсын эрүүгийн процессын эрх зүйд яллагдагчийг цагдан хорих, таслан сэргийлэх арга хэмжээ, Монгол улсын хууль тогтоомжоор захиргааны шийтгэлийн хамгийн хатуу арга хэмжээ болж байв гэж тайлбарлажээ.

Эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүйн тайлбар толь (*Бадам.Д, 2009*)-д баривчлах нь Эрүүгийн хэргийг мөрдөн байцаах, шүүн таслах ажиллагаанд яллагдагч буюу шүүгдэгчийг хуульд заасан тодорхой үндэслэлээр прокурорын зөвшөөрөлтэйгөөр шүүхийн шийдвэрийн дагуу тусгаарлахыг хэлнэ гэж тодорхойлсон бөгөөд Эрүүгийн байцаан шийтгэх ажиллагааны албадлагын арга хэмжээний нэг төрөлд бөгөөд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэхээс ноцтой зайлсхийсэн ялтныг дээрх үндэслэл журмын дагуу баривчилж, албадан саатуулж болно гэжээ.

Өнөөгийн хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хуулиар Баривчлах шийтгэл нь зөрчил үйлдсэн хүнийг долоо хоногоос гуч хоногийн хугацаагаар тусгай зориулалтын байранд саатуулах хэлбэрээр хэрэгждэг бөгөөд баривчлах шийтгэлийг шүүгч ногдуулахаар хуульчилж, танхайрах, согтуурах, галт зэвсэг болон амьсгал боогдуулах, нулимс асгаруулах бодис хууль бусаар олж авах, авч явах, хадгалах, хүйтэн зэвсэг хууль бусаар авч явах, албан дайчилгаанаас зайлсхийх зөрчил гаргасан иргэнд баривчлах шийтгэлийг сумын Засаг дарга ногдуулж болно гэж заасан онцлогтой юм.

Өөрөөр хэлбэл, Зөрчлийн хуульд заасан шийтгэл, албадлагын арга хэмжээний нэг төрөл нь *“баривчлах шийтгэл”* бөгөөд энэхүү шийтгэлийн агуулга нь зөрчил үйлдсэн этгээдийг нийгмээс тусгаарлан тодорхой нөхцөл,

журам бүхий байранд саатуулахад оршино. Энэ шийтгэл нь нийгмээс тусгаарлах агуулгатай ч тухайн зөрчил гаргасан этгээдийн зан үйлд нөлөөлөх сургалтыг зохион байгуулж, эерэг нөлөөлөл үзүүлэхэд чиглэгдсэн байдгаараа онцлог учраас онол, практик, эрх зүйн зохицуулалтын онцлогийг шинжлэх ухааны үүднээс судлах шаардлагатай байна.

Мөн баривчлах шийтгэл эдлүүлэх журмыг хуулиар тогтооно гэж заасан хэдий ч бие даасан хуульгүй, өнөөдрийн байдлаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, Баривчлах шийдвэр биелүүлэх журмаар зохицуулж байгаа нь судлагдахууны хүрээг өргөжүүлж, эрх зүйн бие даасан зохицуулалт шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Монгол Улсад үйлдэгдэж буй гэмт хэрэг, зөрчлийн тоо буурахгүй, жил бүр өсөх хандлагатай байгаа ба Шүүхээс сүүлийн 15 жилийн байдлаар шийдвэрлэсэн захиргааны зөрчлийг судлан үзвэл жилд дунджаар 10.000-20.000 орчим хэргийг шийдвэрлэж, 6000-8000 орчим хүнд баривчлах шийтгэл ногдуулдаг байна.

ШШГЕГ-ын харьяа Баривчлах шийтгэлийг хэрэгжүүлэх нэгжид жилд 4000-7000 хүнд дээрх шийтгэлийг эдлүүлж байгаа ба баривчлагдсан этгээдийн үйлдсэн зөрчлийг ангилан үзвэл 75 орчим хувь нь гэр бүлийн хүчирхийлэл, 10 орчим хувь нь тээврийн хэрэгсэл согтуугаар жолоодох, хүүхдийн эрх зөрчих, мансуурах зэрэг зөрчлийг үйлдсэн байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа Баривчлах төв, Баривчлах байр нь төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч субъект болохын хувьд холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу баривчлах шийтгэлийн талаарх шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх явцдаа зөрчил үйлдэж, баривчлах шийтгэл эдэлж байгаа этгээдийн зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалт явуулахыг үүргийг хүлээдэг. Үүнээс үзвэл нэг талаас Баривчлах төв, байр нь төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлэгч субъект хэдий боловч, нөгөө талаас зөрчил үйлдэгчийн зан үйлийг өөрчлөх, тэдэнд эергээр нөлөөлөх үүргийг хүлээдэг “сургалтын” гэж тодорхойлж болохуйц өвөрмөц чиг үүрэг бүхий байгууллага болох нь харагдаж байна.

Энэхүү байдал ч баривчлах шийтгэл эдлүүлэх ажиллагааны тогтолцоо, зүй тогтол, эрх зүйн зохицуулалтыг Монгол Улсын нийгэм, эдийн засаг, эрх зүйн салбарын хөгжил, зөрчлийн динамик шинж, нөхцөл байдалтай холбон өөрчлөх, гадаадын бусад орны ижил чиг үүрэг бүхий байгууллагын үйл ажиллагааны чиг хандлагад нийцүүлэх шаардлагатай байгааг илтгэж байна.

Ялангуяа баривчлагдсан этгээдийг баривчлах шийтгэл эдлүүлэх хугацаанд зан үйлийг өөрчлөх, дахин зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх ажлын тогтолцоо бүрдээгүй, энэ чиглэлээр олон талт хамтын ажиллагаа дутмаг, зайлшгүй хамтрах байгууллагууд (үүнд нийгмийн анхдагч нэгж гэр бүл ч хамаарна)-ын хэмжээнд эрх зүйн зохицуулалтын хувьд хүлээсэн чиг үүрэг тусгагдаагүй байгаа нь баривчлах шийтгэлийг эдлүүлэх бие даасан эрх зүйн зохицуулалтын болон бүтцийн шинэлэг арга хэлбэр шаардлагатайг мөн харуулж байна.

Эрх зүйн зохицуулалт, хэм хэмжээний хүрээнд үндэсний хууль тогтоомжийг түүхчлэн судалж үзэхэд: Монгол Улсын Засгийн газрын 1923 оны 6 дугаар сарын 26-ны өдрийн 11 дүгээр хурлаар “Цагдан сэргийлэхийн эрх хэмжээний дүрэм”, “Цагдан цээрлүүлснийг зөрчсөнийг яллах хууль”-ийг анх баталж байжээ. Уг хуульд захиргааны журам зөрчсөн, тухайн үедээ эрүүгийн хэргийн шинжгүй зөрчилд арга хэмжээ авах анхны хууль бөгөөд захиргааны зөрчлийн хүнд, хөнгөнийг харгалзан 1-15 хоног хорих, 1-15 төгрөгөөр торгууль ногдуулахаар заасан хэв журам сахиулах, хэрэг зөрчилтэй тэмцэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн эрх зүйн акт байсан байна.

Ийнхүү Цагдан сэргийлэх байгууллага анх захиргааны журмаар баривчлах, нийгмээс тодорхой хугацаагаар тусгаарлан шийтгэл оногдуулдаг үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж эхэлсэн байна.

Монгол Улсын Захиргааны хариуцлагын тухай хууль /1992.11.27/ батлагдан гарах хүртэл захиргааны хариуцлагыг янз бүрийн хууль тогтоомж, эрх зүйн актаар хариуцлага хүлээлгэж байсан ирсэн түүхтэй.

Өнөөгийн Зөрчлийн тухай хууль батлагдахаас өмнө Монгол Улсад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бие даасан 387 хууль байснаас захиргааны хариуцлага ногдуулсан хэм хэмжээ бүхий зүйл, заалттай 177 хуулиас 14 хуульд нь “хууль тогтоомжид заасны дагуу хариуцлага хүлээлгэнэ” гэж ерөнхий байдлаар зааж байсан байна. Захиргааны хариуцлагын тухай хууль нь материаллаг хууль төдийгүй мөн нэг зэрэг процессын хуулийн шинжийг давхар агуулдаг ба 1992 онд батлагдсанаас хойш 1995, 1997, 2004, 2006 онуудад нийт 20 гаруй удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулж байсан бөгөөд зарчмын шинжтэй шинэчлэлт огт хийгдээгүй, эрх зүйн зөрчилтэй холбоотой асуудлыг Захиргааны хариуцлагын тухай хуулиар бүрэн зохицуулж чадаагүй, хэм хэмжээний хоорондын зөрчил, давхардал бий болгосон гэж үзэж болно.

Зөрчлийн тухай хууль нь 240 орчим хуулиар хориглож, хязгаарласан 1800 орчим үйлдэл, эс үйлдэхүйг нэгтгэсэн Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт бүх нийтээр буюу тухайн нутаг дэвсгэрт дагаж мөрдүүлэхээр тогтоосон

захиргааны журмыг зөрчсөн тодорхой төрлийн захиргааны зөрчлүүд, тэдгээрийн бүрэлдэхүүн, зөрчил гаргасан этгээдэд хүлээлгэх захиргааны шийтгэлийн төрөл, хэмжээг хуульчилж өгчээ.

2017 оны Зөрчлийн хуульд баривчлах шийтгэл ногдуулахаар заасан 9 зөрчил байх ба эрх зүйн дараах үндсэн зохицуулалттай байна. Үүнд:

- баривчлах шийтгэлийг шүүгч оногдуулна.
- баривчлах шийтгэл эдлүүлэх журмыг хуулиар тогтооно.
- шүүх баривчлах шийтгэлийг жирэмсэн эмэгтэй, арван дөрөв хүртэлх насны хүүхэдтэй ганц бие эцэг, эх, хөдөлмөрийн чадвараа бүрэн алдсан хүн, баривчлах шийтгэл эдлүүлэхэд саад болохуйц өвчтэй хүнд оногдуулахгүй ба энэ тохиолдолд нэг хоногийг арван таван нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр тооцож торгох шийтгэл оногдуулж болно.
- хуульд заасан тохиолдолд баривчлах шийдвэр биелүүлэхийг хойшлуулж болно.
- зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны үед саатуулагдсан хугацааг баривчлах шийтгэл эдлүүлэх хугацаанд оруулан тооцно. Хэд хэдэн зөрчилд оногдуулсан баривчлах шийтгэлийн нийт хугацаа гурван сараас хэтрэхгүй байна.

Зөрчлийн тухай хуулийн 3.1.1-т зааснаар “шийтгэлийн зорилго нь хүн, хуулийн этгээдийг зөрчил үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, зөрчил үйлдсэн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх, шударга ёсыг тогтооход оршино” гэжээ.

Хүснэгт 1. 2017 оны Зөрчлийн хуульд баривчлах шийтгэл ногдуулахаар заасан зөрчлийн судалгаа:

д/д	Зөрчлийн хуулийн холбогдох зүйл, заалтын нэр	Агуулга
1.	5.1 дүгээр зүйл.Олон нийтийн газарт зүй бусаар биеэ авч явах	3.Мансуурсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.
2.	5.2 дугаар зүйл.Танхайрах	1.Олон нийтийн газарт, эсхүл орон байранд: 1.1.хэрүүл маргаан үүсгэж; 1.2.бусдыг өдөөн хатгаж; 1.3.бусдын амгалан тайван байдал алдагдуулж; 1.4.олон нийтийг үл хүндэтгэж; 1.5.үйлчилгээний болон дарааллын журам зөрчиж биеэ авч явах нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээг зөрчсөн, эсхүл аж ахуйн нэгж, байгууллагын хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулсан бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох,

		эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.
3.	5.4 дүгээр зүйл. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль зөрчих	4.Гэр бүлийн хамаарал бүхий харилцаатай хүнийг: 4.1.зодсон; 4.2.хүсэл зоригийнх нь эсрэг тодорхой үйлдэл хийх, хийхгүй байхыг албадсан; 4.3.бусадтай харилцахыг хязгаарласан; 4.4.хуваарьт болон дундын эд хөрөнгөө эзэмших, ашиглах, захиран зарцуулах эрхэд халдсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.
4.	5.8 дугаар зүйл.Жагсаал, цуглаан зохион байгуулах журам зөрчих	6.Жагсаал цуглааныг зохион байгуулагч, оролцогч зэвсэг, хорт бодис, тэсэрч дэлбэрэх бодис, орчин тойрон, хүний амь нас, эрүүл мэндэд аюул учруулж болохуйц аливаа зүйл, амьтан авч явсан бол зөрчил үйлдэхэд ашигласан зэвсэг, хэрэгслийг хурааж, учруулсан хохирол, нөхөн төлбөрийг гаргуулж хүнийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулах, хуулийн этгээдийг таван мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
5.	6.20 дугаар зүйл.Хүүхдийн эрхийг зөрчих	6.Тэтгэлэг төлөгч шүүхийн шийдвэрээр сар бүр төлбөл зохих хүүхдийн тэтгэмжийг гурван сараас дээш хугацаанд төлөөгүй нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.
6.	6.26 дугаар зүйл.Бэлгийн дарамт учруулах	1.Бусдад ажил, албан тушаал, нэр төр, алдар хүнд, эд хөрөнгө, сэтгэл санааны үр дагавар үүсгэж бэлгийн харьцааны шинжтэй үйлдэл хийх сэдлээ үг хэлээр, биеэр, өөр хэлбэрээр илэрхийлсэн бол хүнийг нэг мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.

7.	8.6 дугаар зүйл. Хулгайлах	1.Бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэхгүйгээр, нууцаар, хууль бусаар авсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг албадан сургалтад хамруулж долоо хоногоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.
8.	8.7 дугаар зүйл.Хөрөнгө завших	1.Бусдын итгэмжлэн хариуцуулсан эд хөрөнгө, эд хөрөнгийн эрхийг завшсан нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг таван зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоо хоногоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.
9.	14.7 дугаар зүйл.Замын хөдөлгөөний аюулгүй байдлын тухай хууль зөрчих	5.Тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхгүй, эсхүл жолоодох эрх нь дуусгавар болсон хүн согтууруулах ундаа, мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодис хэрэглэсэн үедээ тээврийн хэрэгсэл жолоодсон, эсхүл зохих журмын дагуу шалгуулахаас зайлсхийсэн бол албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна.

Энэ нь санаатай буюу болгоомжгүй гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй байна. Эрх зүйн зарим зөрчил нь бэлтгэлт завдалтын үедээ, зарим нь тодорхой бодит хор уршиг учруулснаар төгс үйлдэгдсэнд тооцогдоно. Монгол Улсын хэмжээнд сүүлийн 5 жилд дунджаар 16800 орчим, үүнээс Нийслэл болон Орхон, Өвөрхангай, Төв аймгийн үзүүлэлтүүд бусад аймгаас өндөр үзүүлэлттэй байна.

Хүснэгт 2. Монгол Улсын хэмжээнд 2015-2019 оны хооронд баривчлах шийтгэл оногдуулсан судалгаа¹

д/д	Аймаг	2019	2020	2021	2022	2023 оны I улирал
1.	Архангай	404	400	403	576	113
2.	Баян-Өлгий	265	287	209	479	128
3.	Баянхонгор	395	467	619	677	166
4.	Булган	277	391	425	451	146
5.	Говь-Алтай	185	245	252	361	82
6.	Говьсүмбэр	131	120	189	218	63
7.	Дархан-Уул	317	258	314	421	129
8.	Дорноговь	284	238	249	512	135
9.	Дорнод	311	440	357	440	108

¹ ЦЕГ-ын Мэдээлэл, судалгааны, шинжилгээний газрын тайлан.

10.	Дундговь	112	108	136	185	51
11.	Завхан	288	312	314	392	84
12.	Орхон	922	846	633	723	188
13.	Өвөрхангай	1286	1501	1044	1134	320
14.	Өмнөговь	203	285	348	364	96
15.	Сүхбаатар	160	237	221	284	79
16.	Сэлэнгэ	398	356	433	643	218
17.	Төв	528	521	515	578	118
18.	Увс	251	377	473	442	64
19	Ховд	374	448	383	474	9 3
20 .	Хөвсгөл	326	426	404	508	1 47
21 .	Хэнтий	487	543	444	589	1 25
22 .	Улаанбаатар	7392	8555	6601	9363	2 417
Нийт		1529 6	1736 1	1496 6	1981 4	5 070

Монгол Улсад эрүү, иргэн, захиргааны хэргийн шүүхээс гаргасан шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааг Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хуулиар хүлээсэн чиг үүргийнхээ хүрээнд биелүүлж байгаа ба эрх зүйн болон үйл ажиллагааны шинжилгээний хүрээнд дараах дүгнэлтийг хийж байна.

Үүнд:

- Шүүхээс сүүлийн 15 жилийн байдлаар шийдвэрлэсэн захиргааны зөрчлийг судлан үзвэл жилд дунджаар 10000-20000 орчим хэрэг шийдвэрлэдэг ба Монгол Улсын хэмжээнд жилд үйлдэгдэж буй зөрчлийн тоо улам өсөх хандлагатай байгаа нь иргэдийн архидан согтуурах, мансуурах бодисын хэрэглээ өссөн, аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд зөрчил, дутагдал тасрахгүй байгаатай холбож тайлбарлаж болох юм.

- Шүүхийн шийдвэрээр оногдуулсан баривчлах шийтгэлийг нийслэлд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх төв байгууллагын харьяа “Баривчлах төв”, “Баривчлах байр”-д, орон нутагт тухайн нутаг дэвсгэрийн цагдаагийн

байгууллагын харьяа “Баривчлах байр”-д эдлүүлж байна. Аймаг, орон нутгийн хэмжээнд шүүхээс жилд дунджаар 200-400 орчим хүнд баривчлах шийтгэл оногдуулж байгаагаас Архангай, Өвөрхангай, Дархан-Уул, Сэлэнгэ, Орхон, Төв, Ховд зэрэг аймгуудад жил ирэх тусам өсч 400-1200 орчим хүнд баривчлах шийтгэл оногдуулж байна. Энэ нь аймгуудад өдөрт дунджаар 20-30, зарим аймгуудад 50-80 хүн баривчлагдах магадлалтай байна.

- Зөрчлийн тухай болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн хүрээнд баривчлах шийтгэлийг зөвхөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага гүйцэтгэх ба цаашид тухайн чиг үүргийг аймаг, орон нутгийн байдлаар хэрэгжүүлэхэд баривчлагдсан этгээдийг саатуулах байр, алба хаагч, удирдлагын тогтолцооны асуудал нэн шаардлагатай,

- Баривчлах төв нь баривчлагдсан этгээдийн зан үйлд нөлөөлөх, зөрчлийг давтан гаргахаас урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн сэтгэл зүйн, эрх зүйн, бясалгалын сургалтыг зохион байгуулж байна. Баривчлах байрны дотоод журамд зааснаар баривчлах төв /байр/ нь сургалтын танхимтай байх бөгөөд шүүхийн шийтгэвэрт заасан хугацаагаар албадан сургалтад хамруулна гэж заасан ба Баривчлах төв нь зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг үр дүнтэй зохион байгуулах зорилгоор 60-80 хүний багтаамжтай лекцийн заал, зөвлөгөө, тусламж үзүүлэх зориулалт бүхий өрөө тасалгааг орчин үеийн техник, тоног төхөөрөмжөөр тоноглож сургалтын заал, танхимуудыг тохижуулсан нь чухал ач холбогдолтой ч хөтөлбөрийн агуулгыг өөрчлөх, мэргэжлийн багш, сургалтын байгууллагаар гүйцэтгүүлэн үр дүнг тооцдог тогтолцоонд шилжих шаардлага байна.

---o0o---

**ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН
ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААНЫ
ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ОНЦЛОГ**

**CHARACTERISTICS OF LEGAL REGULATION OF EXECUTION OF
COURT DECISIONS IN SOME FOREIGN COUNTRIES
CASES**

Б.Батчимэг

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Товч утга: Энэхүү өгүүллээр гадаадын зарим орны шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын бүтэц, тогтолцоо, үйл ажиллагааны онцлог, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үр дүнтэй хэрэгжүүлж буй сайн туршлагыг судалж, харьцуулан авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: захиргааны хэргийн шүүх, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр, хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч, шериф, маршалын алба, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа

Abstract: This article examines and compares the structure, system, and operational characteristics of court decision enforcement organizations in some foreign countries, as well as the good practices of effective decision enforcement.

Keywords: Administration court, execution of court decisions in administrative case, court decision enforcement operation, sheriff, office of marshals, personal bailiff.

Улс орон бүрийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь өөрийн гэсэн механизмтай байдаг. Гэхдээ аль ч орны хувьд шүүхийн шийдвэрийг богино хугацаанд, үр дүнтэй гүйцэтгэхийг зорьдог бол ялгаатай тал нь уг зорилгод хүрэх арга замаар илэрдэг. Энэ талаар Б. Хесс “улс орны шүүхийн

**ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН
ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААНЫ
ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ОНЦЛОГ**

**CHARACTERISTICS OF LEGAL REGULATION OF EXECUTION OF
COURT DECISIONS IN SOME FOREIGN COUNTRIES
CASES**

Б.Батчимэг

Дотоод хэргийн их сургуулийн докторант

Товч утга: Энэхүү өгүүллээр гадаадын зарим орны шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын бүтэц, тогтолцоо, үйл ажиллагааны онцлог, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үр дүнтэй хэрэгжүүлж буй сайн туршлагыг судалж, харьцуулан авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг: захиргааны хэргийн шүүх, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр, хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч, шериф, маршалын алба, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа

Abstract: This article examines and compares the structure, system, and operational characteristics of court decision enforcement organizations in some foreign countries, as well as the good practices of effective decision enforcement.

Keywords: Administration court, execution of court decisions in administrative case, court decision enforcement operation, sheriff, office of marshals, personal bailiff.

Улс орон бүрийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь өөрийн гэсэн механизмтай байдаг. Гэхдээ аль ч орны хувьд шүүхийн шийдвэрийг богино хугацаанд, үр дүнтэй гүйцэтгэхийг зорьдог бол ялгаатай тал нь уг зорилгод хүрэх арга замаар илэрдэг. Энэ талаар Б. Хесс “улс орны шүүхийн

шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны гол ялгаатай тал уг ажиллагааг хэрэгжүүлж буй салбарын тогтолцооны хэлбэр (нэгдсэн, эсвэл салангид буюу хэд хэдэн бие даасан байгууллагаас бүрдсэн)-ээс ихээхэн хамаарна.” гэжээ.

ОХУ-ын эрдэмтэн В.В. Захаровын хэлснээр, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь тухайн улсын шүүхийн тогтолцооны онцлогтой нягт уялдах¹, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тогтолцооны загвар нь шүүхэд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хэлбэр (мэтгэлцээний, мөрдөн байцаалтын, холимог) болон тухайн улсын үндэсний, соёлын, шашны онцлогтой уялдсан байх учиртай² гэжээ.

Хэрэгжүүлэгч субъектээр нь:

Тухайлбал, Швед Улсад Үндэсний шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх агентлаг нь гүйцэтгэх засаглалын байгууллага болохын хувьд шүүхийн, захиргааны, арбитрын болон бусад төрлийн шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлдэг. Үүнтэй төстэй тогтолцоотой оронд Финлянд Улс тооцогддог. Харин бусад европын улсуудын хувьд, тухайлбал, Австри, Испани зэрэг улсад шийдвэр гүйцэтгэх төвлөрсөн тогтолцоог шүүх дангаараа бүрдүүлдэг. Эдгээр орны хувьд шүүхийн байгууллагын алба хаагчид шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны оролцогч талтай нягт холбоотой ажилладаг. Түүнчлэн Бельги, Нидерланд улсад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын төвлөрсөн тогтолцоог хувийн шийдвэр гүйцэтгэгчид бүрдүүлдэг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тогтолцоо нь төвлөрсөн ба төвлөрсөн бус гэсэн хэлбэртэй. Төвлөрсөн тогтолцоо нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг нэг байгууллага дангаараа, харин төвлөрсөн бус тогтолцооны хувьд хэд хэдэн байгууллага хамтран хэрэгжүүлдэг. Тухайлбал, төвлөрсөн бус тогтолцоотой оронд Англи тооцогдох бөгөөд тухайн байгууллага нь тодорхой төрлийн нэхэмжлэлийг хариуцах бөгөөд мужийн түвшинд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, харин Улсын дээд шүүхийн түвшинд цагдаагийн байгууллага гардан хэрэгжүүлдэг. Санхүүгийн яам болон бусад олон нийтийн байгууллага бүр өөрийн шийдвэр гүйцэтгэх албатай бөгөөд зарим тохиолдолд уг ажиллагаанд хувийн шийдвэр гүйцэтгэгчийг татан оролцуулдаг.

Францад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг гол төлөв хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч хэрэгжүүлдэг бөгөөд зарим төрлийн нэхэмжлэлийг

¹ Захаров В.В. Будет исполнено.

² См. подробнее: Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США.М.: Городец, 1999.

шийдвэр гаргасан шүүх хариуцдаг. Жишээлбэл, цалингийн орлогоос авах тодорхой суутгалыг доод шатны шүүхийн ерөнхий шүүгч гардан хэрэгжүүлнэ.

ХБНГУ-д шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг төрөл бүрийн нэхэмжлэл хариуцсан албад хэрэгжүүлдэг. Жишээлбэл, хариуцагчийн эд хөрөнгийг хураан авах ажиллагааг шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хэрэгжүүлэх бол, бусад нэхэмжлэлийг орон нутгийн шүүх хариуцдаг¹

Албадлагын арга хэмжээгээр нь:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараагийн ялгаатай тал нь шийдвэрийг албадан хэрэгжүүлэх хүрээнд илэрдэг. Тухайлбал, Европын ихэнх оронд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шүүхэд хэрэг хянан хэлэлцэх ажиллагааны нэг хэсэг гэж үздэг тул үүнтэй уялдаад тухайн ажиллагааг шүүхийн үндсэн чиг үүрэгт тооцдог (Испани, Англи г.м.). Өөр нэг хувилбар нь иргэний хэргийн шүүхэд хэрэг хянан хэлэлцэх болон шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг өөр хооронд нь маш нарийн заагладаг (Франц, Герман г.м.)¹.

Байгууллагын тогтолцоогоор нь:

Гурав дахь ялгаатай тал нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тогтолцооны хэлбэрээр илэрдэг (төрийн, хувийн ба холимог). Төрийн байгууллагын шийдвэр гүйцэтгэгчийг шүүхийн ба захиргааны гэж ялгана. Тухайлбал, Франц болон Шотланд, Португал, Нидерланд, Литва зэрэг улсад шүүхийн шийдвэрийг албадан гүйцэтгэх ажиллагааг ихэвчлэн хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч, төрийн нэрийн өмнөөс хэрэгжүүлэх бөгөөд тэдгээр нь тогтолцооны хувьд шүүхэд харьяалагдана.

Тэгвэл төрийн шийдвэр гүйцэтгэх чиг үүрэгтэй байгууллагын хувьд, гол төлөв Австри, Испани, Дани зэрэг улс, тухайлбал, Испани Улсад шүүгч өөрийн гаргасан шийдвэрийг хариуцах бөгөөд гурав дахь этгээдийн мэдэлд байгаа хариуцагчийн эд хөрөнгийг хураан авах эрхтэй байдаг. Австри Улсад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь, хэдийгээр шүүхийн эрх мэдэлд байдаг ч, гүйцэтгэлийг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч хариуцдаг. Бүхэлдээ шүүхийн тогтолцооны хэлбэр давамгайлсан улс оронд нэхэмжлэлийг ёсчлон биелүүлэх чиг үүргийг гол төлөв хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч, эсвэл шүүхийн байгууллагын алба хаагч хэрэгжүүлдэг.

¹ Хесс Б. Системы принудительного исполнения // Исполнительное производство: традиции и реформы. М. : Инфотропик, 2011. С. 57.

ХБНГУ болон Англизэрэгхолимог тогтолцоотой улс орны хувьд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг ихэвчлэн хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч, эсвэл шүүхийн ажилтан хэрэгжүүлэх бол, гуравдагч этгээдийн мэдэлд байгаа эд хөрөнгийг хураан авах ажиллагааг гагцхүү шүүх хэрэгжүүлнэ. Тухайлбал, ХБНГУ-д шийдвэр гүйцэтгэгч нь шүүхийн эрх бүхий албан тушаалтан байх бөгөөд тэрээр шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шүүхээс хараат бусаар бие даан хэрэгжүүлдэг.

Захиргааны гүйцэтгэлийн тогтолцооны хувьд шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь шүүхээс гадуур гүйцэтгэх засаглалын мэдэлд байдаг (Швед ба Финлянд). Тухайлбал, Швед Улсад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг бие даасан агентлаг хянах бол татварын нэхэмжлэлийг үндэсний татварын алба нь хариуцах бөгөөд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг бүхэлд нь тус улсын Санхүүгийн яам хянадаг.

Дээрх ангилалд тулгуурлан үндэсний шийдвэр гүйцэтгэлийн тогтолцоо, түүний хөгжлийн чиг хандлагыг тодорхойлох боломжтой. Тухайлбал, уг ангиллаас үзэхэд нэг бүлэгт хамаарах улс орнуудын хувьд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тогтолцоо болон шүүхийн шийдвэр хэрэгжүүлэх арга барил өвөрмөц болох нь харагдаж байна. Түүнчлэн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зорилтыг хэрэгжүүлэхэд уг ажиллагааг зохион байгуулах ба шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээ гэсэн үндсэн хоёр үзүүлэлтийг ач холбогдол өндөртөйд тооцдог.

Оросын Холбооны Улс:

Хууль сахиулагчийн үйл ажиллагаа нь Холбооны “Хууль сахиулах ажиллагааны тухай” 1997 оны 7-р сарын 21-ний өдрийн 118-ФЗ, “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай” хууль, 1997 оны 7-р сарын 21-ний өдрийн 119-ФЗ “Хууль сахиулах ажиллагааны тухай” хууль батлагдсанаар эхэлсэн. Эдгээр хуулиуд нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тогтолцоог эрс өөрчилж, шийдвэр гүйцэтгэлийн бие даасан институтийг бий болгох эрх зүйн үндсийг бүрдүүлжээ.

Дээрх хуулиуд нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад иргэн, байгууллагын эрхийг хамгаалах, бэхжүүлэхэд тодорхой эерэг үр дүнд хүргэж байна.

ОХУ-ын Холбооны шийдвэр гүйцэтгэх албаны бүтэц:

- холбооны шийдвэр гүйцэтгэх албаны нутаг дэвсгэрийн байгууллага;

- холбооны шийдвэр гүйцэтгэх албаны нутаг дэвсгэрийн хэлтэс;
- холбооны шийдвэр гүйцэтгэх албаны нутаг дэвсгэрийн хэлтэс хоорондын алба;
- холбооны шийдвэр гүйцэтгэх албаны шийдвэр гүйцэтгэх тусгай хэлтсээс бүрддэг.

Шийдвэр гүйцэтгэх албаны чиг үүрэг:

Холбооны шийдвэр гүйцэтгэх алба нь гүйцэтгэх байгууллага бөгөөд шүүхээс гаргасан шийдвэр, хуульд заасан бусад байгууллага, албан тушаалтны шийдвэрийг гүйцэтгэх чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг. Энэ алба нь үйл ажиллагаандаа Үндсэн хууль, холбооны хууль, Ерөнхийлөгч ба засгийн газрын акт, олон улсын гэрээ, хууль зүйн яамнаас гаргасан актуудыг удирдлага болгодог.

Шийдвэр гүйцэтгэх албаны үндсэн чиг үүрэг нь:

- Үндсэн хуулийн шүүх, дээд шүүх, харьяа болон арбитрын шүүхийн үйл ажиллагааны тогтоосон журмыг хангах;
- Харьяаллын болон арбитрын шүүхийн шийдвэр, түүнчлэн ОХУ-ын хууль тогтоомжид заасан бусад байгууллагын шийдвэрийн биелэлтийг хангах;
- Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд заасан тохиолдолд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангах;
- Шийдвэр гүйцэтгэх албаны нутаг дэвсгэрийн байгууллагыг удирдлагаар хангах;
- Улсын бүртгэлд оруулсан хугацаа хэтэрсэн өр төлбөрийг нөхөн төлүүлэхтэй холбогдсон хуулийн этгээдийн бүртгэлийн хэрэгжүүлэх.

Энэ хүрээнд дараах үйл ажиллагааг явуулдаг байна. Үүнд:

1. Шийдвэр гүйцэтгэх үйл ажиллагааны тайлан, мэдээ гаргах;
2. Шийдвэр гүйцэтгэх албаны зорилго, зорилт, үйл ажиллагааны талаар олон нийтэд мэдээлэх;
3. Харьяа нэгжид үүрэг даалгавар өгөх, төлөвлөгөө батлах;
4. Засгийн газрын мөрийн хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх;
5. Үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг хянах;
6. Авлигын эсрэг арга хэмжээ зохион байгуулах;
7. Худалдан авах ажиллагааг зохион байгуулах;
8. Олон улстай хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулах;
9. Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хамтын ажиллагааг зохион байгуулах;

10. Шийдвэр гүйцэтгэх алба онцгой нөхцөл байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх, арилгах;

11. Төрийн хяналт, шалгалтын үүргийг гүйцэтгэдэг байна.

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс

БНХАУ-ын шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаа нь дараах онцлогтой.

1. Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх байгууллага нь шүүхэд харъяалагддаг боловч тусдаа шийдвэр гүйцэтгэх хэлтэстэй. Үүний зэрэгцээ, төлбөр төлөгчийн эд хөрөнгийг үнэлэх, зарах гэх мэт туслах чиг үүргийг өөр байгууллагуудад хуваарилдаг бөгөөд ингэснээр эдгээр үүргийг хамтран гүйцэтгэдэг;

2. Улс даяар өмчлөлийн үндсэн хэлбэрийг хамарсан цахим мөрдөн байцаах, хяналтын систем бий болсон. Энэхүү системээр дамжуулан шүүх нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа эхэлсний дараа хариуцагчийн үл хөдлөх хөрөнгө, банкны хадгаламж, хөрөнгийн менежментийн систем, тээврийн хэрэгсэл, үнэт цаас зэрэг эд хөдлөх хөрөнгийг хурдан олж, хянах боломжтой юм. Энэ нь төлбөр авагч, төлбөр төлөгчийн талаар мэдээлэл өгөх боломжгүй байсан ч гэсэн хэрэгжилтийг хангах чухал ач холбогдолтой юм.

3. Шүүхүүд шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхээс зайлсхийсэн этгээдэд торгууль ногдуулдаг. Хятадад хүн бүр шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэх үүрэгтэй.

4. Мэдээллийн технологийн хэрэгслийн тусламжтайгаар хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны хяналтыг бэхжүүлэн, хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ил тод үндэсний цахим платформыг бий болгосон.

Ийнхүү Хятадын шүүхүүд хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ажлын болон удирдлагын загваруудын аль алинд нь шинэчлэл хийж, шүүхийн шийдвэрийг цаг тухайд нь биелүүлэх асуудлыг үр дүнтэй шийдвэрлэж чаджээ.

Хятадад шүүхүүд өөрсдөө эсвэл бусад шүүхийн гаргасан иргэний болон захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр, эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны иргэний нэхэмжлэлийн барьцааны дүгнэлт, шийдвэр, зуучлалын гэрээг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Мөн арбитрын байгууллагаас гаргасан арбитрын шийдвэр, зарим захиргааны шийдвэр, нотариатаар гэрчлүүлсэн өр төлбөрийн хэрэгслүүд, шүүхээр хянан батлагдсан эвлэрлийн гэрээ, гадаадад гаргасан шүүх, иргэний болон арилжаа хэргийн

хэргийн шүүхийн шийдвэр, арбитрын шийдвэр зэрэг бусад хүчин төгөлдөр эрх зүйн баримт бичгүүдийг хариуцдаг.

Хятад улсын шүүхүүд орчин үеийн технологийн шинэчлэлийг ашиглаж шүүх ажиллагаа, хууль сахиулах, шүүхийн үйлчилгээ, шүүхийн ил тод байдал, шүүх засаглалын талаар дээр анхаарлаа төвлөрүүлж, аажмаар интернетэд суурилсан, ил тод, ухаалаг шүүх тогтолцоог бий болгож байна.

1. Хэрэг бүртгэх, хянах зорилгоор интернетэд суурилсан хууль сахиулах тогтолцоог бий болгох, хүн, эд хөрөнгийг хайх, хянах асуудлыг шийдвэрлэх;

Шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэх гол цөм нь эд хөрөнгө байдаг учир хариуцагчийн эд хөрөнгийг цаг тухайд нь үр дүнтэй олж тогтоох нь хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны эхний алхам бөгөөд үүний урьдчилсан нөхцөл, түлхүүр юм. Мэдээллийн технологид суурилсан аргуудын тусламжтайгаар Хятад улсын шүүхүүд өмчийг таних аргыг шинэчилсэн. Мэдээллийн технологид суурилсан сүлжээ нь шүүх, засаг захиргааны байгууллага болон холбогдох байгууллагуудтай хамтран өмчийн бүртгэлийн мэдээлэлд нэвтрэх, техникийн болон аюулгүй байдлын стандартыг нэгтгэх боломжийг олгодог ба бүх өмч хөрөнгийн бүх хэлбэрийг хамарсан хэрэг бүртгэлт, хяналт шалгалтын системийг бий болгосон явдал юм.

Одоогийн байдлаар Хятадын шүүхийн сүлжээ нь Нийгмийн аюулгүй байдлын яам, Байгаль орчны яам, Тээврийн яам, Ардын банк зэрэг 16 төрийн байгууллагатай, бусад банк, даатгалын компаниуд, банк бус санхүүгийн гээд 3,900 гаруй байгууллагуудтай хамтран ажилладаг. Улсын хэмжээнд үл хөдлөх хөрөнгө, банкны хадгаламж, санхүүгийн болон баялгийн бүтээгдэхүүн, усан онгоц, тээврийн хэрэгсэл, үнэт цаас, цахим хөрөнгө зэрэг 16 ангиллын 25 мэдээлэлд нэвтрэх эрхийг авсан бөгөөд ингэснээр шүүхүүд цахимаар бүртгэгдсэн үл хөдлөх хөрөнгийн бүх мэдээлэлд хурдан нэвтрэх боломжтой.

2. Хөрөнгийг захиран зарцуулах үр ашгийг дээшлүүлэх зорилгоор цахим үнэлгээ, дуудлага худалдааг бүх талаар хөнгөвчлөх

БНХАУ-д шүүхээр хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад хариуцлагын бүх хөрөнгийн 60 орчим хувь нь нэхэмжлэгчид шууд шилжүүлэх боломжгүй газар, үл хөдлөх хөрөнгө, тээврийн хэрэгсэл, өмчлөл, оюуны өмч байдаг. Сүүлийн жилүүдэд, хятадын шүүхүүд хөрөнгө оруулалтын талаарх мэдээллийг цахимжуулах ажлыг бүх талаар нь хялбаршуулж байна.

Нэгдүгээрт, цахим лавлах системийг ажиллуулсан. Хөрөнгийн үнэлгээний уламжлалт аргыг хадгалан үлдэх явцдаа өөр арга жишээлбэл,

холбогдох талуудын хооронд үнийн хэлэлцээр хийх, зорилтот лавлагаа, цахим лавлагаа авах аргыг ашигладаг. Шийдвэр гүйцэтгэгч дуудлага худалдаагаар эд хөрөнгийг зарах тохиолдолд холбогдох талууд эхлэх үнийн талаар тохиролцож болно. Хэрэв зөвшилцөлд хүрч чадахгүй бол дуудлага худалдаагаар зарагдах эд хөрөнгийн зах зээлийн үнийн талаар холбогдох байгууллагуудтай зөвлөлдөнө. Хэрэв эхлэх үнийг дээр дурдсан хоёр аргаар шийдэх боломжгүй бол шийдвэр гүйцэтгэгч цахим лавлагаа системд нэвтэрч, үл хөдлөх хөрөнгийн байршил, давхарын дугаар, хэмжээ, чиглэл эсвэл тухайн загварын жил гэх мэт бүхий л мэдээлэлд нэвтэрнэ. Ингэснээр систем мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, хэдэн минутын дотор лавлагаа үнэ авна. Энэхүү систем нь урт хугацааны үнэлгээ, өртөг өндөр, татан буулгах үр ашиг багатай гэх мэт хөрөнгийн татан буугдахад тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд ихээхэн тус дэм болдог.

Хоёрдугаарт, Дуудлага худалдааг цахим хэлбэрээр явуулж байна. Эд хөрөнгө цахим дуудлага худалдаагаар зарах, төлбөр хийх, үнэ хаялцуулах, гүйлгээг баталгаажуулах гэх мэт уламжлалт арга хэмжээнд оролцдог бүх үйл ажиллагааг цахим дээр явуулдаг. Цахим дуудлага худалдааны давуу тал нь:

- Олон нийтэд нээлттэй, оролцоог жигд хангах
- Мэдээллийн нээлттэй байдал
- Хэрэглэхэд хялбар, оролцоог хангах
- Дуудлага худалдаагаар зарах өртөг бага

3. Хуулийн хэрэгжилтийн нээлттэй байдал, практикийн ил тод байдлыг сайжруулах

БНХАУ-ын дээд шүүх нь “Хяналтын тухай мэдээллийг нээлттэй болгох” вэбсайттай болсон. Үүний дагуу холбогдох тал болон олон нийт хууль сахиулахтай холбоотой бүх мэдээллийг нээлттэй, бүхий л сувгаар авах боломжтой

4. Хэрэгжүүлэх удирдлагын менежментийг өөрчлөхийн тулд удирдлагын нэгдсэн сүлжээ байгуулах

Сүүлийн жилүүдэд, хяналтын зөвлөлийн дэмжлэгтэйгээр Хятад улсын шүүхүүдэд “нэгдсэн удирдлага, зохицуулалтын хамтын ажиллагаа, нэгдсэн тушаал”-ыг агуулсан хэрэгжилтийн удирдлагын шинэ загварыг өөрчилж, мэдээллийн технологид суурилсан удирдлагыг бий болгосон. Энэхүү системд шүүхийг дөрвөн түвшинд нэгтгэж, хэрэгжилтийг зохицуулах, хөрөнгө, хөрөнгийн менежмент, онцгой байдлын команд, алсын уулзалт, зөвлөгөөн,

гомдол, өргөдөл, чанар, хяналт, гүйцэтгэлийн үнэлгээ зэрэг 20 гаруй чиг үүрэгтэй гүйцэтгэх тушаал, удирдлагын сүлжээг ажиллуулсан байна.

Бүгд Найрамдах Солонгос Улс:

Бие даасан захиргааны шүүх захиргааны байгууллагын хууль бус үйлдлээс иргэнд үүссэн хохирлыг барагдуулж, иргэний эрхийг сэргээх зорилгоор захиргааны шүүх үйл ажиллагаагаа явуулна.

Захиргааны шүүхийн үйл ажиллагааны онцлог нь эрх зүйн асуудлаар маргаж байгаа талаасаа иргэний шүүх ажиллагаатай адил боловч ЗХХШтХ-д өөрөөр заагаагүй бол ИХШХШ-ийн дагуу шийдвэрлэхээр заасан нь онцлог юм. Өөрөөр хэлбэл иргэн, хуулийн этгээд болон захиргааны байгууллагын хооронд хийсэн “гэрээ”-ний хүрээнд үүссэн талуудын маргааныг шүүхийн байгууламжийн тухай хууль болон ИХШХШтХ-ийн дагуу шийдвэрлэдэг (ЗХХШтХ-ийн 8 дугаар зүйлийн 8.2). Гэрээний бус захиргааны үйлчлэлээс үүссэн хэрэгт шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаа хийхгүй. Учир нь захиргааны байгууллага өөрөө захиргааны акт үйлдэн тухайн актын хэрэгжилтийг хангахын тулд албадан гүйцэтгэх эрхтэй.

Захиргааны байгууллага, иргэн хоёрын хооронд үүссэн маргааныг захиргааны шүүхээр шийдвэрлээд захиргааны акт хууль зөрчөөгүй гэж үзвэл захиргааны байгууллага тухайн актын хэрэгжилтийг хангахын тулд захиргааны албадлагын арга хэмжээг авна. Харин эсрэгээрээ захиргааны акт хууль зөрчсөн гэсэн шүүхийн шийдвэр гарвал захиргааны байгууллага тухайн актыг хүчингүй болгон тухайн актын үйлчлэлээс иргэнд үүссэн хохирлыг иргэний шүүхээр шийдвэрлэж иргэний хохирлыг барагдуулна.

Захиргааны байгууллагын дараах 5 албадлагын арга хэмжээг авна. Үүнд:

- Төлөөлөн гүйцэтгэх: Үүрэг хүлээгч захиргааны үйлчлэлтэй холбогдох ямарваа нэгэн үүргээ эс гүйцэтгэж хуульд заасан бусад албадлагын аргыг хэрэглэх боломжгүй тохиолдолд гуравдагч этгээд болох бусад хуулийн этгээдэд даалгаж болно. Гуравдагч этгээдийн ажлын хөлсийг үүрэг хүлээгч хариуцна. Захиргааны байгууллага нь “Орон нутгийн тухай хууль”-н 168 дугаар зүйлд заасны дагуу орон нутгийн удирдах байгууллага, орон нутгийн байгууллагын удирдагч нь өөрийн харьяалан гүйцэтгэх ажлын хэсгийг орон нутгийн удирдах байгууллагатай харилцан тохиролцсоны үндсэн дээр гэрээ байгуулан даалгаж болно. Уг гэрээг нийтэд ил тод зарлана.

- Торгууль ногдуулах: Үүрэг хүлээгч захиргааны хуулийн дагуу үүргээ эс биелүүлэх тохиолдолд тодорхой хугацаа олгон, тухайн хугацаанд гүйцэтгэхгүй бол торгуулийн арга хэмжээ авна.

- Шууд албадлага: Үүрэг хүлээгч захиргааны хуулийн дагуу үүргээ эс биелүүлэх тохиолдолд захиргааны байгууллага үүрэг хүлээгчийн биед болон эд хөрөнгөд халдаж тухай үүргийн гүйцэтгэлийг хангана.

- Татварын албадлага (compulsory collection): Үүрэг хүлээгч нь захиргааны холбогдолтой мөнгөн төлбөрийг төлөхгүй тохиолдолд үүрэг хүлээгчийн эд хөрөнгөд халдан үүргийн гүйцэтгэлийг хангана.

- Immediate compulsion: захиргааны үйл ажиллагаанд шууд нөлөөлж саад учруулсан дараах тохиолдолд захиргааны байгууллага ард иргэдийн бие, эд хөрөнгөд халдан захиргааны зорилгыг биелүүлнэ.

- Захиргааны байгууллага урьдчилан мэдэгдэх боломжгүй байсан.
- Тухайн үүргийн гүйцэтгэлийг захиргааны акт гаргаснаар биелүүлэх боломжгүй байсан.

Гэхдээ захиргааны байгууллага захиргааны шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхгүй тохиолдолд ЗХХШтХ-ийн 34 дүгээр зүйлийн 34.1-д заасны дагуу захиргааны анхан шатны шүүх тодорхой хугацааны дотор шүүхийн шийдвэрийг эс гүйцэтгэвэл шүүхийн шийдвэр гүйцэтгээгүй хугацаанд үүссэн иргэний хохирлыг барагдуулах тогтоол гаргадаг бөгөөд харин БНСУ-д захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа гэж тусдаа бие даасан тогтолцоо байхгүй байна.

Америкийн Нэгдсэн Улс:

АНУ-ын бүх шатны шүүх нь иргэний болон эрүүгийн хэргийн аль алиныг нь шийдвэрлэдэг. Шүүгчид эрүү, эсхүл иргэний чиглэлээр мэргэшдэггүй ба шүүхийн өмнө хүлээгдэж буй бүх хэргийг шийдвэрлэдэг. Үүнтэй адилаар шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэж байгаа ажилтнууд, түүний дотор эд хөрөнгийг хураан авах ажилтнууд эрүүгийн болон иргэний хэргийн аль алинд нь оролцдог байна.

АНУ-ын муж бүр өөрийн гэсэн шүүх системтэй бөгөөд муж улсын хууль тогтоомжоос хамаарч шүүхийн баримт бичгийн нэр, төрөл, эд хөрөнгөтэй холбоотой журам, хураан авах байдал нь янз бүр, нэлээд ялгаатай. Жишээлбэл, зарим муж улсад гүйцэтгэх баримт бичгийг гэр бүлийн аль ч гишүүнд гаргаж өгдөг бол зарим мужид зөвхөн өөрт нь биечлэн өгдөг.

АНУ-ын шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын зохион байгуулалт нь:

1. Маршалын алба;
2. Шериф ба тэдгээрийн орлогч;
3. Хувийн агентлаг.

АНУ-д шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны чиг үүргийг шериф, тэдний орлогч нар гүйцэтгэдэг, маршалын алба нь холбооны түвшинд, хувийн агентлагууд гүйцэтгэгддэг. Маршал бол Холбооны шүүхийн системийн албан тушаалтан бөгөөд АНУ-ын Хууль зүйн ямаар дамжуулан АНУ-ын Ерөнхий прокурорт үйл ажиллагаагаа тайлагнадаг байна.

АНУ-ын Маршалын алба нь Хууль зүйн яамны харьяа холбооны байгууллага юм. Маршалын алба нь АНУ-ын холбооны гүйцэтгэх засаглал ба шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх хэсэг юм. АНУ-ын маршалууд нь шүүгч, шүүхийн барилгыг хамгаалах ажиллагааг хариуцдаг. Маршалын алба нь АНУ-ын нэрийн өмнөөс гаргасан бүх хууль ёсны захиалга, журам, тушаалыг гүйцэтгэж, холбооны засгийн газраас цалин авдаг. АНУ-ын хэмжээнд 94 маршал, 4000 гаруй ажилчидтай.

Шериф бол муж улсын хамгийн дээд хууль сахиулах ажилтан ба ихэнх тохиолдолд мужийн хүн амаас сонгодог. Цагдаагийн даргыг сонгох улс төрийн үйл явц нь Америкийн бараг л өвөрмөц уламжлал юм. Шерифын төлөө ажилладаг тангараг өргөсөн хууль сахиулагчийг “орлогч дарга” буюу “офицер” гэж нэрлэдэг бөгөөд шерифын үүргийг гүйцэтгэх эрх бүхий алба хаагч юм.

Шүүгч зарлан дуудах болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх мэдэгдлийг өөрсдийн мужийн шерифээр дамжуулж хүргүүлдэг байсныг АНУ-ын хотууд томрохын хэрээр орон нутгийн шерифүүдэд шүүхийн бичиг баримтыг хүргэх нь туйлын хэцүү ажил болж цаг хугацаа алдах болсон байна, иймээс цаг тухайд нь хүргэх шалтгаанаар хувийн агентлаг байгуулагдсан. Хувийн агентлаг нь мужийн эрх зүйн зохицуулалтаасаа хамааран өөр өөр байдаг.

АНУ-д төлбөр төлөгчийн хөрөнгийг хайх ажлыг өмгөөлөгчид гүйцэтгэдэг бөгөөд тэд өмчийг олох албан ёсны (жишээлбэл, шүүх, зээлийн агентлагийн хүсэлтээр) болон албан бус (жишээ нь хувийн мөрдөгчөөр дамжуулан) хэлбэрээр ашигладаг.

Тус улс нь Холбооны тогтолцоотой улс болохын хувьд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг холбооны түвшинд Холбооны нутаг дэвсгэрийн шүүх хэрэгжүүлдэг. Үүнтэй уялдаад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг тус улсын муж тус бүр өөрийн хууль тогтоомжид нийцүүлэн

өвөрмөц арга барилаар хэрэгжүүлдэг. Гэхдээ уг ажиллагааны явцад муж тус бүр гаргасан шийдвэрийг харилцан хүлээн зөвшөөрөх зарчмыг хатуу баримталдаг. Тухайлбал, хэрэв тухайн иргэний хэрэг аль нэг мужид хянан хэлэлцэх ёстой байсан харин түүний эд хөрөнгө өөр мужид байгаа тохиолдолд шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийг үндэслэн тухайн эд хөрөнгийг эзэмших, захиран зарцуулах эрхтэй болсон муж, нөгөө мужийн шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх эрхтэй байдаг.

Түүнчлэн тус улсын хууль тогтоомжоор хэргийн төрлөөс хамааран шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны арга барил харилцан адилгүй байдаг. Учирсан хохирлыг биет байдлаар нөхөн төлүүлэхээр болсон тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэлийн хуудас заавал шаардана.

Нэхэмжлэгчийн шаардлагыг сайн дурын ба шүүхийн шийдвэрээр гэсэн хоёр үндсэн аргаар биелүүлдэг¹.

Зарим мужид шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хувийн шийдвэр гүйцэтгэгч болон Маршалын алба, эсвэл цагдаагийн байгууллага хэрэгжүүлж болохоор хуульчилсан байдаг.

Англи:

Засаг захиргааны тогтолцооны хувьд хэдийгээр АНУ-тай төстэй боловч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хэд хэдэн ялгаатай тал бий. Тухайлбал, Англи Улсын шүүхийн тогтолцоонд, гол төлөв, уламжлалт хэлбэр давамгайлсан байдаг бол АНУ-ын хувьд бие даасан шинжтэй, эрх зүйн хувьд онцлог механизмыг бүрдүүлсэн байдаг тул шүүхийн байгууллага нь, мөн үүнтэй уялдсан өвөрмөц тогтолцоотой байдаг.

Англид шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг орон нутгийн шүүхээс гадна Улсын Дээд Шүүх хэрэгжүүлэх эрхтэй. Гэхдээ уг ажиллагааг Дээд шүүхийг бодвол орон нутгийн шүүхэд илүү хялбар журмаар явуулдаг. Үүнээс гадна Улсын Дээд шүүхэд нэхэмжлэгч болон хариуцагч тал тогтсон тарифаар төлбөр хураамж төлдөг бол мужийн буюу орон нутгийн шүүхэд ямар нэгэн хураамж төлдөггүй.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны нэхэмжлэлийн зүйлд, гол төлөв, эд хөрөнгө, бэлэн мөнгө болон газар байдаг.

Франц Улс:

¹ Бажин, И.Г. Система образования программ профессиональной переподготовки и приема на работу государственных служащих / И.Г. Бажин // Государственная служба. - 2010. - № 10 - 15-19 с.

Франц нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны тогтолцоог анх XVI зуунд бүрдүүлсэн оронд тооцогддог. Өнөөдөр тус улсад шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дараах субъектууд гардан хэрэгжүүлж байна. Үүнд:

1. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч;
2. Улсын Ерөнхий прокурор;
3. Холбооны улсын прокурор;
4. Цагдаагийн байгууллагын алба хаагч (удирдах албан тушаалтан болон офицерийн бүрэлдэхүүн).

Эдгээр субъект дотроос шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгч гол чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг тул түүнд, мөн өндөр шаардлага тавигддаг. Тухайлбал, эрх зүйн дээд боловсролтой, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад 2 ба түүнээс жил ажилласан, мэргэжил дээшлүүлэх сургалтад хамрагдсан байх г.м. Шийдвэр гүйцэтгэгчийг сургалтын тусгайлсан хөтөлбөрөөр 5 жилийн хугацаатай бэлтгэх бөгөөд төгсөгчдөөс мэргэжлийн чиглэлээр улсын шалгалт авч, диплом олгодог.

Түүнчлэн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэгчийг тус улсын Хууль зүйн сайдын тушаалаар томилох бөгөөд тэрээр томилогдсон газрын шүүхэд тангараг өргөх үүрэгтэй.

Зохион байгуулалтын хувьд шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тогтолцоог доод түвшний хэрэгжүүлэгч байгууллага болох бүс нутгийн танхимын болон департамент (тус улсын Засаг захиргаа-нутаг дэвсгэрийн тойрог)-ын нийгэмлэгийн төлөөлөгчдөөс бүтсэн гурван түвшинд хуваадаг. Удирдлага, зохион байгуулалтын хувьд эдгээрийг Үндэсний танхим толгойлох бөгөөд тэргүүн нь ерөнхийлөгч бөгөөд, түүний удирдлагад орлогч, нягтлан бодогч, шийдвэр гаргах эрхтэй товчоо ажиллана. Эдгээрийн дор давж заалдах шатны шүүх байх ба түүний шийдвэр гүйцэтгэгч нь Бүсийн танхимын түвшинд нэгдэнэ. Анхан шатны буюу доод түвшинд нутаг дэвсгэрийн захиргааны нийгэмлэг байна.

Доод шатны шүүхийн хувьд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг хотын болон орон нутгийн хүрээнд хэрэгжүүлнэ. Түүний эрх мэдэлд шүүхийн хэрэг нээх, шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх, шүүхийн тэмдэглэл хөтлөх, шүүхийн шийдвэр гаргах нэхэмжлэгч болон болон үл хөдлөх хөрөнгөөс бусад эд хөрөнгийг олж тогтоох зэрэг ажиллагаа багтана.

Дүгнэлт

Гадаадын зарим орны жишгийг судлан үзэхэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэдэг дараах үндсэн хэлбэртэй байна. Үүнд:

1.Шүүхийн харьяаны эсхүл тусгайлан хуулиар эрх олгогдсон төрийн байгууллага гүйцэтгэдэг. Дээрх тогтолцоотой улс орнуудын онцлог нь:

- шүүх эрх мэдлийн байгууллагын тогтолцоонд байж, шүүгч өөрийн гаргасан шийдвэрийн биелэлтэд хяналт тавьдаг, гүйцэтгэлийг нь зарим тохиолдолд өөрчлөх, эсхүл албадлага хэрэглэхэд биечлэн оролцдог байх

- хуулиар тусгайлан эрх олгосон албадлагын арга хэмжээг хэрэгжүүлэгч, цэрэгжүүлсэн байгууллага шийдвэрийг гүйцэтгэдэг

2. Төрийн болон хувийн байгууллага байх холимог тогтолцоо:

- иргэд болон хуулийн этгээдийн хоорондын эд хөрөнгийн шинжтэй шийдвэрийг хувийн шийдвэр гүйцэтгэх систем хэрэгжүүлдэг.

- хүүхдийн тэтгэлэг, эрүүгийн хэргийн хохирол, төрийн нэхэмжлэл зэрэг шийдвэрийг төрийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага хэрэгжүүлдэг.

3. Хувийн шийдвэр гүйцэтгэлийн тогтолцоо:

- Эрх зүйн системээсээ хамаарч өөр өөр байх ба иргэдийн өр төлбөр, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийг хоорондын зуучлалын системээр хэрэгжүүлдэг онцлогтой байна.

Манай орны тухайд захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шүүхийн харьяанд шилжүүлснээр шүүх өөрийн гаргасан шийдвэрээ эргэн хянах, гүйцэтгээгүй этгээдэд хариуцлага хүлээлгэдэг тогтолцоо бий болох боломжтой гэж үзлээ.

Гадаад орнуудын шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны харьяаллын жишиг нь шүүхийн харьяа, төр-хувийн байгууллагын холимог, хууль сахиулах байгууллага, хувийн байгууллага гүйцэтгэх зэрэг олон төрөлтэй байх тул манай орон дэлхий нийтийн чиг хандлагыг харгалзан өөрийн орны тохирсон шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны харьяаллыг бий болгох шаардлага байна гэж үзлээ.

--o0o---

**ДЭЭРЭМДЭХ ГЭМТ ХЭРЭГ ҮЙЛДСЭН ХОРИГДЛЫН СЭТГЭЛ ЗҮЙН
ХЭВ ШИНЖИЙГ ТОДОРХОЙЛОХ НЬ**

**DETERMINING THE PSYCHOLOGICAL STATE OF THE PRISONER WHO
COMMITTED ROBBERY**

Н.Анар

*Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн
шийдвэр гүйцэтгэл судлалын төвийн эрдэм
шинжилгээний ажилтан, хошууч*

Товч утга: Шинэчлэн найруулсан 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт илээр, хүч хэрэглэхгүйгээр дээрэмдэх буюу булаах гэмт хэргийг тусгасан, мөн хуулийн тусгай ангийн 17.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт хүч хэрэглэж, хүч хэрэглэхээр заналхийлж довтолсон бол гэж дээрэмдэх гэмт хэргийн үндсэн шинжийг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд тусгасан.

Түлхүүр үг: Эрүүгийн хууль, гэмт хэрэг, нийгэмшүүлэх ажил, дээрэм, булаалт.

Abstract: Section 1 of Article 17.2 of the revised Criminal Law of 2015 includes the crime of robbery or extortion without the use of force, and Section 2 of Article 17.2 of the Special Section of the Law aggravates the main features of robbery crimes if an attack is made using force or threatens to use force. was included in the composition.

Keywords: Criminal law, crime, social work, robbery, and extortion.

Төрийн үндсэн чиг үүрэг нь хүний эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах орчин, нөхцөлийг бүрдүүлэхэд чиглэх ба энэхүү чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд аливаа гэмт халдлагаас хамгаалах, хэрэв аливаа халдлагад өртсөн тохиолдолд буруутай этгээдэд тохирсон шийтгэл ногдуулах, зөрчигдсөн эрхийг нөхөн сэргээх үйл ажиллагаа чухал байдаг. Шинэчлэн найруулсан 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт илээр, хүч хэрэглэхгүйгээр дээрэмдэх буюу булаах гэмт хэргийг тусгасан, мөн хуулийн

тусгай ангийн 17.2 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт хүч хэрэглэж, хүч хэрэглэхээр заналхийлж довтолсон бол гэж дээрэмдэх гэмт хэргийн үндсэн шинжийг хүндрүүлэх бүрэлдэхүүнд тусгасан. Монгол Улсад сүүлийн 10 жил үйлдэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргийн тоог харахад:

Он	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Тоо	552	620	686	537	474	1233	1497	868	404	366	485

Харин гэмт хэрэг бүртгэгдсэн гаргаар нь авч үзвэл 63 буюу 13.0 хувь нь даваа гарагт, 70 буюу 14.4 хувь нь мягмар гарагт, 54 буюу 11.1 хувь нь лхагва гарагт, 83 буюу 17.1 хувь нь пүрэв гарагт, 78 буюу 16.1 хувь нь баасан гарагт, 67 буюу 13.8 хувь нь бямба гарагт, 70 буюу 14.4 хувь нь ням гарагт бүртгэгдсэн бол, гэмт хэрэг бүртгэгдсэн газрын хувьд 323 буюу 66.6 хувь нь гудамж, талбайд, 65 буюу 13.4 хувь нь гэр орон сууцанд, 45 буюу 9.3 хувь нь олон нийтийн газарт, 17 буюу 3.5 хувь нь аж ахуй нэгжид, 3 буюу 0.6 хувь нь нийтийн тээвэрт, 32 буюу 6.5 хувь нь бусад газарт үйлдэгджээ.

2023 оны эхний хагас жилийн байдлаар 422 хүн гэмт хэрэгт холбогдон шалгагдсан нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад 134 буюу 46.5 хувиар өссөн. Холбогдогчдын 22 буюу 5.2 хувь нь эмэгтэй, 400 буюу 94.8 хувь нь эрэгтэй, 99 буюу 23.5 хувь нь 14-17 насны хүүхэд байгаа нь өмнөх оны мөн үеэс эрэгтэй хүн 125 буюу 45.5 хувиар, эмэгтэй хүн 9 буюу 69.2 хувиар, хүүхэд 73 буюу 3.8 дахин тус тус өссөн бөгөөд 495 иргэн хохирч үүнээс 45 хүн гэмтсэн нь өмнөх оны мөн үетэй харьцуулбал хохирсон хүн 122 буюу 32.7 хувиар, гэмтсэн хүн 10 буюу 28.6 хувиар тус тус өссөн байна. Хэргийн улмаас иргэнд учирсан 9428.4 сая төгрөгийн хохирлын 1536.4 сая төгрөг буюу 16.3 хувийг нөхөн төлүүлж, 67.1 сая төгрөгийн хөрөнгө битүүмжилсэн нь өмнөх оны мөн үеэс учирсан хохирол 8886.5 сая төгрөг буюу 17.4 дахин, нөхөн төлүүлсэн хохирол 1237.8 сая төгрөг буюу 5.1 дахин, битүүмжилсэн хөрөнгө 56.0 сая төгрөг буюу 6.0 дахин тус тус өссөн байна.

Гэмт хэргийн мэдээллийн санд бүртгэгдсэн бусдын эд хөрөнгийг дээрэмдэх гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг авч үзвэл, 82.1% нь ашиг олох, шунахай зорилго, 5.6 хувь нь эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, 5.4% нь айлган сүрдүүлсэн, 4.0% нь тус бүр архи согтууруулах ундаа хэрэглэсэн, танхай байдал, 1.2% нь амьжиргааны эх үүсвэргүй, 1.0% нь хувь хүний ёс суртахууны доголдолтой, 0.4% нь бэлгийн гаж сонирхол, 0.2% нь тус бүр ёс суртахууны доголдол, итгэл эвдсэн, 4.6% нь бусад шалтгаан нөхцөлийн улмаас үйлдсэн байна гэсэн тоон судалгаа байна. Иймд дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын сэтгэл зүйн хэв шинжийг тодорхойлохыг оролдсон судалгааны ажлыг доор цухас дурдвал:

Сэтгэл зүйн шинж, темперамент (латины temperameotum) бол хүний үйл явдал, төрх байдал, зан аашинд илрэн гарч буй сэтгэл зүйн төрөлхийн

шинж чанар болно. Өөрөөр хэлбэл бидний сэтгэцийн үйл ажиллагааны тогтвортой бөгөөд зүй тогтол харьцаа, мэдрэлийн тогтолцооны хэв шинжийн онцлог юм гэж тодорхойлсон байдаг.

Темперамент гэдэг нэр томьёо нь заримдаа “хүч”, “хурд” гэсэн утгыг илэрхийлдэг боловч сэтгэл судлалын шинжлэх ухаанд монгол хэлнээ буулгавал зан авир, авир араншин, зан араншин, зан ааш, төрх араншин гэх мэт утгыг илэрхийлсэн байна. Ер нь хүн аль эрт үеэс өөрсдийгөө хэд хэдэн хэв шинж, төрөл, ангилалд багтаан тодорхойлох болсон байна. Ромын философич, эмч Клавий Гален хүний бие махбодын үйл ажиллагааг “галенизм” буюу хэд хэдэн шингэнээс бүрдсэн гэж үздэг онол дээрээ суурилсан бие хүний хэв маяг, төрлүүдийн тухай ойлголтыг бий болгосон. Гэхдээ Галенизмын сургаалаас өмнө (МЭӨ 495-435 онд) эртний Грекийн философич Эмпедокл дөрвөн ялгаатай чанаруудын тухай тайлбарласан нь дэлхий (хүйтэн ба хуурай) агаар (дулаан ба нойтон), ус (хүйтэн ба нойтон), гал (дулаан ба хуурай) хэмээн оршин байдаг шинж найрлагуудын тухай дурдсан байдаг.

Харин эртний Грекийн эмч Гиппократ (МЭӨ 460-370 онд) дээрх шинж найрлагуудыг хүний биед байдаг бөгөөд тэдгээр нь тэдгээр нь зан чанарыг илэрхийлдэг “Шингэн”-ий онол болгон өөрчлөн хөгжүүлсэн. Тэрээр хүний биед байдаг цус, цөс, тунгалаг шингэн, хар цөс зэрэг дөрвөн шингэний харьцаа чухал гэж үзэж байжээ. Хүний биед цус зонхилж байвал сангвиник, цөс их бол холерик, хар цөс их бол меланхолик, тунгалаг шингэн давамгайлж байвал флегматик хэв шинжийн темперамент илэрнэ гэж таамаглаж байсантай холбоотойгоор темпераментын дөрвөн хэв шинжийг нэрлэх болсон. Харин сүүлд 1947 онд Ханс Айзенк темперамент бол төрөлхийн, биологийн шинжтэй байдаг гэдгийг нотолж байжээ.

Харин оросын эрдэмтэн И.П Павловын (1836-1949) судалгаа шинжилгээний дүгнэлтэд темпераментын физиологийн үндсийг шинжлэх ухааны үүднээс мэдрэлийн тогтолцооны 3 үндсэн шинж чанарын тухай сургаалыг анх гаргасан юм. Хөөрөл саатал гэдэг нь мэдрэлийн хоёр үндсэн процесс уураг тархины дээд гадаргад явагддаг. Энэ хоёр чухал процесст дараах шинж чанартай байдаг. Үүнд:

1. Хөөрөл саатал хоёрын хүч: Энэ нь мэдрэлийн эсийн ажиллах чадвар, тэсвэр давамгай чанараас хамаарна;
2. Хөөрөл саатал хоёрын харьцаа буюу баланс: Өөрөөр хэлбэл энэ хоёрын аль нь давуу аль нь дутуу байгааг үзүүлсэн чанар, энэ хоёрын процессын хөдөлгөөн буюу нэг нэгийгээ халж солих хурд болно.

Өөрөөр хэлбэл хүний сэтгэл зүйн хөөрөл саатал хоёрын хүч харьцаа хөдөлгөөнөөр бий болсон чанарыг мэдрэлийн тогтолцооны үндсэн хэв шинж гэж нэрлэдэг байна.

Ийнхүү бие хүний сэтгэл зүйн хэв шинжийн талаарх ойлголтыг Швейцарын сэтгэцийн эмч Карл Густав Юнг (1887-1961) гаргасан бөгөөд 1904 онд сэтгэл зүйн оношилгоо, сэтгэл мэдрэлийн туршилтын лаборатори нээн ажиллуулж байжээ. Тэрээр “Миний амьдрал тэр чигээрээ бие хүний нууцад нэвтрэн орох гэсэн нэг л зорилго, нэг л чиг хандлагатай бөгөөд би бүх л бүтээлээ үүнд зориулах болно” хэмээн өгүүлж байсан ба 1921 онд “Сэтгэл зүйн хэв шинжүүд” бүтээлээ гаргажээ. К.Г Юнг бүх хүмүүсийг:

- гадагшаа чиглэсэн хэв шинж;
- дотогшоо чиглэсэн хэв шинж гэсэн хоёр хэв шинжид хуваасан байна.

Гадагшаа чиглэсэн хэв шинж буюу экстраверт хэв шинжтэй хүмүүс нь сэтгэцийн үйл ажиллагаа гадагш буюу бусад руу хандсан, өөрийгөө бусдад чөлөөтэй илэрхийлэх хандлагатай, нээлттэй, нийтэч харилцаатай, харилцааны ур чадвар сайтай байдаг.

Харин дотогшоо чиглэсэн буюу интраверт хэв шинжийн хүмүүс нь сэтгэцийн үйл ажиллагаа нь өөр рүүгээ, дотогшоо чиглэгдсэн ганцаардмал, харилцааны ур чадвар муутай, түгжигдмэл хүмүүс юм.

Ийнхүү үндсэн хоёр хэв шинжээс гадна холимог хэв шинж буюу экстраверт, интраверт шинжүүдийг өөртөө агуулсан гуравдагч хэв шинж байдаг байна.

Гадагшаа чиглэсэн хүмүүс нь өөрийгөө илэрхийлэх чадвар сайтай бодсон, санасан сэтгэл хөдлөлөө гадагш нь илэрхийлдэг тул стресст өртөх нь бага буюу хэрэв стресст өртвөл стрессээ тайлах ур чадвартай, бодол санаагаа бусадтай хуваалцаж шийдвэр гаргадаг хүмүүс байна.

Дотогшоо чиглэсэн хүмүүс нь стресс тайлах ур чадвар багатай тул стресст өртөмхий, дотоод шалтгаант сэтгэцийн эмгэгүүд илрэх магадлал өндөр хүмүүс гэж үздэг.

Амвеверт буюу холимог хэв шинжийн хүмүүс гэдэгт ихэнх хүмүүсийн сэтгэл зүйн хэв шинж багтааж болдог байна.

Ийнхүү сэтгэл зүйн хэв шинж нь хүний зан ааш төрх байдлын нэг үндэс болох нь маргаангүй иймээс авир араншин нь хүний бүх үйл байдалд зохих хэмжээгээр нөлөөлдөг байна. Харин уул хүний чиг зорилт мэдлэг чадвар дадал, зүй дадлага зэрэг нийгмийн туршлагаас хамаарч авир араншны гаднах илрэлд өөрчлөлт орж болдог байна. Гэвч бид авир араншин бүрийн ерөнхий онцлогийг урьдчилан мэдэх нь чухал.

Холерик хүн нь цочмог шаралхуу ааштай хурц бөгөөд хурдан омголон зантай түргэн ааштай дүрс хийн уурлах нь цөөнгүй, тогтворгүй боловч дайчин байдалтай урам зориг нь хувирахдаа түргэн, орчиндоо маш идэвхтэй ханддаг. Хөөрлийн процесс давуу их учир ийм байдалтай байдаг. Холерик хүн нь мэдрэл сэтгэлийн талаар ядрах нь бага ажил үйлсэд эрч хүч сайтай хөнгөн гавшгай байдаг. Ажил хэрэгт ухамсартай хариуцлагатай хандах чанар шинжийг төлөвшүүлэх шаардлагатай, ганцаардмал, явцуу байдалд дургүй буюу хамтач нийтэч үзэлтэй бусадтай нөхөрлөж санаа бодлоо тулган хүлээлгэх зууралдах нь их өөрийгөө хэтрүүлэн үнэлэх нь элбэг, зориг зүрх их шаардах юмнаас айж шантардаггүй. Ажилд идэвхтэй эрч хүчээр сайн магтуулах дуртай байдаг.

Сангвиник хүн нь гавшгай сэргэлэн юм юмыг сонирхдог сэтгэлийн хөдөлгөөн гүнзгий биш, цовоо бөгөөд нийтэч, ажил амьдралд хүртээмжтэй, хүмүүстэй танилцахдаа амархан, орчиндоо хандах нь идэвхтэй хэнэггүй занд дургүй хүмүүс байдаг. Бусдаас түрүүлж хүмүүстэй ажил хэргийн холбоо, санаа сэтгэлийн харилцаа амархан тогтоодог. Гавшгай уриалагхан ямагт ажилдаа завгүй бусдыг хэлсэн даалгасныг дагах нь амархан. Өөрийнхөө бодлыг батлах үед ч гэсэн бусадтай зөрөхгүйг хичээдэг.

Флегматик хүн нь хүчтэй хэв шинжийн боловч хөөрөл саатлын хөдөлгөөн, солигдол нь удаан буюу хөшүүн, тайван хөдөлгөөн тогтуун байдалтай дуу цөөн, биеэ хянан барьдаг сэтгэлийн гадаад илрэл нь сул буюу бүдэг харин ажлын чанар нь сайн аливаа асуудалд буурь суурьтай хандах нь их байдаг. Сахилга бат сахих нь амархан бусдын үг ятгалгыг даган дуурайх нь олонтой. Сайшаан дэмжсэн, зэмлэл буруу шаасан үг яриаг ойлгох мэдрэн хүлээж авахдаа сайн, ажил хэрэгт хариуцлага сайтай болгоход хэцүү биш хүн байдаг.

Меланхолик хүн нь буурьтай дүнсгэр зантай бөгөөд зарим талаар бүрэг ичимхий, гунигтай байдалтай болдог, хянуур боловч зөөлөн, уриалагхан зан энэ хэв шинжийн хүмүүст бий. Мөн эмзэг сэтгэлтэй, бага ч гэсэн бүтэлгүй явдалд дургүй, сэтгэл санаа нь зовох нь их, орчиндоо хандах сэтгэлийн гадаад илрэл бага энэ хэв шинжийн сайн тал нь өндөр мэдрэмжтэй байдаг. Даалгасан ажил хэрэгт хариуцлагатай хандах чанар сайтай үүргээ заавал биелүүлэхийг хичээдэг ажлын чанар чансаа нь ч сайн. Шинэ нөхцөл байдалд дасахдаа амаргүй, удаан гомдохдоо амархан сэтгэл санааны хувьд өөрийгөө ганцаардуулж болох тийм сэжигч эмзэг байдал ихтэй байдаг.

Дээрх дурдсан дөрвөн үндсэн авир араншны онцлог нь амьдрал ахуй хүмүүжлийн нөхцөлөөс хамаарч хувирч өөрчлөгдөх нь бий өөрөөр хэлбэл тэр онцлогийг харьцангуйгаар ойлгодог байна.

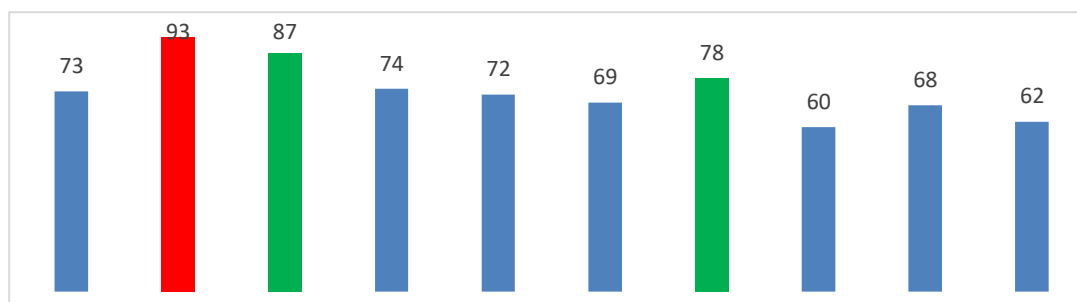
Оросын ахмад сэтгэл судлаач В.С.Мерлин “Темпераментын үүргийг ургамлын хөгжилд газрын хөрс ямар үүрэгтэй байдагтай адилтган үзэж болох юм” Үр нь жижиг боловч хөрснөөс болж гадаад байдал ургацын хувьд өөр өөр ургамал гардаг гэвч түүн дээр ямар ургамал ургах нь хөрснөөс хамаарахгүй гэж тайлбарласан. Үүний нэгэн адил темпераментын шинж чанар нь гадаад орчны болон хүмүүжлийн нөлөө үйл туссан сэтгэл зүйн тийм үндэс болгодог гэж бичсэн байдаг.

Темперамент зан төлөв хоёр нь аль аль нь хүний биеэ авч яваа байдал болон нийгмийн харилцааг тусгах боловч нэг зүйл биш юм. Темперамент нь бие хүний нийгмийн онцлог шинжүүдийг бүрэн тусган тодорхойлоогүй, өөрөөр хэлбэл хүний темпераментын онцлогоор нь түүний нийгмийн дотор эзлэх байр суурь нийгмийн зорилго чиглэл болон үнэнч шудраг байдал, хөдөлмөрч шаргуу чанар тэсвэр хатуужил, идэвх санаачлаг үүрэг хариуцлага, зэрэг хүн өөртөө болон нийгэм хамт олон хөдөлмөрт харилцах харилцааг илэрхийлсэн бүхий л шинжүүдийг тогтоон тодорхойлоогүй билээ. Жишээ нь, нэг янзын адилхан темпераменттай хүмүүс нь нийгмийн дотор биеэ өөр өөр янзаар авч явдаг. Тийм учраас хүний зөвхөн темпераментын зарим нэгэн илэрхийллээр түүний нийгмийн доторх бүхий л харилцааг тодорхойлж болохгүй.

Зан төлөв темпераментын хоорондын харилцан холбоо үлэмж нарийн бөгөөд адил төстэй тал олон байдаг. Флегматик, холерик темпераментын хүмүүсүүдийн өөртөө шүүмжлэлтэй хандах байдал өөр өөр илэрхийлэгддэг. Флегматик темпераментын хүмүүс нь өөрийн гаргасан алдаанд ул суурьтай үндэслэлтэй хандаж нарийн дүн шинжилгээ хийж чаддаг байхад холерик темпераментын хүн нь юманд түргэн огцом ширүүн ханддаг учир өөртөө шүүмжлэлтэй хандах чадвар сул бөгөөд өөрийн дутагдал доголдлыг элдвээр зөвтгөхийг эрмэлздэг онцлогтой. Темперамент ба зан төлөвийн физиологи үндэс нь өөр өөр механизмаар явагддаг бөгөөд физиологи үндэс нь дээд мэдрэлийн үйлийн хэв шинж юм. Харин зан төлөв нь хүний амьдралын нөхцөл хүмүүжлийн ажлын агуулга арга хэлбэрийн үйлчлэх нөлөөгөөр бүрэлдэн төлөвшдөг гэж үздэг байна.

Дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын нийтлэг хэв шинжийг тодорхойлох, нийгмийн байдалтай холбон судалж, тэдгээрийн хоорондох холбоо хамааралд шинжилгээ, дүгнэлт гаргах зорилготой судалгааг явуулсан болно. Тус судалгаанд 413, 421, 425, 435, 445, 437, 439, дүгээр нээлттэй, хаалттай хорих анги, Сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллагад Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.2-оор ял эдэлж буй хоригдлыг хамруулсан.

Судалгааны түүвэрт хийсэн шинжилгээний ерөнхий үзүүлэлт:

	Гипертим буюу амьдралын эрч хучтэй	Хөөрүү хэв шинж буюу амархан хөөрдөг онцлогтой хүн	Сэтгэл хөдлөмтгий хэв шинж	Педант буюу дүрэм журмыг баримталдаг нямбай хүн	Түгшүүрт хэв шинж	Циклотим хэв шинж сэтгэл санаа амархан өөрчлөгдөмтгий	Баглан харуулагч хэв шинж, олонь дунд байх дуртай	Хувирамтгай буюу тогтворгүй хэв шинж	Дистим буюу цуцамтгай хэв шинж	Экзальт буюу хэт мэдрэмтгий хэв шинж
нийт түүврийн тоо	105	105	105	105	105	105	105	105	105	105
дундаж	2.54	2.80	2.71	2.53	2.46	2.39	2.59	2.26	2.49	2.39
Хүчтэй илэрсэн хувь	69.5	88.6	82.9	70.5	68.6	65.7	74.3	57.1	64.8	59
Std. Хазайлт	0.747	0.578	0.661	0.773	0.844	0.882	0.743	0.910	0.761	0.803
доод утга	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
дээд утга	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3

Хөөрүү буюу сэтгэл зүйн хувьд амархан хөөрдөг хэв шинжийн хоригдлын онцлог:

Энэхүү хэв шинжийн хоригдол нийтлэг байдлаар бусадтай харилцаанд татагдан орохдоо дургүй, аман ба аман бус харилцааны хариу үйлдэл нь маш удаан, идэвхгүй үлбэгэр байдалтай байдаг. Бусдаас ямар нэг зүйлийг олон дахин шаардах, зөрүүдлэх, биеэ тоох бусад хоригдлын дунд нөлөө бүхий харагдахыг хичээх, бүдүүлэг хараалын үг ихээр хэлэх, бусдыг өөрийн дураар байлгах атаман байх сонирхолтой байдаг байна. Энэхүү нөхцөл байдлыг тодруулан харуулж буй зүйл нь судалгааны түүврийн 83.8 хувь нь үргэлж бусдын тэргүүнд тооцогдохыг хүсдэг, 74.3 хувь намайг доромжилбол би их эмзэглэдэг, 87.6 хувь нь намайг гомдоосон хүнийг амархан мартаж чадахгүй,

93.3 хувь нь өөрийн сонирхлыг тууштай хамгаалдаг, 87.6 хувь нь өөрийн үзэл бодлоо бусдад чөлөөтэй хэлдэг гэж хариулснаас харж болохоор байна.

Харин сэтгэл санаа нь хэвийн тайван байгаа үедээ тэдэнд өөриймсөг, нягт нямбай, хүүхэд болон амьтдад дуртай гэх зэрэг олон сайн шинж чанарууд тод илэрдэг боловч сэтгэл нь хөөрч, дургүй нь хүрсэн үедээ уур уцаартай, огцом зантай, өөрийгөө удирдан залах, хянах чадвар муутай болж хувирдаг байна.

Хоригдлын хөөрүү хэв шинжийг тодорхойлсон үзүүлэлт:

Сэтгэл хөдлөмтгий хэв шинжийн хоригдлын онцлог:

Ийм хэв шинжийн хоригдол цөөн тооны зориуд сонгосон хүмүүстэй ойр дотно харилцаа тогтоож, “үг хэлэхгүй” ойлголцдог байхыг ихэд хүсдэг зожиг, хүйтэн хөндий, сэтгэлийн хөдлөл тогтворгүй байдаг байна. Энэхүү нөхцөл байдал нь судалгааны явцад заримдаа хүнтэй ярихаас илүү амьтантай байхыг илүүд үздэг гэсэн асуултад 97 буюу 92.4 хувь нь тийм гэсэн хариулт өгснөөр илэрхийлэгдэж байна.

Харилцааны үед гол төлөв идэвхгүй байр суурь баримтлах учраас төдийлөн зөрчил зөрөлдөөнд ордоггүй. Гомдол дургүйцлээ сэтгэл дотроо хадгалж гадагш гаргахгүй байхыг цаг үргэлж хичээж байдаг сэтгэцийн үйл нь дотогшоо чиглэсэн (интроверт) хүн юм. Энэ нь хоригдлоос авсан судалгаанаас харахад ямар нэгэн хүндрэл бэрхшээл, зовлон учрахад дотроо шаналдаг гэж 91 буюу 86.7 хувь нь хариулсан байна.

Сэтгэл хөдлөмтгий энэхүү хэв шинжийн сөрөг шинж хэт мэдрэмтгий, байнга уйлдаг, сэтгэлийн хөдөлгөөнөө барих чадвар султай байдаг онцлогтой. Тэгвэл судалгаанд оролцогч хоригдлын 91 буюу 86.7 хувь нь эмгэнэлт үйл явдал харуулсан кино үзэх, өрөвдөлтэй зүйл ярилцахад уйлдаг, сэтгэл их хөдөлдөг гэсэн хариултын үр дүнгээс харж болохоор байна.

Эерэг шинж чанарууд нь: хүнлэг зан, бусдын төлөө сэтгэл зовж, амжилтыг нь хуваалцдаг, үүргээ дээд зэргээр мэдэрдэг, хэлсэн үгэндээ хүрдэг зантай байдаг.

Хоригдлын сэтгэл хөдлөмтгий хэв шинжийг тодорхойлсон үзүүлэлт:

Батлан харуулагч хэв шинж, олны дунд байх дуртай хоригдлын онцлог:

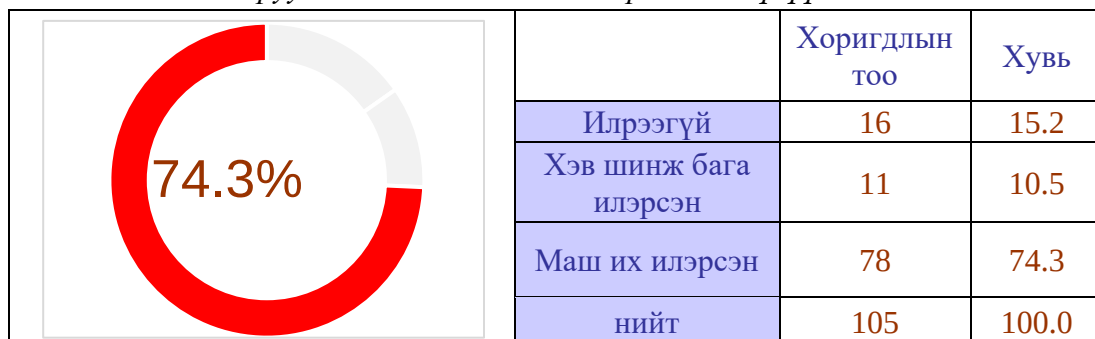
Харилцаанд амархан татагдан ордог, манлайлагч байх дуртай, эрх мэдэл, сайшаал урамшууллыг бүхнээс дээгүүр тавьдаг зэрэг онцлог зан чанартай гэж үздэг. Харин судалгааны үр дүнгээс харахад дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын 77.1 хувь нь бусдын анхаарлын төвд байх дуртай, 77.3 хувь нь би бага байхдаа олны өмнө гарч шүлэг унших, дуу дуулах гэх мэт зүйлийг олны өмнө хийх дуртай байсан гэж хариулсан байна.

Тэдний хувьд бусад хүмүүстэй дасан зохицохдоо гарамгай хэдий ч ийм зөөлөн аядуу харилцааны цаана хэнтэй ч маргалдаж, цэц булаацалдахад бэлэн зан байдал нуугдаж байдаг байна. Тэгвэл судалгаанд оролцогчдын 80 хувь нь хэн нэгэнтэй зөрчилдсөний дараа дахин уулзахад тэсвэрлэшгүй мэт санагддаг уу гэсэн асуултад үгүй гэж хариулсан нь энэхүү нөхцөл байдлыг тодруулан харуулж байна.

Энэхүү хэв шинжийн хүний онцлог нь хэт их биеэ тоосон, бүхнээс илүү байх гэсэн оролдлоготой, цаг үргэлж зөрчил зөрөлдөөн үүсгэдэг атлаа өөрийгөө байнга зөвтгөж хамгаалдаг байдлаараа эргэн тойрны хүмүүсийнхээ дургүйг хүргэдэг байна. Мөн харилцааны үед эелдэг зөөлөн, жүжиглэх авьяастай, сэргэлэн бусдыг өөртөө татаж чаддаг, өвөрмөц сэтгэдэг, хөдөлгөөний эвсэл сайтай зэрэг талаараа харилцагчдаа бахдах сэтгэл төрүүлж чаддаг онцлогтой байдаг. судалгаанд оролцсон хоригдлуудын хувьд 88.6 хувь нь би ямар ч нөхцөл байдалд амархан дасаж чаддаг гэсэн бол 79.1 хувь нь намайг хайрладаггүй, хүндэлдэггүй, үнэлдэггүй хүнтэй юу ч болоогүй мэт харилцаж чаддаг гэж хариулсан байна.

Батлан харуулагч хэв шинжийн хоригдлын сул чанар нь амиа бодох, худал хуурмаг, өөрийгөө байнга магтдаг, ажлаас хойш суух хандлагатай зэрэг дутагдалтай байдаг. Харин судалгаанд оролцогч хоригдлын 89.5 хувь нь ямар ч дүрд хувирч чаддаг талаараа илэрхийлсэн бол 96.2 хувь нь бэрхшээлийг хялбархан зохицуулах чадвартай гэж өөрсдийгөө үнэлсэн байна.

Батлан харуулагч хэв шинжийг тодорхойлсон үзүүлэлт:

Гипертим буюу амьдралын эрч хүчтэй хэв шинжийн хоригдлын онцлог:

Ийм хэв шинжийн хоригдол хэтэрхий яриа, бусадтай байнгын харилцаанд орж байдаг, дохио зангаа, дүрслэл, хэл ярианы бус харилцаа нь маш сайн хөгжсөн, шоронгийн үг хэллэг, яриагаар ярих хандлагатай байдгаараа онцлогтой.

Мөн энэхүү хэв шинжтэй хоригдолтой харилцахад цаг үргэлж ярьж байгаа сэдвээсээ хазайж булзааруулах, өөрийгөө дөвийлгөх анхаарлын төвд байх гэсэн оролдлого хийх хандлагатай. Ийм зан байдлаасаа болоод тэд ажил үүргийн болон гэр бүлийн харилцаанд төдийлөн нухацтай хандахгүй, цаг үргэлж зөрчил зөрөлдөөнд ордог учир харилцааны хувьд анхаарах шаардлагатай тулгардаг байна.

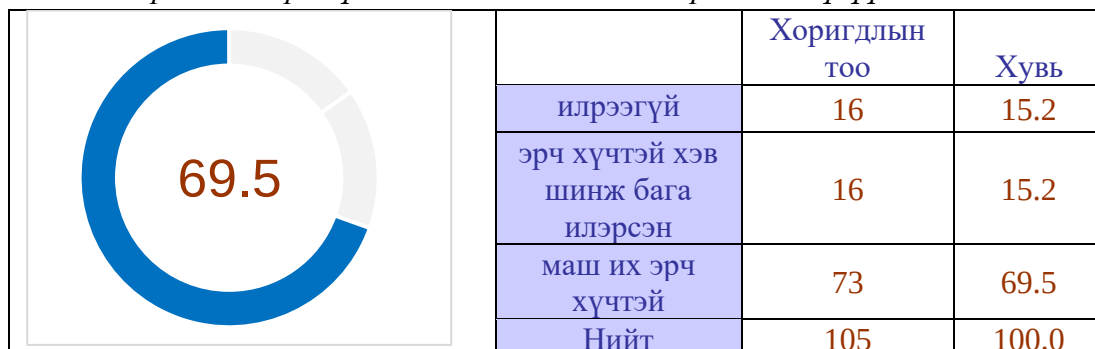
Энэхүү нөхцөл байдал нь судалгааны явцад та дэгэлзүүр хүн мөн үү гэсэн асуултад 73 буюу 69.5 хувь нь тийм гэсэн хариултыг өгсөн бол та ихэвчлэн элдэв зүйлд санаа зоволгүй зугаатай байж чаддаг уу гэсэн асуултад 84 буюу 80 хувь нь мөн тийм гэж хариулсан зэргээс харж болохоор байна.

Нөгөөтээгүүр тэд элдэв зөрчил зөрөлдөөнийг өөрсдөө санаачилж өдөөдөг боловч хүмүүс тэдэнд энэ байдлыг нь анхааруулж хэлэхэд маш ихээр дургүйцдэг онцлогтой.

Өөрөөр хэлбэл энэхүү хэв шинжийн хоригдол бусдад таалагддаггүй, хүмүүсийг өөрөөс нь холдуулдаг хөнгөн хуумгай, буруу үйлдэл хийхдээ төдийлөн сэтгэл зовдоггүй, амархан уурлаж уцаарладаг, юм бүхэнд оролцдог, өөрийнхөө хүлээсэн үүрэгт ажилдаа төдийлөн сэтгэл гаргадаггүй, ухамсарладаггүй гэх зэрэг шинж чанарууд мөн илэрдэг. Тэд хатуу сахилга

бат, нэг хэвийн үйл ажиллагаа, ганцаараа байх зэргийг тэвчиж чаддаггүй онцлогтой байдаг байна.

Хоригдлын эрч хүчтэй хэв шинжийг тодорхойлсон үзүүлэлт:

Дүгнэлт: Судалгаанд оролцсон дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын 74.3-88.6 хувь нь зан төлөвийн хэв шинжийн хувьд хөөрүү буюу сэтгэцийн хувьд амархан хөөрдөг, сэтгэл хөдлөмтгий, батлан харуулагч буюу олны дунд байх дуртай хэв шинж давамгайлсан хоригдол эзэлж байна.

Энэхүү хэв шинжүүдийг бүрдүүлж байгаа үзүүлэлт тус бүрээр нь авч үзэхэд бусадтай харилцаанд татагдан орох дургүй, аман ба аман бус харилцааны хариу үйлдэл нь маш удаан, идэвхгүй үлбэгэр байдалтай, зориуд сонгосон хүмүүстэй ойр дотно харилцаа тогтоож, “үг хэлэхгүй” ойлголцдог байхыг ихэд хүсдэг зожиг, хүйтэн хөндий, сэтгэлийн хөдлөл тогтворгүй боловч манлайлагч байх дуртай, эрх мэдэл, сайшаал урамшууллыг бүхнээс дээгүүр тавьдаг. Бусдаас ямар нэг зүйлийг олон дахин шаардах, зөрүүдлэх, биеэ тоох бусад хоригдлын дунд нөлөө бүхий харагдахыг хичээх, бүдүүлэг хараалын үг ихээр хэлэх, бусдыг өөрийн дураар байлгах атаман байх сонирхолтой байдаг зэрэг нь дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын нийтлэг хэв шинжийг нэмэгдүүлэх бодит шалгаан болж байна гэж үзэж байна.

Санал-зөвлөмж: Дээрэмдэх гэмт хэрэг буюу бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэн авах гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын сэтгэл зүйн нийтлэг хэв шинжид хийсэн судалгааны дүнг нэгтгэн дүгнэж үзвэл аливаа зүйлд ухамсартай, хариуцлагатай хандах шинж чанар сул байгаа тул хорих байгууллагын сэтгэл зүйч, нийгмийн ажилтны зүгээс хоригдол өөрийгөө хянах сэтгэл зүйн хөтөлбөрт хамруулах, хөдөлмөрт хандах хандлагыг төлөвшүүлэхдээ ажлын гүйцэтгэлийг чанараар үнэлэх, даалгасан ажлыг дуусгасан байдал эсхүл эхлүүлсэн ажлын гүйцэтгэлийн оролцоог харах, хөдөлмөр бүтээмжийг өөрт нь болон нийгмийн сайн сайхан байдалд зориулагдсан гэдгийг ойлгуулахад чиглэгдсэн хяналт тавих, сэтгэл зүйн зөвлөгөөг тогтмол өгч, гарч буй өөрчлөлтийг урамшуулж байх шаардлагатай.

Мөн ганцаардмал, явцуу байдалд дургүй буюу хамтач, нийтэч үзэлтэй, бусадтай нөхөрлөж санаа бодлоо тулган хүлээлгэх, зууралдах нь их, өөрийгөө хэтрүүлэн үнэлэх нь элбэг учир хамтын буюу бүлгийн уулзалт зөвлөгөөнд тогтмол хамруулах, сонсох, хүлээцтэй байх чадварыг хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн нийгэмшүүлэх сургалтад хамруулах, хүн бүрийн оролцоотойгоор явагддаг ажил хөдөлмөр, тэмцээн уралдаанд хамруулж байх нь хувь хүний хөгжилд илүү чухал нөлөөтэй юм гэж үзсэн.¹

---o0o---

¹“Гэмт хэрэгтний нийтлэг хэв шинж, сэтгэхүйн онцлог / дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн хоригдлын жишээн дээр/ сэдэвт хавсарга судалгааны ажлын тайлангаас. Уб., 2023

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ САЛБАРЫН СЭТГЭЛ ЗҮЙН АЖЛЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА

PSYCHOLOGY OF JUDICIAL DECISION EXECUTION CURRENT WORK STATUS AND TRENDS

П.Баярбаатар

Эрдэм шинжилгээний нэгдсэн хүрээлэнгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн судлалын төвийн судлаач-докторант, хошууч

Товч утга: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хэмжээнд хэрэгжүүлж буй сэтгэл зүйн үйлчилгээ, байгууллагын алба хаагчдад гарч буй сэтгэцийн өөрчлөлт, төрийн цэргийн байгууллагын алба хаагчдыг мэргэшүүлэхэд нийгэм, сэтгэл зүйн үйлчилгээ, хамтын ажиллагааны зохион байгуулалтыг тодорхойлох чиглэлээр дүгнэлт, санал дэвшүүлсэн.

Түлхүүр үг: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, сургалт, хүний нөөц

Abstract: Psychological services implemented within the framework of judicial decision-making institutions, mental changes in military personnel, determine the organization of psychological services and cooperation made conclusions and suggestions.

Keywords: General Executive Agency of Court decision, instruction, human resources

Удиртгал

Бие хүн бол нийгэм бусад хүмүүс, өөрийнхөө өмнө эрх эдэлж, үүрэг хүлээх нийгмийн харилцаанд оролцогч түүнийгээ илэрхийлэн хэрэгжүүлэгч идэвхтэй субъект юм.

Сэтгэл судлалын ухааны үндсэн зорилт нь хүний сэтгэцийн зүй тогтол, сурлага, хөдөлмөр, бүтээлч үйл ажиллагааны янз бүрийн хэлбэр, хүний хоорондын харилцааны систем, бие хүний төлөвших процессыг шинжлэх

ухааны үндэстэйгээр үнэн зөв удирдан зохион байгуулах ажлын сэтгэл зүйн үндсийг судлахад оршдог¹ гэж тодорхойлсон байдаг.

Тэгвэл хуулийн сэтгэл судлал нь хүн хууль, эрх зүйн тогтолцооны сэтгэл зүйн зүй тогтол, үр дүнг дээшлүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагааг судлан тодорхойлдог шинжлэх ухааны салбар² гэж үздэг байна.

Энэхүү сэтгэл зүйн салбарт харьяалагддаг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх алба, цагдан хорих төвд хоригдож буй хоригдол, хоригдогсдын сэтгэл зүйн онцлог, тэдний хэрэгцээ, шаардлагад үндэслэн байгууллагын бүтэц, орон тоонд сэтгэл зүйчдийг ажиллуулахаар шийдвэрлэж 2006 онд анх гяндан буюу хорих 405 дугаар анги, цагдан хорих 461 дүгээр ангид мэргэжлийн сэтгэл зүйчийг томилон ажиллуулж эхэлсэн³. Ийнхүү 2008 оны 2 дугаар сараас ШШГЕГ-т “Сургалт, нийгмийн ажлын тасаг”- ийг шинээр бий болгож, 2010 онд “Ялтны сургалт, хүмүүжлийн хэлтэс”, 2012 онд “Нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтэс”, 2019 оноос “Сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтэс” нэртэйгээр өргөтгөн зохион байгуулан сэтгэл зүйн мэргэжлийн үйл ажиллагааг 16 жилийн хугацаанд тасралтгүй зохион байгуулан ажиллаж ирсэн бөгөөд хуулийн салбар дотроо сэтгэл зүйн үйлчилгээг нэвтрүүлсэн анхдагч гэж хэлж болох байгууллага юм.

Хорих байгууллагын сэтгэл зүйн өнөөгийн хөгжлийн хувьд хоригдол бие хүний сэтгэл зүйн онцлог буюу хууль сахиулах үйл ажиллагаатай холбоотой илрэх гэмт хэрэгтэн бие хүний сэтгэцийн процесс, сэтгэцийн үзэгдлийг судлах, сэтгэл зүйн нөлөөллийн ажлын тусламжтайгаар гэмт хэрэгтэн бие хүнийг өөрчлөх, нөхөн сэргээх буюу пенитенциар сэтгэл судлал, нөгөө талаас хууль сахиулагч бие хүний онцлог, дасан зохицох, албан үүргийн гүйцэтгэл гэсэн үндсэн хоёр судлагдахуунтайгаар хөгжиж байна.

Үндсэн хэсэг

Эрүүгийн ял эдлүүлэх ажиллагаа дахь нийгмийг гэмт аюулаас хамгаалахад тодорхой үүрэг гүйцэтгэдэг хорих байгууллагын нийгэм, сэтгэл зүйн ажлын хувьд эрүүгийн хуульд зааснаар хугацаатай болон бүх насаар хорих ялаар шийтгэгдсэн хүнд нийгмийн харилцаанд ухамсартайгаар бие даан оролцох төлөвшлийг бий болгоход чиглэсэн гэмт хэрэгтэн бие хүний зан үйл, сэтгэцийн шинж, байдал, үйл явц, ухамсрын нарийн үйлдлүүд болох сэтгэл хөдлөл, анхаарал, зан үйл, хүртэхүй, харилцаа зэргийг судлан тодорхойлохоос гадна хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад болон суллагдсаны дараа гэмт хэрэг зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх, гэмт

¹Санжжав Д. Сэтгэл судлал. Уб., 1990. 5 дахь тал

²Батсайхан Б., Дэлгэржав М. Сэтгэл судлалын үндэс. Уб., 2013.

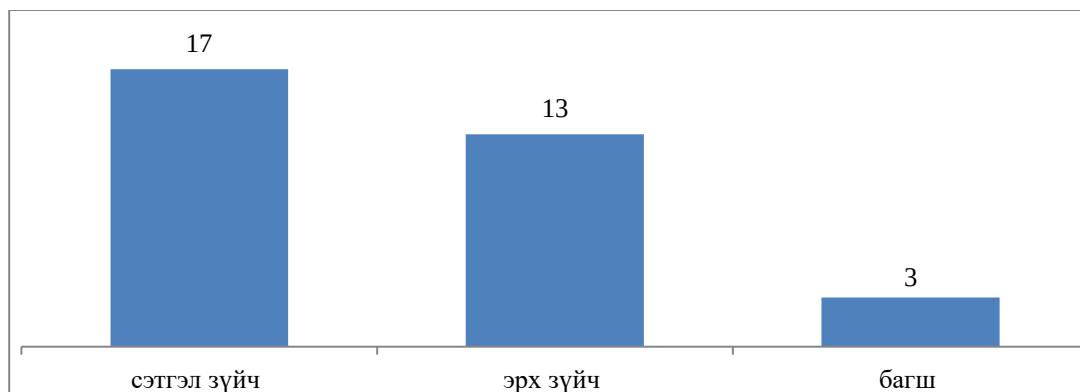
³Алтангэрэл Б., Хүрэлбат М. Хорих байгууллагын нийгэмшүүлэх ажилд хийсэн шинжилгээ. Уб., 2020. 39 дэх тал

зуршлаас нь татгалзуулах, хуулиа сахидаг (law binding) иргэншсэн бие хүн болон төлөвшүүлэхэд чиглэсэн сэтгэл зүй болон нийгмийн ажил, эрх зүй, менежментийн цогц арга хэмжээг агуулсан онол-практикын салбар гэж хэлж болох юм.

Нэг. Хоригдолд сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлж буй талаар:

Сүүлийн жилүүдэд шүүхээс шийтгэгдэж буй этгээдийн тоо өсөх тэр дундаа дахин гэмт хэрэг, зөрчил үйлдэгсдийн тоо буурахгүй байгаа нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын ачааллыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ өвөрмөц орчин нөхцөл, харилцаанд буюу хоригдол бие хүнтэй ажиллах дадлага туршлагатай мэргэшсэн сэтгэл зүйчийн дутагдалд орох нөхцөл өдөр ирэх тутам нэмэгдсээр байна.

Зураг 1. Сэтгэл зүйч албан тушаалд ажиллаж буй алба хаагчийн мэргэжлийн талаарх үзүүлэлт

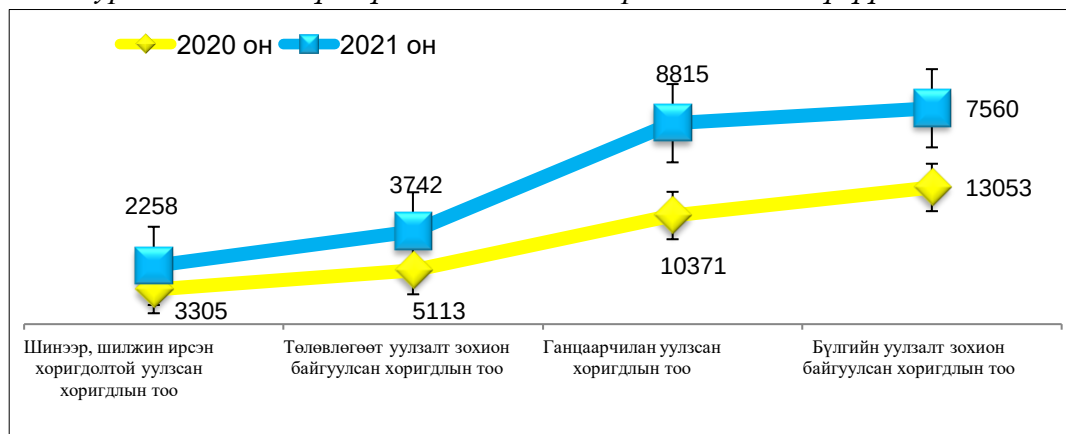

Сэтгэл зүйч албан тушаалд ажиллаж буй алба хаагчийн 13 алба хаагч буюу 39.3 хувь нь эрх зүйч, 3 алба хаагч буюу 9 хувь нь багш мэргэжилтэй байгаа бол 17 алба хаагч буюу 51.5 хувь нь мэргэжлийн сэтгэл зүйчид ажиллаж байна¹.

Өнөөдрийн байдлаар хорих анги, байгууллагад нийт 33 сэтгэл зүйч ажиллан, 4000 орчим хоригдол, 1000 орчим хоригдогч, 300 баривчлагдсан этгээд, нийт 5000 гаруй гэмт хэрэгтэн бие хүнд цаг агшин тутамд өөрчлөгдөж байгаа амьдрал, нийгэмд зохицуулахад шинэ мэдлэг, зорилго, сэтгэлгээ, итгэл үнэмшил, хандлагыг эзэмшүүлэх, нийгэмд амьдрах чадвар, иргэний нийгмийн тулгуур үнэт чанар, шинжүүдийг төлөвшүүлэх, хөгжүүлэхэд чиглэгдсэн ажлыг шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийн хугацаанд нь зохион байгуулан тэдгээрийн ухамсарт бат бөх оршсон гэмт зан үйлийг нөлөөлөн өөрчлөх зорилгоор сэтгэл зүйн мэргэжлийн үйлчилгээг өдөр тутамд үзүүлэн ажиллаж байна.

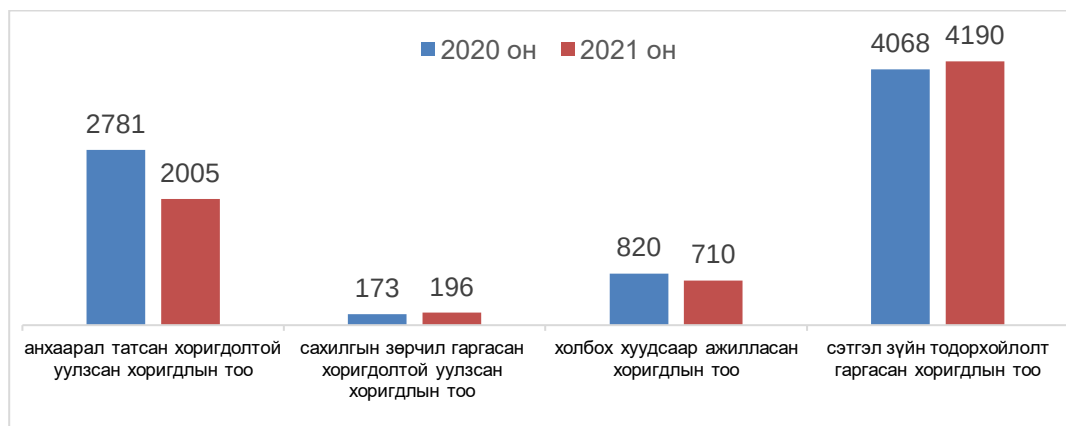
¹ШШГЕГ-ын Сургалт, нийгэм, сэтгэл зүйн хэлтсийн 2021 оны тайлан

Зураг 2. Сэтгэл зүйн үйлчилгээ авсан хоригдлын тоон үзүүлэлт

Хорих байгууллагын сэтгэл зүйчдийн зүгээс 2020, 2021 онуудад гэхэд давхардсан тоогоор 54217 хоригдолд сэтгэл зүйн мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэн ажилласны 19186 хоригдол буюу 35.3 хувьд нь ганцаарчилсан уулзалтаар, 8855 хоригдол буюу 16.3 хувьтай нь төлөвлөгөөт уулзалтаар, 20613 хоригдол буюу 38 хувьд нь бүлгийн уулзалтаар мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлсэн бол 5563 шинээр ирсэн хоригдолд сэтгэл зүйн дүгнэлт, тодорхойлолт гаргаж холбогдох судалгааг хүн тус бүрт хийж мэргэжлийн үйлчилгээг үзүүлэн ажилласан байна.

Зураг 3. Сэтгэл зүйн хувьд анхаарал татсан хоригдолд үзүүлсэн үйлчилгээний талаарх үзүүлэлт

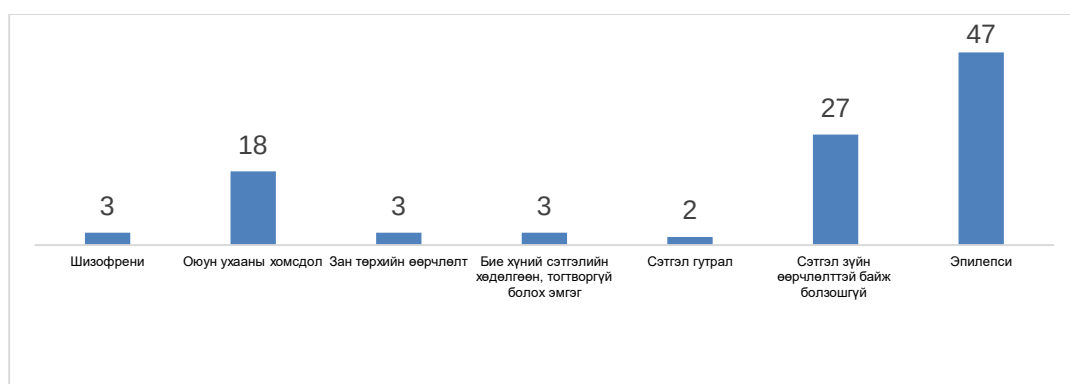
Сэтгэл зүйн хувьд тогтворгүй, анхаарах шаардлагатай хоригдлын хувьд амиа хорлох болон өөрийн бие эрхтэндээ санаатай гэмтэл учруулж болзошгүй, бусдын эрх чөлөөнд халдах, харилцаа хандлагын хувьд зөрчил гаргаж болзошгүй зэрэг асуудлын хүрээнд ангилан сэтгэл зүйн үйлчилгээг үзүүлэн ажиллаж байна. Энэхүү ангилалд 2020, 2021 онуудад давхардсан тоогоор нийт 14943 хоригдолд сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлсэн байх бөгөөд

амиа хорлох бие эрхтэндээ гэмтэл учруулж болзошгүй гэсэн үндэслэлээр 4786 хоригдол буюу 32 хувь, бусад мэргэжилтэн албан тушаалтнаас холбон зуучлах хуудсаар сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлэхийг хүссэн 1520 хоригдол буюу 10.1 хувь, хорих ангид зөрчил гаргасан гэх үндэслэлээр 369 хоригдол буюу 0.2 хувийг эзэлж байгаа хоригдолд сэтгэл зүйн мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлсэн байна.

Харин давхардсан тоогоор 8258 хоригдлын сэтгэл зүйн тодорхойлолтыг гарган холбогдох албан тушаалтан, байгууллагад хүргүүлэн ажилласан үзүүлэлттэй байна.

Хорих байгууллагын сэтгэл зүйч нь сэтгэл зүйн хувьд анхаарал татсан хоригдолтой ажиллахаас гадна сэтгэцийн хувьд эмгэгтэй буюу өвчтэй хоригдолтой ажиллах шаардлага тулгардаг байна.

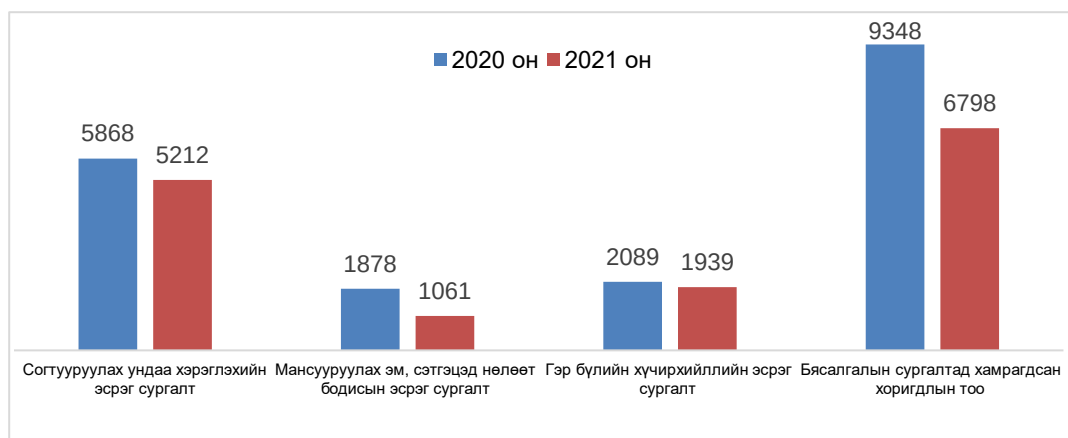
Зураг 4. Сэтгэцийн эмгэг, өөрчлөлттэй хоригдлын үзүүлэлт

Сэтгэцийн эмгэг, өөрчлөлттэй хоригдлын хувьд сэтгэцийн эрүүл мэндийн үндэсний төв болон сэтгэцийн эмчийн хяналтад оношлогдож, эмчлэгдэж байсан байх бөгөөд эмгэгийг ангилж үзвэл шизофрени 2.9 хувь, оюун ухааны хомсдол 17.4 хувь, зан төрхийн өөрчлөлттэй 2.9 хувь, бие хүний сэтгэлийн хөдөлгөөн, тогтворгүй болох эмгэг 2.9 хувь, сэтгэл гутрал, түгших эмгэг 1.9 хувь эзэлж байгаа бол хамгийн өндөр хувийг буюу 45.6 хувийг эпилепси буюу уналт таталтын өвчин эзэлж байна. Харин сэтгэл зүйн эмгэг онош тогтоогдоогүй боловч сэтгэцийн хувьд өөрчлөлттэй байж болзошгүй 27 хоригдол буюу 26.2 хувийг эзэлж байгаа тул сэтгэцийн 2 дугаар шатлалын эмнэлэгт онош тодруулах хүсэлт гаргасан байна.

Нийт хоригдолд үйлдсэн гэмт хэргийн нийгмийн хор аюулыг ойлгуулан ухамсарлуулах зорилготой нийгэмшүүлэх хөтөлбөр, сэтгэл зүйн сургалтуудыг зохион байгуулан зөв ухаан, эерэг хандлага, хэрэгтэй зуршлыг бий болгох, эзэмшүүлэхэд анхааран ажиллаж байна.

Зураг 5. Хоригдолд сэтгэл зүйн сургалт зохион байгуулсан талаарх үзүүлэлт

Хүмүүний нийтлэг үнэт зүйлс, ёс суртахуун, аж байдал, эрх зүйн дэг журмыг хүндэтгэн сахиж, зохицож амьдрах, түүнд хэвшүүлэх ухамсар, сэтгэхүй, сэтгэлгээг нь өөрчлөн засан төлөвшүүлэх, зан байдал, сэтгэхүй, үг хэллэг, гажуудлыг засах албан бус боловсрол олгох зорилгоор сэтгэл зүйчийн зүгээс сүүлийн 2 жилийн хугацаанд гэхэд давхардсан тоогоор 34193 хоригдолд сургалт зохион байгуулсан байна.

Хорих байгууллагын мэргэжилтнүүдийн хувьд дийлэнх нь болох 16146 хоригдол буюу 46.4 хувьд нь бясалгалын сургалт, 11080 хоригдол буюу 32.4 хувьд нь архидан согтуурахын эсрэг сургалт, 4028 хоригдол буюу 11.7 хувьд нь гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалт, 2939 хоригдол буюу 8.5 хувь нь мансууруулах эм, сэтгэцэд нөлөөт бодисын эсрэг сургалт зохион байгуулсан байна.

Хоёр. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдаас авсан судалгааны үр дүн, цаашдын чиг хандлага:

Тус байгууллагын алба хаагчид нь гэмт хэрэг үйлдсэн хүний эрх чөлөөг шүүхээс тодорхой хугацаагаар, эсхүл бүх насаар нь хязгаарлаж хууль зааснаар нээлттэй, хаалттай хорих байгууллагад байлгах явцад дахин нийгэмшүүлэх, сэтгэл зүйн хувьд эерэг нөлөөлөл үзүүлэх замаар гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, цээрлүүлэх, хүмүүжүүлэх зорилгыг хангах төрийн тусгай чиг үүргийг гүйцэтгэдэг. Мөн алба хаагчид нь хуулиар хүлээсэн дээрх үүргийг гүйцэтгэх явцад хоригдлын зүгээс “би буруугүй, хэн нэгэн ямар нэг зүйл буруутай мэтээр өөрийгөө бодож” албаны үйл ажиллагаанд хүндрэл учруулах, хоригдол өөртөө болон бие биедээ сөрөг нөлөөлөл үзүүлэх зэргээс гадна алба хаагчийн болон байгууллагын эсрэг үйл ажиллагаа явуулах, хорих ангид дахин гэмт хэрэг, зөрчил өдүүлэх гэсэн оролдлоготой гэмт хэрэгтэн бие хүмүүстэй өдөр тутам харилцан ажилладаг онцлогтой.

Ийнхүү өргөсөн тангараг, үүрэг хариуцлагаа ухамсарлах байдал, удирдлагын өгсөн нэмэлт даалгавар биелүүлэх, онцгой нөхцөл байдлыг даван туулах, зориуд бий болгосон саад тотгорыг арилгах шаардлага, өөрийгөө үнэлэх үнэлэмж, сэтгэл зүй бэлтгэгдсэн зэргээс шалтгаалан хорих байгууллагын алба хаагч стресст орох нь элбэг байдаг байна.

Хорих байгууллагын алба хаагчийг албан үүрэг гүйцэтгэх явцад нь байнгын зориг, оюун ухааны хүч чармайлт шаарддаг бөгөөд тэдний сэтгэл зүйн бэлтгэл, стрессээ зохицуулах чадвар зэрэг бодит хүчин зүйлээс шалтгаалан алдаа хийдэл гаргах, ажлын сэтгэл ханамж буурч ажлаас халшрах хам шинжид өртөж цаашлаад албанаас халагдах, чөлөөлөгдөх хүртэл нөхцөл байдалд хүргэдэг байна.

Ажлаас халшрах хам шинж гэдэг нь ямар нэгэн юмыг бүтээн бий болгох биеийн болон оюуны үйл ажиллагаанаас бэрхшээх, зүрхшээх сэтгэцийн эмгэг өвчний харилцан уялдаатай олон шинжийн цогцолбор гэж монгол хэлэнд утгачлан тайлбарладаг байна. Ажлаас халшрах хам шинжийг (Орос хэл дээр Профессиональное выгорание, Англи хэл дээр Burnout) гэж нэрлэгддэг байна. Америкийн сэтгэц мэдрэлийн эмч, сэтгэл судлаач Х.Дж.Фрейденоберг ажлаас халшрах хам шинжийг “Мэргэжлийн сэтгэл гутрал” хэмээх нэр томъёотойгоор ядаргааны туйлдсан байдал хэмээх утга агуулгаар 1974 онд анх хэрэглэж байжээ.

Сэтгэл судлалын шинжлэх ухааны доктор (Ph,D) профессор Д.Эрдэнэчулуун нь хүнтэй ажилладаг болон нийгмийн салбарын мэргэжилтнүүдийн дунд тохиолдож байгаа сөрөг илрэлийн нэг нь ажлаас халшрах синдром юм. Тухайн синдром нь гадаад болон дотоод хүчин зүйлсийн нөлөөн дор олон янзын араншинтай хүмүүстэй харилцах явцад үүсдэг сэтгэл зүйн тамирдал, шавхагдал юм. Эрч хүчгүй болох үед хүмүүстэй харилцах явцад зөрчилдөх, нь ихсэх, амьдралын утга учир, үнэт чанарын талаарх мэдрэмж буурах, хайхрамжгүй хандах, сэтгэл хуваалцлаас төвөгшөөх зэрэг шинж тэмдгүүдээр ажлаас халшрах хам шинж илэрч байдаг¹ гэж үзсэн байдаг.

Ажлаас халшрах хам шинжийн нөлөөгөөр ажилтан ажил, мэргэжлийн хувьд тодорхой хэмжээгээр бүтээмж бууралтад ороход байгууллагын зүгээс ашиг орлог, гүйцэтгэл буурах, бүтээмж багасах сөрөг нөлөөтэй байдаг бол ажилтны зүгээс сэтгэцийн болон биеийн эрүүл мэндийн хувьд хүндрэл бэрхшээлтэй удаан хугацааны явцад тулгарах нөхцөл бүрддэг тул

¹Баярбаатар П. Хорих байгууллагын алба хаагчийн ажлаас халшрах хам шинжийг ажлын сэтгэл ханамжтай холбон судалсан нь. УБ., 2020.

байгууллага, ажилтан хоёр аль аль нь эрсдэлтэй нөхцөл байдалд ордог гэж үздэг байна.

Ажлаас халшрах хам шинжийг Америкийн сэтгэл судлаач Кристина Маслач 1993 онд тодорхойлохдоо “Тодорхой ур чадварын хүрээнд бусад хүмүүстэй ажилладаг мэргэжлийн хүмүүст тохиолдох өөрийн үнэлэмж, итгэл сулрах, сэтгэл хөдлөл буурах сэтгэл зүйн синдром¹” гэж үзсэн байдаг.

Энэхүү тодорхойлолтоос харахад зөвхөн хүнтэй ажилладаг ажил мэргэжлийн хувьд үүсэх ба хүн нэг нь нөгөөдөө үзүүлж буй эерэг, сөрөг хандлага, харьцаанаас шалтгаалан ажилтны сэтгэцэд бий болж буй олон шинжийн эмгэгийн цогцолбор гэсэн нь хүнтэй ажилладаг тэр дундаа цэргийн алба хаагчаас судалгааг авах нь зохимжтой юм.

Ажлаас халшрах хам шинж илэрсэн хүнд стресс, сэтгэл гутрал, айдас, түгшүүр, илрэхээс гадна сэтгэл зүйн тавгүйдэл харьцаа холбооны хөндийрөл илрэх магадлалтай юм. Ийнхүү сэтгэл зүйн харьцаа холбооны хөндийрөл, өөрийгөө тусгаарлах үзэгдэл нь эхний шатандаа нийгмийн буюу хамт олны харилцаа буурах, хүсэл тэмүүлэл, бүтээлч үйл ажиллагаа суларч, ганцаардах, мэдрэмтгий, тээнэгэлзэх, өөртөө хэт дүн шинжилгээ хийх шинжүүд тодорч гардаг байна². Мөн энэ шинжийг тухайн хүний эрхэлж буй ажилтай холбоотой илрэх бие махбодын болон сэтгэл зүй сульдах, ядрах, цуцалтын түвшингээр тодорхойлогдог байна. Энэ нь ажилтан хүнд илрэх ажилтай нь холбоотой шинж тэмдэг, өөрийнх нь үнэлгээнд анхаардаг гэж үздэг. Ажлаас халшрах хам шинжийг хувь хүний халшрах шинжээс ялгахдаа ажлаас хамааралгүй сульдалтыг эрүүл мэндийн байдал болон гэр бүлийн үүрэг хариуцлага, ачаалал зэргээс ялгах боломжтой гэж үздэг байна.

Эмнэл зүй талаас нь хам шинж гэдгийг эмгэг жамын хувьд харилцан хамааралтай нэг шинжийн суурин дээр нөгөө шинж нь үүсэх байдлаар нэг нь нөгөөгөө нөхцөлдүүлдэг, хоёр ба түүнээс дээш эмгэг шинж тэмдэг хавсран илрэхийг хам шинж гэдэг байна. Тэгвэл сэтгэц эмгэгийн шинжийг:

- тархины бүтэц, үйл ажиллагааны талаас нь эерэг ба сөрөг хам шинж;
- хүнд хөнгөнөөр нь хөнгөн, завсрын, хүнд хам шинж;
- бусад хүрээний шинжүүдтэй хавсарсан эсэхээр нь энгийн болон нийлмэл гэж ангилдаг байна.

¹Хишигсүрэн З. Сэтгэцийн эрүүл мэндийн төрөлжсөн сувилахуй, Уб., 2016. 291 дэх тал

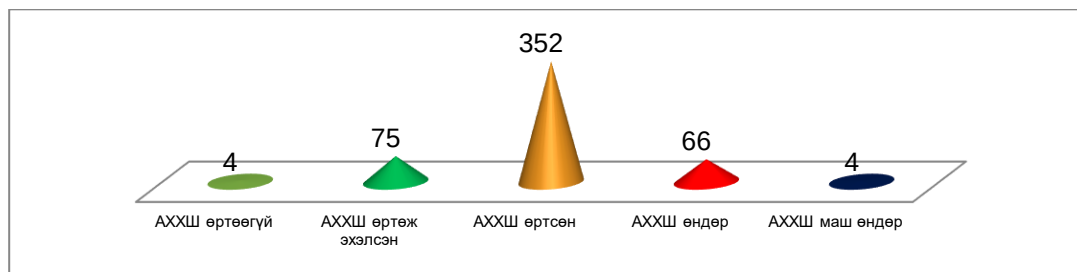
²Ганчулуун О, Насанцэнгэл Л, Эрүүл мэндийн анхан шатны түвшин дэх сэтгэцийн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ гарын авлага, Уб., 2014.

Ер нь бол ажлын байрны таагүй нөхцөл нь удаан хугацаанд үйлчилснээр ажлын байран дахь стресст хүргэж энэхүү сөрөг стрессүүдийн хариу урвал нь ажлаас халшрах хам шинжийг үүсгэгч нэг хүчин зүйл болдог байна.

Эдгээр стресс үүсгэгч хүчин зүйлийг тодорхойлох нь ажлаас халшрах хам шинжийн судалгааны үндэслэл болон тавигддаг байна. К.Маслач, К.Жексон нарын боловсруулсан ажлаас халшрах хам шинжийн асуумж нэлээд өргөн хэрэглэгддэг арга гэж үздэг. Энэ арга нь ажлаас халшрах шинжийг гурван бүтээгдэхүүнээр тодорхойлдог. Үүнд:

- сэтгэл зүйн хувьд шавхагдал буюу тамирдал;
- хувь хүний харилцааны хөндийрөл буюу сөрөг хандлага;
- ажлын амжилтын бууралт буюу бүтээмж буурах гэсэн гурван хэмжигдэхүүнтэй байдаг.

Зураг 6. Алба хаагчдын ажлаас халшрах хам шинжийн (АХХШ) ерөнхий индекс

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын хорих ангийн алба хаагчдын ажлаас халшрах хам шинжийн ерөнхий индексийг түвшинд шинжилгээ дүгнэлт хийхэд (А.Б Леонова)-ын ажлаас халшрах хам шинжийг тодорхойлох сорил (*Хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад зориулсан хувилбар*)-ыг ашигласан бөгөөд судалгаанд 501 алба хаагч хамрагдсаны 79 алба хаагчид буюу 15.7 хувьд нь ажлаас халшрах хам шинж доогуур өртөөгүй сайн үзүүлэлттэй гарсан бол 70.2 хувь буюу 352 алба хаагчид ажлаас халшрах хам шинж дунд буюу өртсөн, 70 алба хаагч буюу 13.9 хувь нь өндөр, маш өндөр түвшинд илэрсэн дүн гарсан.

Ажлаас халшрах хам шинжийн түвшин нэмэгдэхэд ажилтан ажиллах эрч хүчгүй болох, хүмүүстэй харьцах явцад зөрчилдөх нь ихсэх, амьдралын утга учир, үнэт чанарын талаарх мэдрэмж сулрах, өөртөө итгэх итгэл алдрах, бусад хүмүүсийн санаа бодол, мэдрэмжид хайхрамжгүй хандах буюу хүнлэг чанар буурах, бусадтай харилцаанд орох, сэтгэл хуваалцлаас төвөгшөөж зожгирох зэрэг шинж тэмдгүүдээр хам шинж илэрч байдаг байна.

Тэгвэл ажлаас халшрах хам шинж нь алба хаагчдад ядрах, нойргүйдэх, аливаа зүйлийг эергээр хүлээн авахаа болих, хүмүүст шүүмжлэлтэй, хүнлэг

бусаар хандах, өөрийн үүргийг гүйцэтгэх хүсэлгүй болох, ажилдаа хойрго хандах, урт завсарлаг авах, хоцрох, эсвэл ажлаасаа эрт гарах хувийн хэрэгцээндээ төвлөрөөд амьдралын зорилгоо алдах, атаархалд автах, сэтгэл гутрал, депресс өртөх, хардамтгай болох, эргэн тойронтойгоо зөрчилдөх, үйл ажиллагааны үр өгөөж буурах, даалгаврыг зөвхөн зааврын дагуу гүйцэтгэх, никотин, кофе, согтууруулах ундаанаас хамааралтай болох донтох магадлал өндөр болдог гэж эрдэмтэд үздэг. Согтууруулах ундаа, никотин, кофе зэргээс хамааралтай болох эмгэг гэдэг нь дээрх зүйлийг хэтрүүлэн хэрэглэснээс үүдэлтэй нийгэм, сэтгэц болон бие махбод физиологийн дасан зохицох байдалд эмгэг хямрал үүсгэгч хэлбэрээр явагддаг.

Ажлаас халшрах хам шинжийг бүрдүүлж байгаа үзүүлэлт тус бүрээр авч үзэхэд албан хаагчдын 60 хувь нь сэтгэл зүйн сульдалт, тамирдалтын өндөр түвшинд, 44 хувь нь харилцаа холбоо хөндийрлийн өндөр түвшинд, 57 хувь нь ажлын амжилтын бууралтын дунд ба түүнээс дээш түвшинд гарч байгааг судалгааны үр дүн харуулсан.

Хорих байгууллагын ажил хөдөлмөр, үйлчилгээний өвөрмөц онцлог байдал нь тэдний сэтгэл санаа болон харилцаанд нөлөөлж ажлаас халшрах хам шинжийг нэмэгдүүлэх бодит шалгаан болж байна гэж үзэж үндэслэлтэй байна. Шалтгаан нөхцөлийг судлан үзвэл дараах хүчин зүйл ихээр нөлөөлдөг байна. Үүнд:

- ажилдаа хэт их чармайх;
- ажлаа бодит бусаар төсөөлөх;
- хэт их оролцоо буюу үндсэн ажилтай холбоогүй ажилд цаг зав, хүч нөөцөө ихээр зарцуулах;
- ажил үүргийн тодорхойгүй байдал буюу албан үүргээ ойлгоогүй байх;
- ажлын ачаалал хэт их эсвэл хэт бага байх;
- байгууллагын тодорхойгүй зохион байгуулалт;
- ажлын хэрэгцээт зүйлсээр байнга дутах буюу хангагдахгүй байх;
- удирдлагын арга барил буюу алба хаагч хоорондын ойлголцол;
- алба хаагч хоорондын харилцааны зөрчил;
- албан тушаалын карьер өсөх боломж;
- хэцүү үйлчлүүлэгчтэй байнгын харилцах харилцаа /сэтгэцийн эмгэгтэй/;
- урамшуулал, цалин хөлс зэрэг хүчин зүйл нөлөөлдөг байна.

Иймд алба хаагчдад сэтгэл зүйн мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлэх, албаны сургалт, хөдөлмөрийн үйл ажиллагаанд зөвлөн чиглүүлэх зорилготой хөдөлмөрийн сэтгэл судлал тэр дундаа цэргийн алба хаагчтай ажиллах мэргэшсэн сэтгэл зүйчийг томилон ажиллуулах хэрэгцээ их байгаа ба сэтгэл

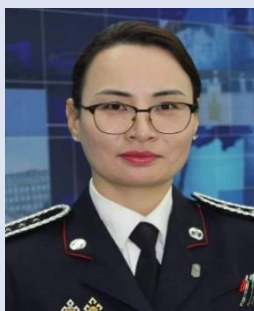
зүйч нь алба хаагчийн хөдөлмөрлөх үйл ажиллагаатай холбоотойгоор зөвлөгөө өгөх, нөхөн сэргээх, анхан шатны, засал хавсарсан сэтгэц заслын мэргэжлийн үйлчилгээг үзүүлэх тогтолцоог бий болгох шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Ажлаас халшрах хам шинж нь зөвхөн хорих байгууллагад байна уу гэвэл өрөөсгөл ойлголт юм. Учир нь энэ нь хүнтэй ажилладаг мэргэжилтэнд илрэх хандлагатай байдаг. Жишээлбэл, эмч, багш, цэрэг, цагдаа, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, үйлчилгээний ажилтан гээд хүнтэй ажилладаг албан тушаалтанд нийтлэг тохиолддог бөгөөд сэтгэл зүйн хувьд ачаалал ихтэй ажил хөдөлмөр нь байгууллагын асуудалтай хавсарснаар ажилтны ажлаас халшрах хам шинжтэй шууд хамааралтай байгааг судалгаанд хийсэн мета-анализдаа судлаач (Роза Запф 2002) дурдсан байдаг гэдгийг хэлэх нь зүйтэй байх.

---o0o---

**ТӨРИЙН АЛБАТАЙ ХОЛБООТОЙ МАРГААНЫ ШҮҮХИЙН
ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛД ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ**

**PROBLEMS IN THE IMPLEMENTATION OF COURT DECISIONS IN
DISPUTES RELATED TO PUBLIC SERVANTS**

Э.Чимэдлхам

*Эрх зүй нийгмийн ухааны сургуулийн нийтийн эрх зүйн
тэнхимийн багш, докторант, цагдаагийн ахмад*

Хураангуй: Захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй хэрэг маргааны нэлээд өндөр хувийг төрийн албаны маргаан эзэлж байгаа бөгөөд энэ төрлийн шийдвэр биелэгдэхгүй байгаа гол шалтгаан нь шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх бодит механизм байхгүй байгаатай холбоотой байж болно.

Түлхүүр үг: Төрийн алба, төрийн албан хаагч, захиргааны хэрэг, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл,

Abstract: Civil service disputes account for a very high percentage of cases resolved by administrative courts, and the main reason why this type of decision is not implemented may be due to the lack of a real mechanism to hold officials accountable for not complying with the court's decision.

Keywords: Civil service, civil servant, administrative court, execution of decisions

Иргэн, хуулийн этгээдээс захиргааны байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр хууль зөрчсөн гэж үзэн гаргасан нэхэмжлэлийг хянан шийдвэрлэж, тэдний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилготойгоор захиргааны хэргийн шүүх байгуулагдаад 19 жилийн нүүрийг үзээд байна.

Захиргааны хэрэг - нийтийн эрх зүйн маргаан, иргэн ба захиргааны хоорондын захирах, захирагдах харилцаанаас үүссэн маргаан, захиргааны

актын улмаас иргэн ба захиргааны хооронд үүссэн маргааныг нэхэмжлэлийн дагуу захиргааны хэргийн шүүх хүлээн авч үүсгэсэн хэрэг юм.

Захиргааны хэрэг нь дараах онцлог шинжтэй:

- Хэргийн нэг талд заавал захиргааны байгууллага албан тушаалтан оролцоно
- Захиргаа ба иргэний захирах, захирагдах харилцаанаас үүснэ
- Захирах, захирагдах харилцааны явцад иргэний эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол зөрчигдсөн байна¹.

Шүүхийн шийдвэр гэж шүүхээс хэрэг, маргааныг хянан хэлэлцээд гаргасан шийдэл. Шүүх шийдвэрээ Монгол Улсын нэрийн өмнөөс гаргана².

“Шүүхийн шийдвэр нь шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч эрх бүхий төрийн байгууллагаас гаргадаг, эрх зүйн харилцааг тодорхойлох, түүнийг зохицуулсан хэм хэмжээг хэрэглэх хэлбэрээр тухайн хэрэг маргаанд хамааралтай этгээдэд хуулиар тодорхойлогдсон төрийн хүсэл зоригийг илэрхийлдэг акт” гэж тодорхойлжээ³.

Захиргааны хэргийн шүүхийн гол зорилго бол захиргааны байгууллага албан тушаалтны хууль бус үйл ажиллагаанаас зөрчигдсөн хүний эрхийг сэргээн тогтоож, эдлүүлэх үүргээр илэрхийлэгддэг бол шийдвэр гүйцэтгэл нь энэ зорилгыг хангахад оршдог⁴.

Захиргааны хэргийн шүүх нь эрх тэгш бус субъектүүдийн хоорондын хууль ёсны ашиг сонирхлыг тэнцвэржүүлж, шийдвэрээрээ дамжуулан иргэн хуулийн этгээдийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, нийтийн захиргааны байгууллага, албан тушаалтны хууль бус шийдвэр үйл ажиллагаанаас хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх, хүний эрхийг хангах гол институт юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үндэслэл нь хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэр, хуульд заасан тохиолдолд бусад байгууллага, албан тушаалтны шүүхээр баталгаажуулсан шийдвэр хамаарах бөгөөд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үндэслэл, журмыг тогтоож, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тогтолцоо, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдын эрх зүйн байдал зэргийг тогтоосон байна.

¹П.Одгэрэл “Захиргааны эрх зүйн ерөнхий анги” УБ, 2016 он

²С.Нарангэрэл “Монгол Улсын хууль зүйн нэвтэрхий толь бичиг” УБ, 2021 он, 159 тал

³Улсын дээд шүүхийн тогтоол, 2006.04.24, №21

⁴Б.Чимид, Захиргааны хэргийн шүүхийн тухай мэдэгдэхүүн, УБ, 2004 он, 42 дахь тал

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь иргэний хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, эрүүгийн хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, зөрчлийн хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа гэх төрлүүдтэй байдаг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа гэдэг нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хүсэл гаргасны дараа гүйцэтгэх ажиллагаатай холбогдуулан авах арга хэмжээний цогц юм. Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны хамгийн чухал зүйл бол нэхэмжлэгч, хариуцагчийн эрхийг хамгаалах замаар гүйцэтгэх ажиллагааны үр нөлөөг тэнцвэржүүлэх явдал юм.¹

Манай улсад 2015 оны 06 дугаар сарын 19-ны өдөр Захиргааны ерөнхий хууль шинээр батлагдсан. Үүнтэй холбоотойгоор захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль шинэчлэн батлагдсан бөгөөд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд захиргааны хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зохицуулсан нэмэлт өөрчлөлт орсон.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа нь захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны үргэлжлэл, төгсгөлийн шат нь бөгөөд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зорилго нь шүүхээс гаргасан шийдвэрийг албадан биелүүлж, бусдын хуулиар хамгаалагдсан эрх ашгийг бодит байдалд сэргээхэд оршдог².

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 6 дугаар зүйлд³ Захиргааны шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах дараах үндэслэлийг зааж өгсөн байна.

6.3.Захиргааны шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дараах шийдвэрийг үндэслэн явуулна:

6.3.1.Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 12.1-д⁴ заасан захиргааны хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр;

¹ Европын банк, ШШГЕГ, “Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа” УБ, 2016 он

² А.Дугармаа “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны онол практикийн асуудал” илтгэл

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, “Төрийн мэдээлэл” 2017он, №24

⁴ Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 12.1.Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр дараахь хэлбэртэй байна:

12.1.1.анхан шатны шүүхийн шийдвэр;

12.1.2.магадлал;

12.1.3.тогтоол;

12.1.4.шүүгчийн захирамж;

12.1.5.шийтгэвэр.

6.3.2.захиргааны актын биелэлтийг түдгэлзүүлэх тухай хуулийн хүчин төгөлдөр болсон шүүгчийн захирамж;

6.3.3.хялбаршуулсан журмаар захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэсэн шүүгчийн захирамж, шүүхийн тогтоол;

6.3.4.шүүхийн зардал тогтоосон шүүгчийн захирамж.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх агуулгаар нь ангилан авч үзвэл төлбөр төлөгчөөс төлбөр гаргуулах, захиргааны зохих акт гаргуулахыг даалгасан шийдвэрийг гүйцэтгэх, тодорхой үйл ажиллагаа гүйцэтгүүлэх болон гүйцэтгэхгүй байхыг даалгасан шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагаа гэнэ¹.

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд дараах зармыг баримтална. Үүнд:

- Хууль дээдлэх;
- Хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хүндэтгэх, сахих;
- Шүүхийн шийдвэр заавал биелэгдэх;
- Шуурхай байх;
- Энэрэнгүй байх⁶

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дараах 5 үе шатад² хуваан авч үзье.

Нэгдүгээр үе шат: Хуулийн хүчин төгөлдөр болсон Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр, захиргааны шийтгэвэр, мөн эвлэрлийн гэрээг баталгаажуулсан захиргааны хэргийн шүүхийн шүүгчийн захирамж, тэдгээрийн үндсэн дээр олгосон гүйцэтгэх хуудсыг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанд ирүүлсэн байна. Энэ нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх үндэслэл болно.

Хоёрдугаар үе шат: Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх. Гүйцэтгэх баримт бичгийн агуулга, түүнд тавигдах шаардлага хангагдаж байвал Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч гүйцэтгэх баримт бичгийг хүлээн авсан өдрөөс хойш 3 хоногийн дотор шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх тогтоол үйлдэж харьяа тойргийн шийдвэр гүйцэтгэгчид хуваарилна.

¹А.Эрдэнэцогт, Захиргааны процессын эрх зүй, УБ, 2006, 300 дахь тал

² “Захиргааны хэргийн шүүхийн тухай мэдэгдэхүүн” гарын авлага 2004 он

Гуравдугаар үе шат: Хугацаатай мэдэгдэл хүргүүлэх Мэдэгдэл нь төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, холбогдох бусад этгээдийг мэдэгдэх хуудсаар дуудан ирүүлэх зорилгыг хангахаас гадна төлбөр төлөхийг шаардах, тодорхой үйл ажиллагаа гүйцэтгүүлэх, эсхүл тодорхой үйл ажиллагаа гүйцэтгэхгүй байхыг хариуцагчид даалгах тухай хугацаатай үүрэг оногдуулсныг хүргүүлэх зорилгыг агуулсан хоёр хэлбэртэй байдаг.

Дөрөвдүгээр үе шат: Албадан биелүүлэх Шийдвэр гүйцэтгэгч шийдвэрийг сайн дураар биелүүлэх хугацаа тогтоон өгч болох бөгөөд тогтоосон хугацаанд сайн дураар биелүүлээгүй бол албадан гүйцэтгэнэ.

Тавдугаар үе шат: Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгох Шийдвэр гүйцэтгэгч дараах үндэслэлээр буюу төлбөр авагч төлбөр авахаас татгалзсан, төлбөр төлөгч төлбөрөө бүрэн төлсөн, талууд эвлэрсэн, эрх залгамжлах тохиолдолд эрх, үүрэг нь гуравдагч этгээдэд шилжээгүй тохиолдолд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болсонд тооцож, шийдвэр гарган гүйцэтгэх баримт бичгийг хаана.

Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрлэсэн 2173 хэргийн 480 хэрэг буюу 22.1 хувийг газрын маргаан, 425 буюу 19.6 хувийг төрийн хяналт шалгалтын маргаан, 242 хэрэг буюу 11.1 хувийг төрийн албаны маргаан, 309 буюу 14.2 хувийг бусад төрлийн маргаан, 198 буюу 9.1 хувийг шинэ төрлийн маргаан, 100 буюу 4.6 хувийг ашигт малтмалын маргаан, 66 хэрэг буюу 3.0 хувийг татварын маргаан, 67 буюу 3.1 хувийг төрийн болон орон нутгийн өмчийн хөрөнгөөр бараа, ажил үйлчилгээ худалдан авахтай холбоотой маргаан, 52 хэрэг буюу 2.4 хувийг эд хөрөнгийн эрхийн бүртгэлтэй холбоотой, 50 буюу 2.3 хувийг нийгмийн даатгалын маргаан, 21 буюу 1.0 хувийг барилгын тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой маргаан, 12 буюу 0.6 хувийг сонгуулийн маргаан, 37 буюу 1.7 хувийг тусгай зөвшөөрөлтэй холбоотой маргаан, 27 буюу 1.2 хувийг хуулийн этгээдийн бүртгэлтэй холбоотой, 8 буюу 0.4 хувийг иргэний бүртгэлтэй холбоотой маргаан, 3 буюу 0.1 хувийг шударга өрсөлдөөнийг хянан зохицуулах, хэрэглэгчийн эрх ашигтай холбоотой маргаан тус тус эзэлж байна¹. Үүний дотроос захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрлэсэн төрийн албаны 2020, 2021, 2022 оны маргааныг харьцуулан үзвэл нийт шийдвэрлэгдсэн хэрэг маргааны 10 дээш хувийг тогтмол эзэлж байгаа нь харагдаж байна.

¹Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн тайлан 2022 он

Он	Захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн нийт хэрэг	Төрийн албаны маргаан	Нийт хэрэгт эзлэх хувь
2020	1524	199	13,1%
2021	1764	305	17,3%
2022	2173	242	11.1%

Нийслэлийн захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газрын баримт бичгийн мэдээнээс харахад 2018-2021 онд захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр 42 хувьтай биелэгдсэн байна. Өөрөөр хэлбэл дээрх тоон үзүүлэлт нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл хангалтгүй байгааг харуулж байна. 2021 онд шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаанд байгаа нийт 225 хэргийн хамгийн их буюу 55 /24%/ нь төрийн албан хаагчийг ажилд эрүүлэн тогтоох, ажилгүй байсан хугацааны цалинг олгохтой холбогдсон маргаан байна¹. Шийдвэр биелүүлэхгүй байгаа 145 албан тушаалтнаас 30 буюу 20 хувь нь Нийслэлийн засаг дарга байна.

Төрийн албан хаагчийн ажилгүй байсан хугацааны цалинг шүүхээс буруутай албан тушаалтны байгууллагаас олгохоор шийдвэрлэдэг ба жилд дунджаар 450,000,000-500,000,000 төгрөгийн хохирлыг төрд учруулдаг байна. Захиргааны ерөнхий хуулийн 103 дугаар зүйлийн² холбогдох зүйлүүдэд байгууллагад учруулсан хохирлыг буруутай албан тушаалтнаас гаргуулах зохицуулалтыг тусгасан ч хэрэгжилт хангалтгүй байна.

2017 оны “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-д Шийдвэр гүйцэтгэгч шүүхийн мэдэгдэлд заасан хугацаа, эсхүл нэмэлт хугацаа тогтоосон бол тухайн хугацаа дуусмагц шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй захиргааны байгууллага албан тушаалтны дээд шатны байгууллага, албан тушаалтны дээд шатны байгууллага, албан тушаалтан шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй албан тушаалтанд Төрийн албаны тухай хуульд заасны дагуу сахилгын шийтгэл оногдуулах шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийг хангах арга хэмжээ авахыг даалгасан мэдэгдэл хүргүүлнэ³ гэжээ.

Дүгнэлт

¹С.Амбасэлмаа “Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь” илтгэл

²Захиргааны ерөнхий хуулийн 103.1 Иргэн, хуулийн этгээдийн хохирлыг барагдуулсны улмаас өөрт учирсан хохирлыг захиргааны байгууллага Иргэний хуулийн 498.5-д заасны дагуу гэм буруутай этгээдээр буцааж төлүүлнэ.

³Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль, 2012 он, 132.2 зүйл

Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр бүрэн гүйцэт биелэгдэж байх нь эрх зүйн соёл, ухамсрын түвшин харилцан адилгүй олон нийтийн зүгээс Захиргааны хэргийн шүүхийг хүлээн зөвшөөрөхөд чухал ач холбогдолтой юм. Өөрөөр хэлбэл Захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл нь захиргааны хэргийн шүүхийн шийдвэрээс шууд хамааралтай байх онцлогтой.

Захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдэж буй хэрэг маргааны нэлээд өндөр хувийг төрийн албаны маргаан эзэлж байна. Тухайлбал: 2020, 2021, 2022 онд Захиргааны хэргийн анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэгдсэн нийт хэргийн 10-аас дээш хувийг төрийн албатай холбоотой маргаан эзэлж байгаа бөгөөд шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагаанд байгаа /2021 он/ нийт хэргийн 20 гаруй хувь нь төрийн албан хаагчийг ажилд эргүүлэн тогтоох, ажилгүй байсан хугацааны цалинг олгохтой холбогдсон маргаан байна. Энэ төрлийн шийдвэр биелэгдэхгүй байгаа гол шалтгаан нь шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй албан тушаалтанд хариуцлага хүлээлгэх бодит механизм байхгүй байгаатай холбоотой байж болно.

Захиргааны ерөнхий хуулийн холбогдох зүйлүүдэд байгууллагад учруулсан хохирлыг буруутай албан тушаалтнаас гаргуулах зохицуулалтыг тусгасан ч хэрэгжилт хангалтгүй байна. Иймд тухайн гэм буруутай албан тушаалтан албан тушаалаасаа чөлөөлөгдөх магадлалтай учир албан тушаалд нь бус хувь хүнд нь хандан заавал төлөхийг үүрэг болгон зохицуулах мөн шүүхийн шийдвэрийг биелүүлээгүй хоног тутамд торгууль оногдуулах эрх зүйн зохицуулалт оруулах нь төрийн албатай холбоотой дийлэнх маргааны шийдвэр гүйцэтгэлийг хангахад чухал ач холбогдолтой юм.

---o0o---

Хүний эрх

МОНГОЛ УЛСАД АЖИЛЛАЖ АМЬДАРЧ БУЙ ХӨГЖЛИЙН БЭРХШЭЭЛТЭЙ ИРГЭДИЙН ЭРҮҮЛ, АЮУЛГҮЙ ОРЧИНД АМЬДРАХ ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ, ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ

RIGHTS OF PEOPLE WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES WHO LIVE AND WORK IN MONGOLIA TO LIVE IN A HEALTHY AND SAFE ENVIRONMENT

Н.Өнөржаргал

*Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн Хувийн эрх зүйн
тэнхимийн багш, хууль зүйн магистр, ахлах дэслэгч*

Товч утга: Монгол улсын Үндсэн хуульд заасан хүний эрхийг хангах зорилгоор иргэдийнхээ эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг улам бүр баталгаажуулах үүднээс олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүдэд нэгдэн орох, түүнчлэн дотоодын эрх зүйн актуудад тухай бүр тусган баяжуулах арга хэмжээг тасралтгүй авч ирсэн. Хүн бүр хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхээс үл хамааран хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байж, үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэн, нийгмийн баялгаас адил хүртэх эрхтэй. Гэвч эдгээр хууль тогтоомжууд нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд хүрч үйлчилж байгаа эсэх нь эргэлзээтэй юм.

Түлхүүр үг: Хүний эрх, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн, хууль, эрх зүйн зохицуулалт, ялгаварлан гадуурхалт.

Abstract: In order to ensure the human rights stipulated in the Constitution of Mongolia and to ensure the right of citizens to live in a healthy and safe environment, measures are continuously taken to join international legal documents and enrich domestic legislation. Everyone, regardless of disability or not, has the right to be equal before the law and court, to enjoy basic rights and freedoms, and to enjoy the resources of society equally. But it is questionable whether these laws reach people with disabilities.

Keywords: Human rights, people with disabilities, law and regulation, discrimination.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тулгамдаж буй асуудлыг хөндсөн бөгөөд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн нөхцөл байдал, ялгаварлан гадуурхах үзэгдэл, бусад хүчин төгөлдөр үйлчилж буй хууль тогтоомжид ХБХЭ-ийн тулгамдаж буй асуудлыг Монгол Улсад хэрхэн шийдвэрлэх шаардлагатай байгаа талаар энэхүү илтгэлийн хүрээнд судлахыг зорилоо.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн бүр бусдын нэгэн адил хүний эрх, эрх чөлөөг ямар ч ялгаваргүй эдлэх явдлыг баталгаажуулах зорилгоор НҮБ-аас Оюуны хомсдолтой хүний эрхийн тухай /1971/ баталсан конвенцын хүрээнд Монгол улсын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тухай хууль болон актуудыг батлан гаргаж хэрэгжилтээр хангаж ирсэн байна. Хүн бүр хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхээс үл хамааран хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байж, үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэн, нийгмийн баялгаас адил хүртэх эрхтэй. Хүнийг хөгжлийн бэрхшээл болон эрүүл мэндийн байдлаар нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглоно. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулиар хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийг хангаж Монгол Улсын Үндсэн хуулиар заасан эрхийг өргөжүүлэн хуульчилсан.

Энэхүү хууль тогтоомжуудын хэрэгжилт өнөөгийн Монгол улсын түвшинд хэрхэн хэрэгжиж, тэдний эрүүл аюулгүй амьдрах орчин нөхцөл хэрхэн бүрэлдэж байгаа талаар илтгэлийн хүрээнд тусгалаа.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай асуудлыг авч үзэхээс өмнө хүний эрх гэж юу вэ гэдгийг тодорхойлох хэрэгтэй байх: Хүний эрх гэдэг нь Хүн бүр төрөхөөсөө эрх чөлөөтэй, нэр төр, эрхийнхээ хувьд адил тэгш байна. Тэдэнд оюун ухаан, өрлөг сэтгэл заяасан бөгөөд өөр хоорондоо ахан дүүсийн ёсоор харилцах ёстой. Хүний эрхийн Түгээмэл тунхаглалын нэгдүгээр зүйлд “Хүний эрх бол таныг хүний зэрэгтэй амьдрахад шаардагдах наад захын баталгаа юм”. Хүмүүс ихэнхдээ амьд явах, эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, хөдөлмөрлөх зэрэг эрхийг л мэддэг. Гэтэл үнэндээ эдгээрээс гадна маш олон эрхийг хуулиар баталгаажуулсан.¹

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль түүний үзэл баримтлал

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байх эрхийн тухай Хүний эрхийг дээдлэх нь ардчилсан нийгмийн оршин тогтнох үндэс суурь юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрүүл аюулгүй тав тухтай

¹<https://www.legalinfo.mn/details/480>

амьдах эрхийн хуульчилж өгөх улс үндэстэн хөгжихийн үндэс юм. Хүний эрхийн гол зарчим бол хүний бие, сэтгэл, соёлын болон нийгмийн ялгаанаас үл хамааран бүх хүнд адил тэгш нөхцөл, боломж бий болгоход оршино.¹

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийг 2016 онд баталж, хуулийн хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүдийн эрхийг хүндэтгэн үзэж, тэдний бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн эрх, хүчирхийлэл дарамтаас ангид байх, хамгаалуулах эрхтэй холбоотой заалтуудыг тусгайлан нэмж өгсөн нь хамгийн онцлог бөгөөд сайшаалтай үйл явдал байсан. .

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн бүр бусдын нэгэн адил хүний эрх, эрх чөлөөг ямар ч ялгаваргүй эдлэх явдлыг баталгаажуулах зорилгоор НҮБ-аас Оюуны хомсдолтой хүний эрхийн тухай /1971/ Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай /1975/, Харааны болон сонсголын бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай /1979/ зэрэг тунхаглалуудыг батлан гаргасан байна. Хүний Эрхийн Түгээмэл Тунхаглалын 25 дугаар зүйлийн 25.1 дэх хэсэгт “ Хүн бүр хүрэлцэхүйц амьжиргаатай байх эрхтэй, өндөр наслах, хөдөлмөрийн чадвар алдах, хөгжлийн бэрхшээлтэй болох зэрэг тохиолдолд төрөөс эд мөнгөний тусламж авах эрхтэй” хэмээн зааж өгсөн.²

Монгол Улсын хэмжээнд төр, хувь хүн, төрийн бус байгууллага, хуулийн этгээд, иргэд хоорондын харилцааг зохицуулан үйлчилж буй хүчин төгөлдөр нийт 92784 эрх зүйн акт байна. Үүнээс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй холбоотой хүчин төгөлдөр үйлчилж буй дараах хууль тогтоомж байна. Олон улсын гэрээ 26, Хууль 76, Улсын Их Хурлын тогтоол 13, Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр 3, Улсын дээд шүүхийн тогтоол 21, Засгийн газрын тогтоол 28 байна.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнтэй холбоотой Монгол Улсын хууль тогтоомжууд:

1. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль 2016 он
2. Хөдөлмөрийн тухай хууль 1999 он
3. Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль 2011 он
4. Нийгмийн даатгалын тухай хууль 1994 он
5. Нийгмийн халамжийн тухай хууль 2012 он
6. Боловсролын багц хууль 2002 он
7. Барилгын тухай хууль 2016 он
8. Эрүүл мэндийн тухай хууль 2011 он

¹<https://gov.mn/wp-content/uploads/2015/06/CRPD>

²Б.Нармандах Хүний эрх УБ 2009 он 68 тал

9. Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль 2015 он

10. Бусад холбогдох хууль, Монгол Улсын Их Хурлын тогтоол, Засгийн газрын холбогдох тогтоол, журам

“Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн” гэдэгт бие махбод, оюун санаа, сэтгэл мэдрэл, мэдрэхүйн байнгын согог нь орчны бусад саадтай нийлсний улмаас бусдын адил нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй оролцох чадвар нь хязгаарлагдсан хүнийг хэлнэ¹.

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн \8-11\ зүйлд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний аюулгүй орчинд амьдрах эрхийг зааж өгсөн.

➤ Орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламж, зам талбай, нийтийн тээвэр, мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд хүртээмжтэй байна.

➤ Нийтийн тээвэр, харилцаа холбоо, нийтийн үйлчилгээ, барилга байгууламжийг хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд хүртээмжтэй болгох, хиймэл эрхтэн, туслах болон асаргаа сувилгаа, ариун цэвэр-эрүүл ахуйн материал, хэрэгсэл, бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэж, үйлчилгээ үзүүлж байгаа иргэн, хуулийн этгээдийг дэмжих хөтөлбөрийг Засгийн газар батална.

➤ Төрөөс хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн дэд бүтэц, орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламжид саадгүй хүрэх, тэдгээрийг чөлөөтэй ашиглах нөхцөлийг энэ хууль, хот байгуулалтын болон барилгын тухай хууль тогтоомжийн дагуу бүрдүүлэх ажлыг иргэн, хуулийн этгээдтэй хамтран зохион байгуулна.

➤ Нийтийн тээврийн байгууллага нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн нийтийн тээврийн хэрэгслээр чөлөөтэй зорчих нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

➤ Мэдээллээр үйлчилдэг хуулийн этгээд нь өөрийн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх явцад хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний мэдээлэл авах эрхийг хангах, техник, технологийн хэрэгсэл, бусадтай харьцах боломж, нөхцөлийг бүрдүүлнэ гэж хуульдаа эдгээр зүйлүүдийг зааж өгсөн боловч амьдрал дээр төдийлөн хэрэгждэггүй хуулийн заалтууд юм.

2.Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх тэдгээрийг зохицуулж буй хуулийн хэрэгжилтийн өнөөгийн байдал

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн холбогдох заалтаар хүн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах, орчны бохирдол, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах эрхтэй болохыг тодорхойлсон. Үндсэн хуулийн энэ эрхийг хангах зорилгоор Монгол Улс иргэдийнхээ эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах

¹<https://www.legalinfo.mn/>

эрхийг улам бүр баталгаажуулах үүднээс олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүдэд нэгдэн орох, түүнчлэн дотоодын эрх зүйн актуудад тухай бүр тусган баяжуулах арга хэмжээг тасралтгүй авч ирсэн. Хүн бүр хөгжлийн бэрхшээлтэй эсэхээс үл хамааран хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байж, үндсэн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэн, нийгмийн баялгаас адил хүртэх эрхтэй. Хүнийг хөгжлийн бэрхшээл болон эрүүл мэндийн байдлаар нь ялгаварлан гадуурхахыг хориглоно.

Өнөөгийн цаг үед хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрх хууль ёсны ашиг сонирхол ихээхэн зөрчигдөж энэ нь хууль биеллээ олохгүй байгаатай холбоотой гэж үзэж байна. Хууль, эрх зүйн хүрээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн илэрхий гадуурхаагүй боловч тэдний оролцоонд учирч буй саадыг арилгахад чиглэсэн арга хэмжээ хангалтгүй байгаагийн улмаас эдгээр хүмүүс, ялангуяа төвөөс алслагдсан орон нутгийн иргэд нийгмийн бүхий л харилцаанд тэгш оролцож чадахгүй, далд алагчлалд өртсөөр байна. Жишээ нь: орон нутагт амьдардаг харааны бэрхшээлтэй иргэд мэдээлэл авах боломж туйлын хомс, мөн дэд бүтэц хүртээмжгүйгээс тэргэнцэртэй иргэд гэрээс гарах боломжгүй, гадуурхагдсаар бүхэл насаа гэртээ өнгөрөөж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хангаж, хамгаалах, ялангуяа тэдний оролцоог бодитоор хангах, хөгжлийн бэрхшээлтэй эмэгтэйчүүд, охидын эрх, түүний дотор тэдгээрийн нөхөн үржихүйн хүчирхийллээс ангид байх, хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, сурч боловсрох эрхийн хэрэгжилтийг өргөжүүлэхэд чиглэсэн хүчин чармайлтаа 2 дахин нэмэгдүүлэх хэрэгтэй байна.

Миний бодлоор Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хууль нь бэхжээгүй дөнгөж л хөгжиж яваа хууль юм. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн амьдрахад тохиромжгүй улсын нэг бол манай улс. Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх өнөөдөр тэдний хувьд маш их зөрчигдөж байгаа юм.

Конвенцын ба Монгол Улсын хууль тогтоомжид тусгасан зарим зүйл заалтуудын хооронд багагүй зай завсар байгааг цохон дурдъя.¹

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний эрхийн тухай хуулийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд:

Дараах дүрэм, журам, хөтөлбөрийг боловсруулж батлуулаад байна. Үүнд:

- “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгааллын комиссын дүрэм”-ийг Засгийн газрын 2016 оны 200 дугаар тогтоолоор;

¹<http://nli.gov.mn/wp-content/uploads/2018>

- “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд тусламж, хөнгөлөлт үзүүлэх журам”-ыг Засгийн газрын 2017 оны 197 дугаар тогтоолоор;

- “Мэргэжлийн ур чадварын олон улсын тэмцээнд амжилттай оролцсон хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд урамшуулал олгох ба урамшуулал олгох журам”-ыг Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайдын 2017 оны А/212 дугаар тушаалаар;

- “Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг хамт олонд түшиглэн хамруулан хөгжүүлэх үйлчилгээ”-ний стандарт боловсруулах салбар дундын ажлын хэсэг ажиллаж байна.¹

Хүргэмж: Хуулийг хагас дутуу биелүүлж байгаа учраас хуулийн заалт ба бодит байдал зөрүүтэй байна.

Бие даан амьдрах болон тухайн суугаа орчиндоо байх эрх: Монгол Улсын хууль тогтоомж, бодлого нь хүн энгийнээр амьдарч үйлчлүүлэх эрхийг хязгаарлаж буйн улмаас энэ талаар суурь шинжтэй өөрчлөлтийн шалтгаан болж чадахгүй байна.

Боловсрол: Монгол Улсын Боловсролын тухай хуульд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүүхдийн сурах, боловсрол олж авах эрхийг хамгаалсан тусгай зүйл байхгүй буюу хүүхдийн бүрэн чадамжийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн заалт байхгүй байна.

Ажил, хөдөлмөр эрхлэлт: Монгол Улсын хууль тогтоомжоор хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн мэргэжлийн сургалт, санал нэгдсэн ажиллагаа, ажлын байр хадгалах зэрэг асуудлаар тэгш, жигд арга хэмжээ авахгүй байна.

Засгийн газрын 2009 оны 26 дугаар тогтоолоор “Хөдөлмөрийн тухай” хуулийн 111 дүгээр зүйлд заасан хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ажиллуулах квотыг хангаагүй аж ахуйн нэгж, байгууллагаас Хөдөлмөр, эрхлэлтийг дэмжих тусгай санд татан төвлөрүүлэх хөрөнгийн норматив хэмжээг тогтоосон нь эдгээр иргэдийг ажлын байраар хангах хариуцлагын чухал хөшүүрэг болж байна.

Сүүлийн 2 жилд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх зорилготой нийт 516 төсөл шалгаруулж, бүгд нэг тэрбум гурван зуу орчим сая төгрөгийн санхүүжилт хийж, үүний үр дүнд 1800 гаруй ажлын байр бий болсны 1130 орчимд нь

¹<https://www.mlsp.gov.mn/>

хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, бусдад нь тэдний гэр бүл, асран хамгаалагчид ажиллаж байна.¹

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийг хамгаалах зорилготой тусгай агентлагийг байгуулж дараах үүргийг хэрэгжүүлэх хэрэгтэй.

- Шүүхэд татах эрх эдлүүлэх, хууль зөрчсөн тохиолдолд хөгжлийн бэрхшээлтэй хувь иргэнд давуу гарцтай нөхцөл бүрдүүлэх:

- Хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж, ноцтой зөрчлийг мэдээллийн дагуу авч хэлэлцэх, шийдвэр гаргах:

- Энэ талаар зохих байгууллагад хандах, бусад институттэй хамтран ажиллах:

- Эдгээр үүрэгтэй холбогдуулж эрх тэгш хөдөлмөр эрхлэх боломж олгох газар, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн газар зэргийн зайлшгүй бүтцийг бүрдүүлэх

3. Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхийн хэрэгжилтийн хүрээнд тулгамдаж буй асуудал

Монгол улсын иргэн бүр эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхтэй хэмээн хуульчилсан байдаг ч бодит байдал дээрээ энэхүү ойлголт хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд хийсвэр ойлголт болсон байна. Учир нь эрүүл аюулгүй орчинд амьдрахын нэгэн бүрдүүлбэр нь нийгмийн бүхий л харилцаанд эрх тэгш, алагчлалгүй оролцох явдал.

Монгол улсын иргэн хүн бүр аль ч байдлаараа алагчлуулахгүй байх эрх зүйн үндэс нь Үндсэн хууль болон салбарын хуулиудад холбогдох заалтуудаар тусгагдсан байдаг бөгөөд шууд нэр зааж дурдаагүй ч нийтлэг хамрах утгаараа алагчлахын эсрэг заалт үйлчилж байгаа гэж үздэг. Гэвч нэр зааж өгөөгүй нь тухайн бүлгийг нийгмээс ангид байж тусгаарлагдах нэгэн үндэс болдог. Тухайлбал Үндсэн хуульд “Хүнийг үндэс угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно”² гэж заасны дотор бие эрхтэн, хөгжлийн онцлог гэсэн үг хэллэг бүхий нэр томьёо байхгүй байгаа нь бусад бодлого, хуульд болон нийгмийн харилцаа, үйл ажиллагаанд алагчлалыг өдүүлсэн болон өөгшүүлж байгаа явдал юм.

Хууль эрх зүйн хүрээнд энэхүү хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийг илэрхий гадуурхаагүй ч тэдний нийгмийн оролцоонд учирч буй саадыг

¹<http://nhrcm.gov.mn/media/documents/>

²Монгол улсын Үндсэн хууль УБ.,1992он

арилгахад чиглэсэн арга хэмжээ болоод тухайн хуулийн заалтын хэрэгжилт хангалтгүй байгаагийн улмаас эдгээр хүмүүс нийгмийн бүхий л харилцаанд эрх тэгш оролцож чадахгүй далд алагчлалд өртсөөр л байна. Энэ нь хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрх зөрчигдөж байгаа явдлуудын наад захын жишээ болно. Монгол улсад нийтдээ 105730 хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн амьдардаг бөгөөд тэд бүгд нийгмийн харилцаанд эрх тэгш оролцдоггүй байна.¹

Аюулгүй орчинд амьдрах боломжоор хангагдах асуудлын хувьд Монгол улсын зам тээвэр болоод барилга байгууламжийн зохион байгуулалтын хувьд энэхүү эрх нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн хувьд хангагддаггүй нь бидэнд өдөр бүр харагддаг.

Монгол улсын дээр дурдсан хууль тогтоомж, актуудад хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хангах зорилгоор олон арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн болон хуулийн заалтуудыг шинэчлэн тусгаж өгсөн ч бодит байдал дээр хэрэгжилт нь хангалтгүй байна.

Жишээ нь:

➤ Төмөр замын үйлчилгээнд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан налуу зам, лифт

➤ Авто тээврийн үйлчилгээнд тухайн бүлэгт зориулсан тэмдэг тэмдэглэгээ, тухайн хүмүүст зориулагдсан зориулалтын тээврийн хэрэгсэл зэрэг нь байдаггүй. Үүний улмаас хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн тээврийн хэрэгслээр зорчих боломж нь хомс бөгөөд аюултай байдаг.

➤ Яаралтай тусламжийн үйлчилгээ авах тохиолдолд онцгой байдал, түргэн тусламж, цагдаагийн газарт дохионы хэлний орчуулагч ажилладаггүй нь энэ талын тусламж үйлчилгээ авах байдал нь хязгаарлагдаж байгаа.

➤ Үйлчилгээний байгууллагуудаар үйлчлүүлэхэд тэргэнцэртэй болоод харааны бэрхшээлтэй хүмүүст зориулсан тусгай зам байдаггүй, байсан ч хэлбэрийн төдий байгаа нь мөн л нийгмийн харилцаанд оролцож аюулгүй байдлаар хангуулах эрхийг нь зөрчиж байна.

Тиймд хууль эрх зүйн зохицуулалтыг бодит байдал дээр хэрэгжүүлэхийн тулд төрөөс тодорхой бүлэгт хандсан зохицуулалтыг нарийвчлан тусгаж өгөх шаардлагатай байна.

• Монгол улсад үйл ажиллагаа явуулж байгаа байгууллага, аж ахуй нэгжүүдэд иргэн бүрд тэгш хүртээмжтэй үйлчлэх боломжийг бүрдүүлэх тухай ажлыг явуулах. Энэ нь хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан тусгай зам, тэмдэг тэмдэглэгээ ашиглах, дохионы хэлмэрч ажиллуулах.

¹<http://www.1212.mn/>

- Авто Тээврийн үйлчилгээ явуулдаг бүхий л төрлийн тээврийн хэрэгсэлд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулсан шат болоод зохих хэсгийг гаргаж өгөх.

- Ил болон далд хэлбэрээр явагдаж буй алагчлалын тухай асуудлыг зохицуулахын тулд хууль эрх зүйн орчинд шинэчлэл хийх шаардлагатай.

- Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг харж асарч байгаа гэр бүлийн гишүүдийг мөн харгалзан үзэх ёстой бөгөөд тэдний тухайд мөн л эрх зүйн зохицуулалт шаардлагатай.

Дүгнэлт

Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн асуудлаар мэргэжлийн чадамжтай судалгааны багуудаар нэлээд хэдэн судалгаа хийсэн нь өнөөгийн нийгэм дэх хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн аж байдал, ажил хөдөлмөр, сэтгэл санааны байдлыг илрүүлж тодорхойлоход шууд чиглэснээрээ үндэслэлтэй бодлого, арга хэмжээ боловсруулж хэрэгжүүлэхэд дөхөм болж байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн нийгэмшүүлэх, ажил хөдөлмөрөөр хангагдахаас илүү хувиараа хөдөлмөр эрхлэх нөхцөл бүрдэж байх тул албан тушаалын 4 буюу түүнээс дээш орон тоонд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүн ажиллуулаагүй тохиолдолд төлбөр авах тухай заалт үндсэн зорилгодоо хүрч чадаагүй. Өөрөөр хэлбэл, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг ажилтай байлгах аас илүү санд хөрөнгө төвлөрүүлэх заалт болсон тул үндсэн зорилгод хүрэх агуулгыг тусгасан зохицуулалт байх нь зүйтэй байна. Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний тухай хууль манай оронд бэхжээгүй байгаа юм. Хуулиар бүх эрхийн олгосон ч хөгжлийн бэрхшээлтэй бүх хүн эрх тэгш эрүүл аюулгүй орчинд амьдарч хөдөлмөрлөж чадахгүй байна.

Монгол улсын хувьд хөгжлийн бэрхшээлтэй 105730 хүн амьдардаг бөгөөд эдгээр иргэдийг асран хамгаалж, харж хандахын тулд суралцах, хөдөлмөрлөх, нийгмийн амьдралд бүрэн дүүрэн оролцож чадахгүй байгаа гэр бүлийн гишүүд, асран хамгаалагчдын тоог нэмбэл ойролцоогоор 400000 гаруй хүн хөгжлийн бэрхшээлээс үүдсэн асуудалтай амьдарч байгаа юм. Тиймд эдгээр бүхий л хүмүүсийг хамарсан цогц бодлогыг хэрэгжүүлэн нийгмийн бүхий л давхарт амьдардаг хөгжлийн бэрхшээлтэй болон түүний асран хамгаалагчид хүрч үйлчлэх нь эн тэргүүний асуудал болж байна.

Санал, зөвлөмж

- Орон сууц, олон нийтийн барилга байгууламж, зам талбай, нийтийн тээвэр, мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи нь хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнд хүртээмжтэй байна гэж тодорхойлсон хууль тогтоомжуудын хэрэгжилтийг хянаж холбогдох байгууллагуудад чиг үүрэг өгч ажиллуулах

➤ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийг бие даан амьдрахад туслах зорилгоор үйлчилгээний байгууллагуудын үйл ажиллагааг чанаржуулж иргэдэд эрх тэгш үйлчлэх нөхцөлийн биелэлтийг бүрдүүлэх.

➤ Авто тээврийн үйлчилгээ явуулдаг бүхий л төрлийн тээврийн хэрэгсэлд хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэнд зориулсан шат болоод зохих хэсгийг гаргаж өгөх.

➤ Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сурч боловсрох эрхийг нэн тэргүүнд хангаж өгөх, ингэснээр тэдний нийгэмд эзлэх боловсролын түвшин нэмэгдэж ажлын байранд эзлэх хувь нийгмийн оролцоо нь мөн адил нэмэгдэнэ.

---o0o---

**ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ КОРРУПЦИОННЫХ РИСКОВ В
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ И
МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ**

PREVENTION OF CORRUPTION RISKS IN THE ACTIVITIES OF PUBLIC
AUTHORITIES AND LOCAL SELF-GOVERNMENT

Товарова Елена Валерьевна,

кандидат юридических наук, доцент
ФГБЦУ ВО «Восточно-Сибирский государственный
университет технологий и управления»

г. Улан-Удэ

Аннотация. Коррупция имеет системный характер, и поэтому политика противодействия коррупции должна осуществляться во всех направлениях. Термин «коррупционные риски» фигурирует в нормативных и методических актах, однако, так не получил правового определения. Рассматриваются коррупционные риски в контексте их классификации и оценки, предлагаются мероприятия по противодействию коррупционному поведению.

Ключевые слова: коррупция; коррупционные риски; признаки классификации; методы оценки; противодействие коррупционным рискам.

Коррупция является одной из наиболее острых проблем в настоящее время как в Российской Федерации, так и во всем мировом сообществе. Очевидным стало то, что феномен коррупции имеет системный характер, и поэтому политика противодействия коррупции также должна осуществляться во всех направлениях. Наиболее значимым является исследование коррупции в системе публичного управления: от того, в какой мере эффективна антикоррупционная политика в сфере государственного и муниципального

управления, зависит эффективность государства и уровень жизни общества в целом¹.

Одним из приоритетных направлений изучения в области государственной антикоррупционной политики последних лет является изучение такого понятия, как «коррупционные риски» в системе государственной и муниципальной службы.

Термин «коррупционные риски» является легальным, но используется только на уровне подзаконных актов. Впервые он появился в программных документах, утвержденных распоряжениями Правительства РФ «О федеральной целевой программе «Электронная Россия» и «Об утверждении Концепции административной реформы в Российской Федерации в 2006–2010 годах». Однако в этот период проблематика коррупционных рисков и их оценки не получила развития в законодательстве, не считая нескольких ведомственных правовых актов. Возобновление активного употребления данного термина связано с Указом Президента РФ от 18 мая 2009 г. № 557 «Об утверждении перечня должностей федеральной государственной службы, при замещении которых федеральные государственные служащие обязаны представлять сведения о своих доходах, об имуществе и обязательствах имущественного характера, а также сведения о доходах, об имуществе и обязательствах имущественного характера своих супруги (супруга) и несовершеннолетних детей», которого обязанность по представлению сведений о доходах и имуществе была возложена на лиц, назначаемых на «другие должности федеральной государственной службы, замещение которых связано с коррупционными рисками». Если ранее в Концепции административной реформы термин «коррупционные риски» использовался для характеристики государственного органа, то в названном Указе впервые было отмечено, что коррупционные риски связаны с должностью, а их наличие обусловлено участием в осуществлении конкретных государственных функций. В соответствии с Национальным планом противодействия коррупции на 2012–2013 годы Министерство труда и социальной защиты РФ утвердило методические рекомендации, посвященные оценке коррупционных рисков. Согласно данным рекомендациям под коррупционными рисками понимаются условия и

¹Гусельникова О. Ю. Идентификация коррупционных рисков на государственной и муниципальной службе как элемент системы профилактики и противодействия коррупции в Российской Федерации // ЭГО: Экономика. Государство. Общество. - 2016. - № 4. - С. 4.

обстоятельства,предоставляющие возможность для действий (бездействия) лиц,замещающих должности федеральной государственной службы идолжности в государственных корпорациях (государственнойкомпании), с целью незаконного извлечения выгоды при выполнениисвоих должностных полномочий.

Хотя термин «коррупционные риски» и фигурирует в нормативных и методическихактах, однако, так и не получил правового определения.

В научной литературе единообразное толкование рассматриваемого термина также отсутствует, несмотря на то что он широко распространен в работах, затрагивающих вопросы противодействия коррупции в тех или иных сферах. Наиболее частоданный термин употребляется, когда речь заходит о применении мер противодействия коррупции на государственной и муниципальной службе, а также о нормотворческом процессе при проведении антикоррупционной экспертизы нормативныхактов и проектов нормативных актов. Соответственно словосочетание «коррупционные риски» используется произвольно и о содержании, вкладываемом в него нами, можно судитьлишь по контексту. Некоторые исследователи смешивают коррупцию как явлениеи коррупционные риски. Другие, рассматривают данный термин как оценку вероятностивозникновения коррупции, упоминая о «снижении коррупционных рисков». Длячасти авторов «коррупционные риски» – это просто синоним проблемы коррупцииили вызова, который она представляет собой для нормально функционирующииобщества и государства. Как видно из приведенных определений,их авторы опирались скорее на собственное понимание данного понятия, чем науже принятые к этому моменту нормативные и методические акты.

Более комплексный характер определения, на наш взгляд, содержится в работах Е.В. Охотского, где под коррупционными рисками предлагается понимать «заложенные в системе государственного и муниципального управления потенциальные возможности для совершения действий, направленных на неправомерное извлечение материальной или иной выгоды при выполнении публичных полномочий»¹.

¹ Противодействие коррупции: учебник и практикум для академического бакалавриата / Под ред. Е.В. Охотского. - М.: Юрайт, 2016. - 368 с.

Схожая позиция высказана также В. В. Астаниным¹, он предлагает относить к коррупционным рискам, связанным с государственной и муниципальной службой, «вероятность» возникновения коррупционного поведения, которое может быть вызвано: несоблюдением обязанностей, запретов и ограничений, установленных для государственных и муниципальных служащих в связи с прохождением государственной службы; реализацией полномочий при осуществлении профессиональной деятельности государственного или муниципального служащего». Считаем, что нет оснований сужать содержание термина «коррупционные риски», связывая его только со служебными отношениями.

Таким образом, единого понимания термина «коррупционные риски» в научном сообществе так и не сложилось. При этом его применение в нормативных и методических актах, которые устанавливают обязанности в сфере противодействия коррупции и разъясняют их содержание, переводит эту проблему в практическую плоскость.

В методических рекомендациях, посвященных оценке коррупционных рисков, последние трактуются именно как вероятность возникновения коррупционных отношений, как общая для всей сферы противодействия коррупции категория, которая не ограничивается установлением перечня должностей для нужд антикоррупционного декларирования. На наш взгляд, формулируя определение термина «коррупционные риски», следует исходить из нескольких основных моментов. Во-первых, само словосочетание состоит из двух терминов и содержание каждого из них должно быть отражено в итоговом определении. Во-вторых, необходимо помнить о наличии легальных дефиниций термина «коррупция» и терминов, обозначающих риски различной природы. В-третьих, важно учитывать то содержание, которое вкладывают в данный термин действующие нормативные и методические акты, поскольку конечной целью является обеспечение их единообразного понимания и применения.

Одним из ключевых элементов системы предупреждения коррупции как на государственной, так и на муниципальной службе, является мониторинг коррупционных рисков. Проведение мониторинга коррупционных рисков должно основываться на том положении, что причин

¹Астанин В.В. Антикоррупционная политика России: криминологические аспекты: Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. - М., 2009.

проявлений коррупционных рисков на сегодняшний день насчитывается значительное множество, и они имеют различные причины.

Причины тесно связаны с факторами, и среди наиболее значимых принято выделять факторы организационного характера, факторы социального характера, факторы экономического характера, факторы политического характера.

К организационному виду факторов принято относить, прежде всего, технические особенности исполнения государственных решений – отсутствие прозрачности и гласности при осуществлении функций и полномочий, невозможность контроля; низкую степень подотчетности.

Факторы социального характера представляют собой, прежде всего, различия в размере оплаты труда служащих и работников частного сектора.

Экономический фактор проявляется в наличии низкого уровня конкурентной среды, а также в том, что отсутствуют действенные механизмы своевременного регулирования и реагирования на возникающие обстоятельства.

И к политическим факторам принято относить уровень развития гражданского общества в целом и правового государства; деятельность политических факторов и субъектов; уровень развития правосознания; деятельность общественных организаций.

В связи с разнообразием факторов, способствующих возникновению коррупционных рисков в системе государственной и муниципальной службы, в настоящее время в российской правоприменительной практике выделяют несколько подходов, используемых для идентификации зон коррупционных рисков.

1. Формирование реестра наиболее коррупционно-опасных сфер деятельности конкретных органов государственной власти и местного самоуправления.

2. Определение перечня полномочий лиц, замещающих государственные должности и должности публичной (государственной и муниципальной) службы, исполнение которых может сопровождаться коррупционными действиями.

3. Антикоррупционная экспертиза и составление перечня должностей наибольшего коррупционного риска и постановка их под особый контроль.

4. Анतिकоррупционная экспертиза нормативных правовых актов и выявление коррупциогенных норм законодательства.

Необходимо иметь в виду, что оценка коррупционных рисков должна проводиться в неразрывной связи с разработкой антикоррупционных мер, поскольку только сочетание этих действий способно обеспечить положительный эффект в работе по противодействию коррупции.

На сегодняшний день также происходит активное развитие различных способов получения информации о коррупционных рисках: проводятся социологические исследования, анкетирования, широкое применение получил и метод экспертных оценок.

В качестве способов получения информации о возможности проявления коррупционных рисков определяют также:

- осуществление проверок сведений о доходах, расходах, имуществе и обязательствах имущественного характера;
- осуществление контроля за выполнением государственными и муниципальными служащими требований к служебному поведению;
- соблюдению ограничений и запретов, связанных с прохождением государственной и муниципальной службы.

Считаем, что идентификацию рисков, их оценку и ранжирование должны осуществлять сами органы государственной и муниципальной власти в связи с тем, что они лучше знают свою собственную деятельность, при этом оценка коррупционных рисков органами власти должна осуществляться в неразрывной связи с разработкой четких антикоррупционных мер и общественным контролем за их реализацией.

Следует иметь в виду и то, что в качестве одного из самых важных условий реализации эффективной борьбы с коррупцией на сегодняшний день выступает именно разработка методик выявления потенциальных коррупционных рисков и факторов коррупции в системе публичного управления. Оценка рисков позволяет идентифицировать существующие пробелы и возможности для реализации коррупционных преступлений, и своевременно их устранить.

Органы государственной власти и муниципального управления должны совершенствовать свои связи с общественностью и средствами массовой информации, в том числе использовать их для того, чтобы активно

пропагандировать практические результаты своей работы, свидетельствующие об успехах в борьбе с коррупцией.

На наш взгляд, в целях усовершенствования работы органов в части предупреждения коррупционных проявлений, необходимо также активизировать разработку и совершенствование законодательства, затрагивающего вопрос о сигнализировании в случае возникновения соответствующих нарушений.

В качестве еще одной меры, направленной на повышение эффективности антикоррупционной политики, можно выделить создание общественного объединения в целях осуществления своевременного и качественного противодействия коррупции, а также для профессионального представления интересов и защиты прав лиц, столкнувшихся с фактами коррупции.

Как показал анализ теоретических основ антикоррупционной политики и методической литературы по проблеме выявления коррупционных рисков в сфере публичного управления, в настоящее время существует достаточное количество источников коррупционных рисков, и одной из самых главных задач остается их своевременная идентификация и выработка соответствующих мер, направленных на решение проблемы.

Управление коррупционными рисками и факторами коррупции на государственной и муниципальной службе представляет собой систему действий, направленную на оперативное выявление рисков, их оценку, а также ликвидацию возможных негативных действий со стороны служащих. Важным структурным элементом проведения политики противодействия коррупции является осуществление мероприятий, способствующих минимизации коррупционных рисков, либо их устранению.

Мониторинг коррупционных рисков – это не просто источник данных об условиях и факторах, порождающих коррупцию в ее различных формах, но и комплексная система мер, призванная своевременно и качественно выявлять коррупционные риски в сложившейся системе управления, а также оперативно реагировать на их проявление и оказывать комплексное, прежде всего, превентивное воздействие на деятельность и поведение лиц, которые могут совершить коррупционное деяние.

ОБ АКТУАЛЬНОСТИ ПРИНЯТИЯ ЗАКОНА РЕСПУБЛИКИ БУРЯТИЯ «О СОДЕРЖАНИИ ДОМАШНИХ СОБАК»

ON THE RELEVANCE OF THE ADOPTION OF THE LAW OF THE REPUBLIC OF BURYATIA "ON THE MAINTENANCE OF DOMESTIC DOGS"

Мисюркеева Ольга Сергеевна
ФГБОУ ВО БГСХА имени В.Р. Филиппова

Научный руководитель:

Попова Елена Ильинична –
доктор юридических наук, доцент, доцент
кафедры «Уголовно-правовые дисциплины»
Восточно-Сибирского государственного
университета технологий и управления,
Улан-Удэ, Россия

e-mail: popovaelena03@yandex.ru

Статья подготовлена в рамках работы по проекту Министерства науки и высшего образования России и, поддержанному Советом Федерации Федерального собрания Российской Федерации «Женщины: школа наставничества».

Аннотация: В статье актуализируется необходимость принятия закона Республики Бурятия «О содержании домашних собак». Тезисно обозначаются основные структурные элементы этого нормативно-правового акта. Автор подробно раскрывает основные причины, вызывающие необходимость обучения владельцев собак тому, как правильно и обращаться с домашним животным.

Ключевые слова: законодательство, кинология, собака, домашний питомец, программа обучения, владелец собаки.

Abstract: The article actualizes the need for the adoption of the law of the Republic of Buryatia "On the maintenance of domestic dogs". The main structural elements of this normative legal act are outlined in the thesis. The author reveals in detail the main reasons for the need to teach dog owners how to properly and handle a pet.

Keywords: legislation, cynology,

Россия занимает четвертое место в мире по количеству таких домашних питомцев как собаки¹. Несмотря на это в стране пока еще слабо развита сеть клубов и центров, где можно пройти обучение со своим четвероногим другом. А между тем, как представляется, необходимость в подобного рода обучении достаточно высока, как минимум, с учетом следующих ключевых обстоятельств:

1. Все более тревожна ситуация в отношении домашних собак, которые свободно передвигаются вне места своего проживания самостоятельно. В результате происходят нападения таких животных на прохожих, с причинением им, в том числе серьезного вреда здоровью². Одним из наиболее вопиющих случаев было нападение на девушку Т. в 2020 году. Тогда на нее набросилась стая из шести бродячих собак. Девушка чудом осталась в живых, и до сих пор приходится оказывать медицинскую помощь³.

По данным официальных средств массовой информации на начало 2021 года в г. Улан-Удэ насчитывалось 20 тысяч бездомных собак⁴. Власти города и республики понимая масштабы обозначенной проблемы предприняли ряд действий в результате чего численность таких животных сократилась. В настоящее время периодически проводится отлов бродячих собак⁵. Тем не менее проблема не решена полностью. Ситуация, как представляется, усугубляется и будет усугубляться тем, что безнадзорные животные размножаются естественным образом достаточно быстро, а также в связи с тем, что некогда любимые домашние животные теряет места своего проживания (выбрасываются на улицу, теряются и т.п.).

¹В России за три года стало на 12 млн больше домашних питомцев / Официальный сайт "Интерфакс": URL: <https://www.interfax.ru/russia/759814>

²Нападения собак на людей / Официальный сайт "телекомпания НТВ": URL: <https://www.ntv.ru/theme/49724/>

Нападение собак на людей Иркутск :URL: <https://aktistv.ru/2023/07/17/napadenie-sobaki-na-lyudey-v-zhigalovskom-rayone.html>

В Улан-Удэ стая бездомных собак напала на ребенка / официальный сайт "РИА новости": URL <https://ria.ru/20230113/proverka-1844588141.html>

В Бурятии собаки стали чаще кусать несовершеннолетних / Официальный сайт "Информ полис": URL <https://www.infpol.ru/254674-v-buryatii-sobaki-stali-bolshe-kusat-nesovershennoletnikh/>

³В Бурятии собаки покусали 20-летнюю девушку / Официальный сайт "Информ полис": URL <https://www.infpol.ru/223732-v-ulan-ude-svora-sobak-nakinulas-na-20-letnyuyu-devushku-i-izgryzla-ee-do-kostey/>

⁴Собачья воля: в Улан-Удэ насчитали до 20 тыс. бездомных псов/ Официальный сайт газеты «Известия»:URL: <https://iz.ru/1116477/ekaterina-iasakova/sobachia-volia-v-ulan-ude-naschitali-do-20-tys-bezdomnykh-psov>

⁵В 2023 году на отлов бродячих собак в Улан-Удэ потратят более 33 млн рублей / Общество - Новая Бурятия: URL: newbur.ru)

На территории Республики Бурятия в целом, и города Улан-Удэ, в частности, отсутствуют обязательные для всех собаководов курсы, программы, направленные на обучение настоящих и будущих владельцев собак тому, как ухаживать, дрессировать, организовать надлежащее и своевременное медицинское обеспечение таких питомцев, выстроить доброжелательные их отношения с другими животными и людьми и т.п.

С учетом сказанного представляется важным принятие закона Республики Бурятия «Об содержании домашних собак». Вероятно, наше предложение не всем может показаться уместным, поскольку культура владения домашними животными в нашей стране не до конца еще сформировалась. А вместе с тем, зарубежом подобного рода законодательство имеет место быть. Большая часть таких законов, в Италии, Германии, Швейцарии, Швеции и др., была принята с введением и ратификацией «Европейской конвенции по защите прав комнатных животных»¹.

В этом нормативно-правовом акте должно быть закреплено, по нашему мнению, как минимум, следующее:

- общие положения (понятийный аппарат, правовая основа, принципы содержания домашних собак, указание на обязательность исполнения этими субъектами требований закона и т.п);
- права и обязанности владельцев домашних собак (в том числе, указание на обязательность обучения будущих и настоящих собаководов правилам содержания питомцев)²;
- полномочия контролирующих исполнение закона органов;
- ответственность собаководов за нарушение правил надлежащего содержания своих домашних животных.

Убеждены, что обязательным условием для владельцев собак должно быть прохождение ими обучения тому, как правильно и обращаться с домашним животным. Для этих целей, может быть разработана и предложена для обязательно изучения программы с уловным наименованием «Лучший друг». Занимаясь заявленной нами проблематикой (правильное и эффективное содержание домашних собак) на протяжении длительного

¹Законы о животных: как это делается в Европе: URL: <https://www.liveinternet.ru/users/rnetik/post153966989>

Содержание собак в Германии / URL: <https://www.tupa-germania.ru/byt/sobaka-v-germanii.html>

² В этой части в предлагаемый нами закон, как представляется, должен развиваться имеющийся «Дополнительные требования к содержанию и выгулу домашних животных в Республике Бурятия». Утверждены Постановлением Правительства Республики Бурятия от 06.03.2015 N 108 (с изм. и доп.): URL: <https://docs.cntd.ru/document/424040321>

периода времени, мы можем предложить включить в его содержание следующие основные информационные блоки:

- общие правила и рекомендации по содержанию, выгулу животного, обеспечению соблюдения его гигиены;
- приучение питомца к жизни рядом с человеком, в том числе выстраивание отношений с незнакомыми людьми, членами семьи;
- выработка у собаки условных рефлексов на команды, подаваемые человеком;
- отработка модели поведения в различных ситуациях, в том числе в условиях ночи, в лесу, на воде, в шумном городе, при стрельбе, при шуме транспорта и т.п.;
- оказание ветеринарной помощи (к примеру, если собака подавилась пищей, поранилась и т.д.), соблюдение графика проведения вакцинаций;
- уход за больным и старым животным;
- транспортировка собак в различных видах общественного транспорта, в том числе в части оформления необходимых для этого документов;
- основы использования собаки в качестве помощника человека (сопровождения в людных местах, сторожевые функции, охрана помещений и собственности и т.п.).

Разработка подобного рода обучающей программы может быть возложена на рабочую группу, в которую могут и должны войти специалисты в области кинологии. Обучение, как представляется, должно быть в онлайн формате. Это обусловлено двумя основными причинами: 1) единообразием информации, которая предлагается владельцам собак вне зависимости от их породы; 2) возможностью как можно большего охвата потенциальных адресатов распространяемой информации. Размещение подобного рода программы, может быть, на организовано на специально созданной для этого платформе или официальном сайте одного из ветстанций)

Безусловно, мы высказали лишь авторское видение по структуре и содержанию предлагаемого нами нормативно-правового акта. Для его создания необходимо формирования рабочей группы, в которую должны войти специалисты разных областей, а также, вероятно, представители Общественной палаты Республики Бурятия. В то же время, убеждены, что обозначенный нами Закон, в случае его принятия не только будет способствовать более эффективному и правильному содержанию собак, повышению качества их жизни, но и обеспечению защищенности населения в нашем субъекте Российской Федерации.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАССЛЕДОВАНИЯ ХИЩЕНИЙ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

SOME PROBLEMS OF INVESTIGATION OF EMBEZZLEMENT OF BUDGET FUNDS IN THE RUSSIAN FEDERATION

Чумаков Алексей Вадимович,
кандидат юридических наук,
доцент кафедры уголовного процесса и
криминалистики Новосибирского юридического
института (филиала) Национального
исследовательского Томского государственного
университета.

г. Новосибирск, Россия

Хищения бюджетных средств – это одни из наиболее дерзких, аморальных и в тоже время, весьма привлекательных для лиц отдельных категорий, преступные посягательства. Ущерб от их совершения огромен. Так, например, только за девять месяцев 2022 года в России выявлено около 8000 преступлений, связанных с хищениями бюджетных средств, а размер причинённого ими материального ущерба составил 16 млрд рублей¹. По некоторым экспертным оценкам эта нами группа преступных посягательств занимает лидирующие позиции в числе экономических преступлений и характеризуется высокой степенью латентности².

Как показало изучение российской научной, методической и иной литературы, материалов судебной и следственной практики, зачастую выявление, раскрытие, расследование хищений бюджетных средств характеризуется целым рядом трудностей. Они обусловлены, как минимум следующими основными причинами:

- сотрудники правоохранительных органов и судьи не всегда обладают глубокими знаниями экономических процессов;

¹В РФ выявлено свыше 8 тыс. преступлений о хищении бюджетных средств на 16 млрд рублей <https://www.interfax-russia.ru/main/v-rf-vyyavleno-svyshe-8-tys-prestupleniy-o-hishchenii-byudzhetnyh-sredstv-na-16-mlrd-rublej>

²России грозит всплеск экономических преступлений из-за санкций // Деловой Петербург https://www.dp.ru/a/2022/05/23/Prestupniki_v_belom

- высока степень противодействия выявлению преступлений и уголовному преследованию. Причем как на этапе подготовки к хищениям бюджетных средств, так и на этапе выявления преступлений и последующем уголовном судопроизводстве;

- способы совершения хищений весьма разнообразны. Здесь же следует указать на типичность «изобретения новых схем» совершения преступлений.

Кроме того, следует обратить внимание на то, что затрудняют выявление, раскрытие и расследование хищений бюджетных средств и иные обстоятельства, которые можно условно именовать «недостатки расследования», типичные и по многим иным категориям преступлений. В их числе можно назвать: не достаточно эффективную работу по установлению всех обстоятельств совершенного преступления; отказ от проверки версий о невиновности, меньшей виновности лиц, подвергающихся уголовному преследованию и, наоборот, о вменении большего числа эпизодов преступной деятельности, чем имело место в действительности; не выявление всего круга лиц, которые могут быть носителями информации, по исследуемому событию преступления и др.

Характерной особенностью анализируемых преступных посягательств является их совершение в составе организованных преступных групп и формирований, а также при условии совершения множества иных (смежных) преступлений, в том числе коррупционных, должностных. Вместе с тем, на практике достаточно часто встречаются случаи совершения хищений в бюджетной сфере только лишь одним преступником. Примеры подобного рода преступлений достаточно распространены. К ним, к примеру, относятся многочисленные случаи мошенничества при получении выплат, нецелевое расходование бюджетных средств, выделенных на гранты физическим лицам и проч.

Так, К. Центром занятости населения был признан безработным гражданином с назначением пособия по безработице на 6 месяцев. При этом ему было разъяснено, что в случае изменения обстоятельств, указанных в ст. 2 Закона РФ от 19.04.1991 «О занятости населения в РФ», он обязан незамедлительно уведомить об этом службу занятости. Несмотря на это, зарегистрировавшись в качестве индивидуального предпринимателя, К. не сообщил об этом в Центр занятости населения и на протяжении определенного периода времени незаконно получал выплаты из бюджета. Приговором суда К. признан виновным в совершении преступления,

предусмотренного ч. 1 ст. 159.2 УК РФ (Мошенничество при получении выплат)¹. Другой пример. А. приобрел у третьих лиц поддельные документы, предоставляющие ему право на получение единовременной выплаты и свидетельствующие о якобы прохождении им службы в отделении пожарной охраны МВД Дагестанской автономной социалистической республики, наличии у него выслуги в размере свыше 15 лет в структурах республиканских органов внутренних дел и последующем увольнении в связи с организационными изменениями, а также поддельную выписку о постановке на учет в качестве нуждающегося в улучшении жилищных условий. А. представил поддельные документы в Министерство строительства, архитектуры и жилищно-коммунального хозяйства Республики Дагестан, с целью получения единовременной денежной выплаты для строительства дома. Полученные денежные средства в размере 3,4 миллионов рублей в дальнейшем им обналичены и израсходованы по собственному усмотрению². В данном приговоре мы видим, что деяние было совершено лицом единолично, а признаков иных преступлений не было выявлено. К сожалению аналогичные примеры составляют основную долю зарегистрированных хищений в бюджетной сфере и не представляют значительного интереса в части формирования криминалистических рекомендаций по выявлению и расследованию. Приведём другой пример, где преступное посягательство совершено в составе группой лиц по предварительному сговору.

Так, **Т. и Ж.** организовали хищение сумм инвестиционных субсидий, предоставленных субъектам агропромышленного комплекса К-кой области Российской Федерации. Такое хищение совершалось путем **возмещения определенной части расходов при инвестиционных вложениях на создание инфраструктуры обводнения пастбищ и обеспечения водой животноводческих хозяйств**. В последующем **Т. и Ж.** вовлекли в преступную деятельность в качестве пособников еще целый ряд лиц - **М. К, Ток.,** **которые путем пособничества облегчали хищение бюджетных средств Т. и Ж.** В результате преступных действий названных лиц, действующих в составе организованной группы бюджету причинен ущерб в особо крупном размере³.

¹ <https://indolgoprud.ru/news/pravovaya-kultura/dolgoprudnenskiy-gorodskoy-sud-moskovskoy-oblasti-vynes-obvinitelnyy-prigovor-po-ch-1-st-159-2-uk-rf>

² <http://nur-05.ru/rubriki/news/proisshestviya/item/15242-zhitel-bujnakska-osuzhdjon-zazamoshennichestvo-pri-poluchenii-vyplat>

³ <https://kst.sud.kz/rus/news/osuzhdeny-za-hishchenie-byudzhethykh-sredstv>

Зачастую преступные «схемы» реализуются как участниками, так и распорядителями бюджетных средств, представителями власти различного уровня, иными лицами, к примеру, подрядчиками, исполнителями при заключении контракта, индивидуальными предпринимателями, осуществляющими предпринимательскую деятельность различных видов. Хотелось бы обратить внимание, что, чем выше размер хищений и сложнее способ их совершения, тем выше вероятность того, что преступление (а чаще целый ряд преступлений) совершено не единолично, а группой лиц по предварительному сговору (организованной группой). Несмотря на очевидность этого тезиса, в реальной следственной и судебной практике имеются уголовные дела, по которым, несмотря на очевидность соучастия в хищении, к уголовной ответственности привлекается только один субъект. Так, М. осужден приговором Новосибирского гарнизонного военного суда за то, что находясь на должности начальника отдела в военном представительстве Министерства обороны Российской Федерации и, желая избежать разногласий с руководством подконтрольного предприятия акционерного общества «К.» по определению экономически обоснованной величины накладных расходов при производстве электронно-оптического оборудования в рамках выполнения заданий государственного оборонного заказа (ГОЗ), превысил должностные полномочия с причинением тяжких последствий (п. «в» ч. 3 ст. 286 УК). По данным, полученным как из материалов уголовного дела, так и из приговора, М., без соблюдения обязательных требований к обоснованию экономической оправданности затрат, включил в стоимость реализуемой в рамках ГОЗ продукции расходы на информационные, юридические, аудиторские и консультационные услуги, услуги управляющей компании и банка, а также представительские и рекламные расходы акционерного общества «К.». Указанные действия повлекли необоснованное увеличение расходов Министерства обороны Российской Федерации по государственному оборонному заказу на сумму более 150 млн рублей¹.

С учетом изложенного, сотрудникам правоохранительных органов следует подходить к организации расследования с учетом, как минимум, следующих обстоятельств:

¹Приговор Новосибирского гарнизонного военного суда по делу № 1-1/2019 от 14 февраля 2019 года. Ссылка на сайт.

- личности лица, подвергающегося уголовному преследованию. Как правило, социальный статус, материальное положение, а зачастую и уровень образования, сфера профессиональной деятельности, сфера увлечений (к примеру, IT - технологии) влияют не только на подготовку, совершение и сокрытие хищения, но и степень противодействия уголовному преследованию со стороны как самого обвиняемого, его адвоката, так и иных заинтересованных в исходе уголовного дела лиц;

- размера ущерба, причиненного хищением бюджетных средств. И хотя размер может уточняться в ходе дальнейшего расследования уже на первоначальном его этапе можно с высокой долей вероятности прогнозировать примерную его сумму, а значит, и необходимость вменения тех или иных квалифицирующих признаков: «значительный размер», «крупный размер», «особо крупный размер»;

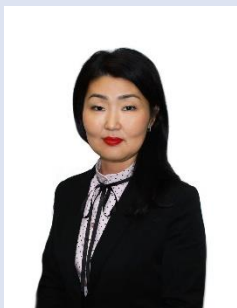
- способа (ы) совершения преступления. Верное определение способов совершения хищения позволяет с высокой долей вероятности прогнозировать, какое число субъектов было вовлечено в совершение преступления (ий), а значит избежать ситуации, обозначенной в последнем из приведенных примеров;

- сферы, в которой было совершено преступное посягательство (здравоохранение, образование, сельское хозяйство, строительство и др.).

---o0o---

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЯ В ВИДЕ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ РАБОТ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

SOME PROBLEMS OF EXECUTION OF PUNISHMENT IN THE FORM OF FORCED LABOR IN THE RUSSIAN FEDERATION

Филиппова Ольга Валерьевна,
кандидат юридических наук,
доцент, заведующий кафедрой уголовно-правовых
дисциплин Восточно-Сибирского государственного
университета технологий и управления,
г. Улан-Удэ, Россия

Аннотация. Статья посвящена проблемам, возникающим при исполнении наказания в виде принудительных работ. Отмечается, что данное наказание могут отбывать впервые осужденные и осужденные, ранее привлекавшиеся к уголовной ответственности, в т.ч. отбывавшие лишение свободы и т.д. В связи с этим представляется необходимым дифференцировать условия содержания осужденных в исправительных центрах в зависимости от вида ранее отбываемого наказания и наличия «тюремного опыта».

Ключевые слова: принудительные работы, дифференциация осужденных, исполнение наказаний, исправительные центры

Annotation. The article is devoted to the problems arising in the execution of punishment in the form of forced labor. It is noted that this sentence can be served by first-time convicts and convicts who were previously brought to criminal responsibility, including those who served imprisonment, etc. In this regard, it seems necessary to differentiate the conditions of detention of convicts in correctional centers depending on the type of sentence previously served and the presence of "prison experience".

Keywords: forced labor, differentiation of convicts, execution of sentences, correctional centers

Наказание в виде принудительных работ введено относительно недавно – в 2017 г. Согласно ст. 53.1 Уголовного кодекса Российской

Федерации принудительные работы предусмотрены как альтернатива лишению свободы за совершение преступлений небольшой или средней тяжести либо за совершение тяжкого преступления впервые (ст.53.1 УК РФ). Так, при назначении наказания в виде лишения свободы суд может постановить заменить осужденному лишение свободы принудительными работами (ч. 2 ст. 53.1 УК РФ). Они назначаются на срок от двух месяцев до пяти лет.

Карательная сущность данного наказания заключается в привлечении осужденного к труду в местах, определяемых учреждениями и органами уголовно-исполнительной системы, а также в удержании из заработной платы осужденного в доход государства, в размере, установленном приговором суда, и в пределах от пяти до двадцати процентов. В системе наказаний России принудительным работам отведена роль промежуточного звена между наказаниями, связанными с изоляцией от общества, и не связанными с таковой.

Между тем принудительные работы также применяются в качестве замены обязательных или исправительных работ (в случае злостного уклонения от их отбывания) либо неотбытой части лишения свободы в порядке ст. 80 УК, поэтому фактически его отбывают разные категории осужденных.

В последние годы исполнение принудительных работ существенно расширилось: было создано большое число исправительных центров и изолированных участков, функционирующих как исправительные центры. По состоянию на 1 января 2023 г. в России функционировало 43 исправительных центра, 134 участка, функционирующих как исправительные центры (далее - УФИЦ), 187 участков исправительных центров, созданных на базе объектов предприятий. На учете исправительных центров в 2022 г. состояло 27023 осужденных, из которых 22401 являлись переведенными из мест лишения свободы. 1403 осужденным принудительные работы назначены в связи со злостным уклонением от отбывания иного вида наказания.

Исправительные центры и участки, функционирующие как исправительные центры, были созданы во всех дальневосточных субъектах РФ (кроме Чукотского АО). В частности, в Приморском крае организован один исправительный центр и четыре УФИЦ с общим лимитом наполнения 1115 человек, в которых в 2022 г. отбывало наказание 654 осужденных¹, в

¹ <https://25.fsin.gov.ru/statistics/>

Забайкальском крае – один исправительный центр на 50 осужденных, УФИЦ ИЦ-1 (г. Нерчинск) с лимитом наполнения 90 осуждённых, а также участок № 1 ФКУ ИЦ-1 на базе объектов АО «Прииск Усть-Кара» с лимитом наполнения 100 осуждённых и ФКУ участок № 2 ФКУ ИЦ-1 на базе объектов ОАО «РЖД» с лимитом наполнения 56 осуждённых¹. В дальневосточных регионах использование труда осужденных является весьма востребованным в связи с нехваткой рабочей силы. Также реализация принудительных работ позволяет компенсировать содержание осужденных за счет их собственного труда².

Наказание в виде принудительных работ выгодно и для осужденных, так как у них появляется возможность повысить свое финансовое благосостояние, платить по искам и исполнять алиментные обязательства. Кроме того, по отбытии одной трети срока наказания им может быть разрешено проживание с семьей на арендованной или собственной жилой площади в пределах муниципального образования, на территории которого расположен исправительный центр.

При отбывании принудительных работ осужденные находятся под надзором, работают, получают новые трудовые навыки. Зачастую остаются работать на предприятии по окончании срока наказания. Это препятствует их возвращению в прежнюю криминальную среду и устраняет такой мощный криминогенный фактор, как незанятость (отсутствие источника дохода), и в целом облегчает адаптацию после отбытия лишения свободы.

Между тем широкому применению принудительных работ препятствует отсутствие необходимого количества исправительных центров и мест в них, что не позволяет перевести на принудительные работы всех осужденных, имеющих право на замену лишения свободы принудительными работами. Так, в 2022 г. в суды поступили 26 953 соответствующих ходатайства, из которых удовлетворены только 7124 (26,43%).

Как отмечает Уполномоченный по правам человека в Самарской области, основной причиной, препятствующей расширению сети исправительных центров является отсутствие зданий и помещений, оборудованных в соответствии с требованиями действующего уголовно-исполнительного законодательства, предназначенных для размещения и проживания осужденных к принудительным работам. Несмотря на наличие

¹ <https://75.fsin.gov.ru/stat/kratkaya-kharakteristika-ufsin.php>

² Химеденова Д.Н. Назначение и исполнение наказания в виде принудительных работ. дисс. канд. юрид. наук. Курск, 2022.

желания и возможности трудоустроить осужденных к принудительным работам, работодатели сообщают о том, что не имеют финансовых возможностей изыскать помещения для проживания осужденных или оборудовать имеющиеся территории под исправительные центры¹. Этот вопрос остро стоит и в регионах Дальнего Востока.

Непосредственно в ходе исполнения принудительных работ сложности возникают в связи с низкой профессиональной квалификацией осужденных и низким уровнем их дисциплины. Осужденные к принудительным работам трудоустраиваются, как правило, на неквалифицированные должности – грузчик, уборщик производственных и служебных помещений, контролер, курьер, мойщик посуды, подсобный рабочий; однако количество и таких рабочих мест ограничено.

Проблемным является вопрос осуществления контроля за поведением осужденных, употребление ими алкоголя после возвращения с работы. последнее является наиболее распространенным нарушением порядка и условий отбывания принудительных работ. Как правило, осужденные приобретают алкоголь по возвращении из организаций, в которых они привлечены к труду. При этом механизм выявления состояния алкогольного и наркотического опьянения не урегулирован. Использование медицинских приборов, экспресс-тестов администрацией исправительных центров не предусмотрено, предположение о таком состоянии сотрудники делают на основании внешних физиологических признаков осужденного². В целях подтверждения состояния опьянения осужденный доставляется в муниципальное медицинское учреждение после чего, получив документальное подтверждение данного факта, инициируется процедура признания осужденного злостным нарушителем порядка и условий отбывания наказания.

Ст. 60.14 Уголовно-исполнительного кодекса РФ предусматривает в качестве меры взыскания, применяемой к осужденным к принудительным работам, водворение в помещение для нарушителей на срок до 15 суток. Однако порядок и условия содержания осужденных к принудительным работам в помещении для нарушителей не регламентирован.

¹ Доклад Уполномоченного по правам человека в Самарской области «Проблемы исполнения наказания в виде принудительных работ» / URL: <https://ombudsman63.ru/data/get/661>

² Лядов Э.В. Проблемы практики исполнения уголовного наказания в виде принудительных работ // Юридический вестник Дагестанского государственного университета. 2018. №4.

Кроме того, криминогенным является такой фактор как содержание в одном исправительном центре разных категорий осужденных, которым принудительные работы назначены по приговору суда в порядке ч.2 ст.531 УК РФ, осужденных, которым принудительные работы назначены в порядке замены более мягким видом в порядке ч.1 ст. 80 УК РФ, и осужденных, принудительные работы которым назначены в связи со злостным уклонением от отбывания иного вида наказания.

Поэтому в одинаковых условиях отбывают наказание впервые осужденные и ранее привлекавшиеся к уголовной ответственности, в т.ч. отбывавшие лишение свободы и т.д. В связи с этим представляется необходимым дифференцировать условия содержания осужденных в исправительных центрах в зависимости от вида ранее отбываемого наказания и наличия «тюремного опыта».

---o0o---

НЕКОТОРЫЕ ТИПИЧНЫЕ СИТУАЦИИ ПЕРВОНАЧАЛЬНОГО ЭТАПА РАССЛЕДОВАНИЯ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

SOME TYPICAL SITUATIONS OF THE INITIAL STAGE OF THE
INVESTIGATION OF TRAFFIC CRIMES

Сандакова Арюна Баировна,

старший преподаватель кафедры уголовно-правовых
дисциплин Восточно-Сибирского государственного
университета технологий и управления,
г. Улан-Удэ, Россия

Аннотация. В статье рассматриваются типичные следственные ситуации первоначального расследования дорожно-транспортных преступлений, предлагаются рекомендации по действиям следователя в каждой из возникающих ситуаций, которые могут способствовать оптимизации деятельности сотрудников правоохранительных органов.

Ключевые слова: автомобиль, дорожно-транспортные преступления; следственная ситуация; первоначальный этап расследования преступлений

Annotation. The article examines typical investigative situations of the initial investigation of traffic crimes, offers recommendations on the actions of the investigator in each of the emerging situations that can contribute to optimizing the activities of law enforcement officers.

Keywords: car, traffic crimes; investigative situation; initial stage of crime investigation

Для управления современного автомобиля, обладающего большой механической энергией, нужны не только технические знания, но и высокая степень личной ответственности, в первую очередь, предполагающей жесткий самоконтроль. Кроме того, необходим более строгий контроль за техническим состоянием транспортных средств и неукоснительное соблюдение правил дорожного движения, постоянное повышение дорожной

грамотности водителей и пешеходов, а также постоянное улучшение состояния дорог. Однако, к сожалению, не каждый субъект, принявший решение управлять транспортным средством отвечает названным критериям. Как результат, неотъемлемой частью современной транспортной сферы является большое число дорожно-транспортных происшествий и преступлений. Стоит отметить, что автомобильные аварии и несчастные случаи на дорогах и улицах, связанные с транспортным средством, в последние годы становятся самой распространенной причиной травм, инвалидности и ненасильственной смерти людей.

Изучение профильной литературы дает понимание того, что авторы считают необходимым пристальное внимание уделять типичным ситуациям, складывающимся на первоначальном этапе расследования дорожно-транспортных преступлений. В этой связи справедливо замечание А.П. Онучина, который обращает внимание на то, что несмотря на кажущуюся простоту и однотипность механизма и обстоятельств ДТП, установить их истинную причину бывает нелегко. Объясняется это тем, что зачастую они - результат одновременного действия нескольких причин (нарушений допущенных водителем, пешеходом и пассажиром; лицами, ответственными за техническое состояние и эксплуатацию транспортных средств, и водителем и др.). Поэтому необходимо выявлять и оценивать возможную связь данных причин¹.

Существуют различные классификации следственных ситуаций (безотносительно к категории преступлений). Однако наибольшую практическую значимость имеют ситуации:

- 1) типичные и конкретные;
- 2) складывающиеся при расследовании по уголовному делу в целом и при проведении отдельного следственного действия;
- 3) конфликтные и бесконфликтные².

Как справедливо отмечают Е.П. Ищенко, А.А. Топорков: «Конкретная следственная ситуация расследования преступления всегда индивидуальна, а потому типизировать следственные ситуации во всей их полноте затруднительно и едва ли нужно. Типизация возможна только по одному из

¹ Проблемы расследования дорожно-транспортных происшествий с учетом ситуационных факторов: Учебник / Под ред. Онучин А.П. Свердловск: Урал, ун-т, 1987. – с. 55.

² Филиппов А.Г. Методика расследования отдельных видов и групп преступлений // Криминалистика: учебник / под ред. А.Г. Филиппова. – М.: Юрайт, 2011. – с. 210.

основных элементов. Обычно в качестве такого основания избирается один компонент информационного характера, в частности, наличие сведений о событии преступления и его участниках»¹.

Большинство авторов к числу типичных следственных ситуаций, складывающихся на первоначальном этапе расследования преступлений, предусмотренных ст. 264 УК РФ, относят следующее:

- когда водитель и транспортное средство, причастные к ДТП, находятся на месте происшествия до приезда следователя;
- когда водитель с транспортным средством или без него скрывается с места происшествия;
- когда водитель с транспортным средством или без него скрывается с места происшествия и на месте ДТП отсутствуют свидетели-очевидцы.

Помимо вышеназванных типичных следственных ситуаций, П.М. Зуев, также выделяет ситуацию, при которой на месте ДТП отсутствуют водитель, транспортное средство и пострадавший².

Ряд ученых к рассмотренной классификации добавляет еще одну типичную ситуацию, когда вне зоны транспортных потоков (в лесу, парке, овраге и т. д.) обнаружен труп со следами и повреждениями, характерными для ДТП. Существуют и другие точки зрения на классификацию типичных следственных ситуаций, возникающих на первоначальном этапе расследования ДТП.

По мнению К.С. Латыповой следует выделять такие типичные ситуации первоначального этапа расследования нарушений правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств (такие ситуации автор раскрывает преимущественно к ДТП с участием пешеходов. Однако, полагаем, они во многом применимы и к другим видам ДТП):

- 1) на месте происшествия находятся все участники ДТП (водитель, пешеход, транспортное средство, очевидцы). Обстановка на месте происшествия осталась практически неизменной;
- 2) водитель неизвестен и скрылся с места ДТП вместе с транспортным средством или без него, оставив на месте происшествия

¹ Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: учебник / под ред. Е.П. Ищенко. – М.: Юридическая фирма КОНТРАКТ: ИНФРА-М, 2006. – с. 332.

² Зуев П.М. Методика расследования дорожно-транспортных происшествий: учебное пособие / П. М. Зуев. – М., 1990. –с. 36.

потерпевшего пешехода. Преступление совершено в присутствии свидетелей-очевидцев. Обстановка на месте происшествия осталась практически неизменной;

3) водитель неизвестен и скрылся с места ДТП вместе с транспортным средством или без него, оставив на месте происшествия потерпевшего пешехода. Преступление совершено в отсутствии свидетелей. Обстановка на месте происшествия была видоизменена его участниками;

4) есть достоверная информация о ДТП, связанном с наездом на пешехода, однако на месте происшествия отсутствуют водитель, транспортное средство и потерпевший;

5) обнаружен труп со следами и повреждениями, свидетельствующими о совершении преступления, но явные следы ДТП отсутствуют (например, на проезжей части улицы или дороги, в кювете, на обочине либо вне зоны движения транспортных потоков), характер следов позволяет предположить, что смерть наступила в результате ДТП.

Именно, выделенные К.С. Латыповой типичные следственные ситуации, считаем наиболее полной их классификацией применительно к анализируемой категории преступлений. Однако, по нашему мнению она – классификация, может быть дополнена следующим:

6) на месте происшествия находятся все участники ДТП (водитель, пешеход, транспортное средство, очевидцы). Обстановка на месте происшествия осталась существенно видоизменена. К примеру, для того, чтобы обеспечить возможность дорожного движения транспортные средства-участников ДТП были перемещены;

7) водитель неизвестен и скрылся с места ДТП вместе с транспортным средством или без него, оставив на месте происшествия потерпевшего пешехода. Преступление совершено в присутствии свидетелей-очевидцев. Обстановка на месте происшествия была изменена. Изменение обстановки может иметь место с целью оказать помощь пострадавшим.

Полагаем, предложение о расширении числа типичных следственных ситуаций первоначального этапа расследования преступлений обозначенной категории может способствовать оптимизации деятельности сотрудников правоохранительных органов.

ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ЗАХИРГААНЫ ХЭРГИЙН
МӨНГӨН ХӨРӨНГӨ, ҮНЭТ ЦААСНААС ТӨЛБӨР ГАРГУУЛАХ
АЖИЛЛАГААНЫ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ”

THE EXECUTION OF THE DECISION TO ENFORCING CASH,
SECURITIES

Э.Пүрэвжав

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны
сургуулийн 541 дүгээр дамжааны дэд түрүүч*

Товч утга: Иргэний хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгө, үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааг эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд судалж, хэрэгжилтэнд тулгарч буй зарим асуудалд дүн шинжилгээ хийж, цаашид шийдвэрлэх арга замыг тодруулахад чиглэгдсэн.

Түлхүүр үг: Төлбөр төлөгч, төлбөр авагч, битүүмжлэх, худалдан борлуулах ажиллагаа, төлбөрт суутган шилжүүлэх

Abstract:Enforcing cash, securities in court decision enforcement will be studied in theory. The specifics of the legal regulation will be analyzed based on pratical results. The execution of the decision to enforcing cash, securities will be identifiied, and proposals will be developed.

Keywords: Payer, payment recipient, sales activity, payment transfers

Иргэний хэргийн талаарх шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад төлбөр төлөгчийн хөрөнгөөс төлбөр гаргуулах ажиллагааг зохион байгуулахдаа хуульд заасан дараалал, арга, журмын дагуу албадан гүйцэтгэх ажиллагааг зохион байгуулдаг. Ийнхүү шүүхийн шийдвэрийг албадан гүйцэтгэх ажиллагааны явцад төлбөр төлөгч этгээд өөрийн мөнгөн хөрөнгө, үнэт цаасыг бусдын нэр дээр бүртгүүлэх, шилжүүлэх, бэлэглэх зэргээр

хөрөнгөө нуун дарагдуулж мөн үнэт цаасны зах зээлд хөрөнгө оруулж үнэт цаас, хувьцаа худалдан авч түүнээсээ ашиг олох байдал нь эрх зүйн зохицуулалт, энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны туршлага бага байгаагаас хөрөнгөө нуун дарагдуулах нөхцөл байдлыг бий болгоход нөлөөлж болзошгүй байна.

Тиймээс төлбөр авагчдын зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, хохирлыг нөхөн төлүүлэхэд шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааг илүү боловсронгуй болгож шинэ шатанд хэрэгжүүлэх, шинэ арга хэлбэрээр явуулах зайлшгүй шаардлага бидний өмнө тулгараад байна.

Мөнгөн хөрөнгөөс төлбөр гаргуулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, өнөөгийн байдал: Шийдвэр гүйцэтгэгч нь тухайн орчин нөхцөлд тохирсон ажиллагааг хэрэгжүүлэх ба төлбөр төлөгч-иргэн, төлбөр төлөгч-хуулийн этгээд болон тэжээн тэтгэх үүрэгтэй холбоотой шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал нь өөр өөр байдаг. Үүнээс төлбөр төлөгч иргэний хөрөнгөөс төлбөр гаргуулахдаа дараах дарааллын дагуу гүйцэтгэнэ.

Үүнд:

1. Бэлэн болон бэлэн бус мөнгөн хөрөнгө;
2. Үнэт цаас;
3. Хөдлөх хөрөнгө;
4. Үл хөдлөх хөрөнгө;
5. Эдийн бус хөрөнгө гэх дараалалаар гүйцэтгэх ба эдгээр хөрөнгийг дэлгэрүүлэн авч үзвэл:

1. Бэлэн болон бэлэн бус мөнгөн хөрөнгө

Бэлэн мөнгө гэдэг нь нийгмийн болон хууль ёсны хувьд хүлээн зөвшөөрөгдсөн, бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, өр ширийг төлөх зориулалттай зүйл ба бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний төлбөрт төлж болох санхүүгийн хэрэгсэл юм. Өөрөөр хэлбэл, мөнгө нь ямар ч таваараар солигдож чадах хөрвөх чадвар сайтай арилжаа, гүйлгээний хэрэгсэл юм.¹

Бэлэн бус мөнгөн хөрөнгө гэдэг нь шууд утгаараа гүйлгээний хэрэгсэл болдоггүй боловч ямар нэгэн алдагдал эрсдэлгүйгээр бэлэн мөнгө болгох боломжтой цахим мөнгө байдаг ба бэлэн бус мөнгийг төгрөгтэй адил үнэ цэнэ бүхий төлбөрийн хэрэгсэл хэмээн тодорхойлсон байдаг.² Мөн төлбөр төлөгчийн бэлэн бус мөнгө гэдэгт банк эрх бүхий хуулийн этгээд дэх

¹Мөнгөн хөрөнгийн удирдлага <https://docs.google.com/> Татаж үзсэн. 04.02.2023

²Үндэсний төлбөрийн системийн тухай хууль. УБ., 2017. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №28.

хадгаламжийн болон харилцах дансанд байгаа мөнгөн хөрөнгө, валют¹ зэргийг хамааруулан ойлгож болно.

"Үндэсний валют"² гэж эргэлтэд байгаа төлбөрийн чадвар бүхий Монгол Улсын мөнгөн тэмдэгт төгрөг, түүгээр илэрхийлэгдсэн бөгөөд олон улсын төлбөр тооцоонд түгээмэл хэрэглэгддэг үнэт цаас, төлбөрийн хэрэгслийг хэлнэ.

"Гадаад валют"³ гэж эргэлтэд байгаа төлбөрийн чадвар бүхий нэг буюу хэд хэдэн гадаад улсын мөнгөн тэмдэгт, тэдгээрээр илэрхийлэгдсэн бөгөөд олон улсын төлбөр тооцоонд түгээмэл хэрэглэгддэг үнэт цаас, төлбөрийн хэрэгслийг хэлнэ. Гадаад валютыг олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрснөөр чөлөөтэй хөрвөдөг ба чөлөөтэй хөрвөдөггүй гэж ангилна.

2. Үнэт цаас;

Иргэний гүйлгээнд эд юмс, мөнгөн тэмдэгт, эд хөрөнгийн эрхээс гадна албан ёсны баримт бичиг болох үнэт цаас чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Үнэт цаасыг эзэмшигч нь түүнээс үүсэх эрхийг мөн адил хэрэгжүүлэгч байдаг.⁴

"Үнэт цаас" гэж хувьцаат компанийн хувьцаа, компанийн өрийн хэрэгсэл, хөрөнгө оруулалтын сангийн хувьцаа, нэгж эрх, хадгаламжийн бичиг, хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гаргагчаас хөрөнгө оруулагчид санал болгож байгаа тодорхой тооны хувьцаа болон өрийн хэрэгслийг тодорхой хугацааны дотор тохиролцсон үнээр захиалах эрх, үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэл, санхүүгийн хорооноос үнэт цаас гэж тогтоосон бусад санхүүгийн хэрэгсэл⁵ хэлнэ.

Санхүүгийн хэрэгсэл гэж үнэт цаас, үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэл, мөнгөний болон зохицуулалттай зах зээлд арилжихыг зөвшөөрсөн бусад санхүүгийн хэрэгслийг хэлнэ.⁶

Үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэл /дериватив/" гэж опцион гэрээ болон фьючерсийн гэрээ, зохицуулалттай зах зээлд арилжихыг зөвшөөрсөн бусад санхүүгийн хэрэгслийг хэлнэ.

¹ Валютын зохицуулалтын тухай хууль. УБ., 1994. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №6. "Валют" гэж Монгол Улсын үндэсний валют, гадаад валют, улс хоорондын худалдаа, эдийн засгийн харилцааны төлбөрт хэрэглэгдэж буй тооцооны нэгж, мөнгөжсөн алт болон валютын үнэт зүйлсийг.

² Валютын зохицуулалтын тухай хууль. УБ., 1994. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №6.

³ Валютын зохицуулалтын тухай хууль. УБ., 1994. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №6.

⁴ Жамбалдорж, О. Монгол улсын иргэний эрх зүй. 2004. 177 дахь тал.

⁵ Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хууль. УБ., 2013. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №24.

⁶ Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хууль. УБ., 2013. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №24.

Опцион гэрээ гэж гэрээний зүйл болох тодорхой тоо, хэмжээ бүхий хөрөнгийг тохиролцсон үнээр тогтоосон хугацаанд худалдан авах, эсхүл худалдахыг нөгөө талаас шаардах эрхийг нэг талд үүсгэх боловч үүргийг бий болгодоггүй, харин нөгөө талд уг шаардлагыг биелүүлэх үүргийг үүсгэдэг үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэл юм.

Фьючерсийн гэрээ гэж талууд тодорхой тоо, хэмжээ бүхий хөрөнгийг урьдчилан тохиролцсон үнээр тогтоосон хугацаанд худалдах, худалдан авах үүргийг гэрээний талуудад үүсгэх гэрээ буюу үүсмэл санхүүгийн хэрэгсэл юм.

Үнэт цаас нь биет болон биет бус гэсэн төрөлтэй. Тогтоосон журмын дагуу хэвлэсэн үнэт цаасыг биет, тусгайлан хэвлээгүй бүрдүүлбэр нь тусгай бүртгэлд байгаа үнэт цаасыг биет бус үнэт цаас гэнэ.

3. Хөдлөх хөрөнгө;

Эд хөрөнгийг үл хөдлөх болон хөдлөх эд хөрөнгө гэж ангилдаг. Хөдлөх хөрөнгө нь “Иргэний хууль”¹-д зааснаар үл хөдлөх хөрөнгөөс бусад төрлийн эд хөрөнгө юм. Үл хөдлөх хөрөнгийн бүрдэл хэсэг байсан зүйл нь газраас болон тухайн үл хөдлөх хөрөнгөөс салгагдсанаар хөдлөх хөрөнгийн ангилалд багтах боломжтой байдаг.²

Хөдлөх эд хөрөнгийн нэр төрлийг жагсаах, нэрлэн заах боломжгүй юм. Гэхдээ хамгийн түгээмэл хэрэглэгдэж буй хөдлөх эд хөрөнгийн төрлийг дараах байдлаар жагсаан нэрлэж болох юм.³ Үүнд:

- тээврийн хэрэгсэл тоног төхөөрөмж;
- бараа материал, түүхий эд;
- мөнгөн урсгал;
- биет бус хөрөнгө;
- үр тариа, мал сүрэг;
- үл хөдлөх хөрөнгөтэй холбогдсон хөдлөх хөрөнгүүд;
- хэрэглээний бараа;
- бэлэн мөнгө, хадгаламжийн данс;
- шинжлэх ухаан, утга зохиол, урлагийн бүх төрлийн бүтээл;
- шинэ бүтээл бүтээгдэхүүний загвар;
- барааны тэмдэг;

¹Иргэний хууль. Уб., 2002. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №7.

²Баярмаа, Н. Эрдэнэчимэг, Д. Хөдлөх эд хөрөнгө болон эдийн бус хөрөнгийн барьцаа гарын авлага. Уб., 2017. 5 дахь тал.

³Баярмаа, Н. Эрдэнэчимэг, Д. Хөдлөх эд хөрөнгө болон эдийн бус хөрөнгийн барьцаа гарын авлага. Уб., 2017. 5 дахь тал.

- ашигтай загвар.

Хөдлөх хөрөнгийг ийнхүү ангилан хувааснаар, тухайн эд хөрөнгийн үндсэн шинж, зориулалт, эрх зүйн болон эдийн засгийн ач холбогдлыг мэдэж шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг шуурхай явуулахад боломжтой болох юм.

4. Үл хөдлөх хөрөнгө;

Үл хөдлөх хөрөнгө нь хүний амьдралын гол хэрэгцээ болох оршин суух, аж төрөх боломжийг бий болгодгоороо давуу талтай. Үл хөдлөх хөрөнгийг ашигт байдал, хүний хэрэгцээг хангах чадвараар нь үнэ цэнийг тодорхойлж байдаг.

Үл хөдлөх хөрөнгө гэж газар, түүний дээр ургаж байгаа ургамал, тарьц болон газартай салшгүй бэхлэгдсэн барилга, байгууламж болон хуульд тусгайлан заасан бусад эд юмс хамаарна. Бидний хамгийн үл хөдлөх хөрөнгөд газар, түүний баригдаж, салгах боломжгүйгээр холбогдсон барилга, салгах боломжгүйгээр холбогдсон барилга, байгууламж хамаарна.

Үл хөдлөх хөрөнгийг тодорхойлох эдийн засгийн шинж

Үл хөдлөх хөрөнгө нь эдийн засгийн баялгийг ашиглах, бүтээхэд идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэдэг. Үл хөдлөх хөрөнгө нь үндэсний баялгийн тулгуур ойлголт ба түүний зах зээлийн хөгжил нь эдийн засгийн өсөлтийн хамгийн чухал хүчин зүйлсийн нэг юм.

Үл хөдлөх хөрөнгийг тодорхойлох эрх зүйн шинж

Үл хөдлөх хөрөнгө нь өмчлөх, өвлөх, бэлэглэх, худалдах, барьцаалах, даатгах зэрэг олон тооны иргэний эрх зүйн харилцаанд байнга оролцдог. Эрх зүйн үүднээс зарим хөрөнгийг шууд үл хөдлөх хөрөнгө гэдэгт хамруулж байгаа нь тухайн хөрөнгийг бүртгэлтэй болгох, хяналт тавьж зохицуулах арга гэж үзэж байна.

5. Эдийн бус хөрөнгө

Эдийн бус харилцаа гэдэг нь үйлдвэрлэл, мэдээлэл, урлаг, утга зохиолын салбарт явуулж буй баялгийг ашиглахтай холбоотойгоор үүсдэг харилцааг хэлнэ.¹

Үүнд:

- Оюуны үнэт зүйл
- Шаардах эрх
- Зохиогчийн эрх
- Аж үйлдвэрлэлийн өмч

Өөрөөр хэлбэл эдийн бус хөрөнгө нь та бидний гарт баригдаж нүдэнд үзэгдэхгүй боловч тодорхой үнэ цэнийг өөртөө агуулж байдаг биет бус баялаг юм.

¹Оюунтунгалаг,Ж. Иргэний эрх зүй ерөнхий анги. Уб., 2020. 33 дахь тал.

Иргэний хуулийн 83 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Аливаа этгээд нь хуулиар хориглоогүй, нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн зан суртахууны хэм хэмжээнд харшлахгүйгээр эдийн баялаг болох эд юмс болон эдийн бус баялаг болон оюуны үнэт зүйлс, эрхийг олж авч болох бөгөөд энэ тохиолдолд дээрх баялаг хөрөнгө болно¹” гэж заасан байдаг.

Эдийн болон эдийн бус хөрөнгийн эрх зүй дэх өмчийн хэлцэл нь хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөх эрхийг шилжүүлэх, үл хөдлөх эд хөрөнгийн өмчлөх эрхийг шилжүүлэх гэсэн төрөлтэй байдаг. Эдийн болон эдийн бус харилцаатай холбоотой хөрөнгийн тусгайлсан эрхүүд байдаг ба өмчлөх бүрэн эрх, хөрөнгийн хязгаарлагдмал эрх гэж байдаг.

Дээрх дарааллын дагуу баталгаажуулах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхдээ төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгө, үнэт цаас, цалин хөлс, бусад орлогоос, хөдлөх эд хөрөнгө, үл хөдлөх эд хөрөнгө, эдийн бус хөрөнгө (гуравдагч этгээдэд холбогдох бараа, ажил үйлчилгээ нийлүүлсний төлбөрийг шаардах эрх, гүйцэтгэх баримт бичигт заасан төлбөр төлөгчийн шаардах эрх, оюуны өмчийг эзэмших, ашиглах, өмчлөх болон тэдгээртэй холбоотой шаардах эрх, төлбөр төлөгчийн эдийн бус бусад хөрөнгө)-өөс, дундаа хэсгээр буюу хамтран өмчлөх төлбөрийн шаардлага хангахуйц хөрөнгөөс төлбөр гаргуулах ажиллагааг зохион байгуулдаг.

Эдгээр ажиллагаанаас хамгийн түгээмэл хийгддэг ажиллагаа болох төлбөр төлөгчийн банк дахь мөнгөн хөрөнгөөс суутгал хийх ажиллагааны талаар дэлгэрүүлэн авч судалж үзлээ.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлагыг хангах зорилгоор төлбөр төлөгчийн банк, эрх бүхий хуулийн этгээдэд байх дансны мэдээллийг шийдвэр гүйцэтгэгчээс хөрөнгийн мэдүүлэг авахад тодруулах ба төлбөр төлөгч эзэмшиж, ашиглаж байгаа дансны мэдээллээ өгөөгүй эсвэл хөрөнгийн мэдүүлэг өгөхөөс татгалзсан бол Банкны тухай хуулийн 7.2.7 дахь заалтыг үндэслэн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтсийн даргын зөвшөөрлөөр банк, эрх бүхий этгээдээс дансны мэдээлэл, орлого, зарлагын гүйлгээг тодруулна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 48 дугаар зүйлийн 48.3-т заасны дагуу төлбөр төлөгчийн бие болон эд зүйлд үзлэг хийх ба бэлэн мөнгө илэрсэн тохиолдолд гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлагын хэмжээнээс илүүгүй хэмжээгээр хураан авах ба хэрэв бэлэн мөнгө нь гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлагын хангахгүй байгаа тохиолдолд бэлэн бус мөнгө буюу

¹Иргэний хууль. УБ., 2002. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №7.

тухайн төлбөр төлөгчийн банк, эрх бүхий хуулийн этгээд дэх харилцах болон хадгаламжийн дансанд байгаа хөрөнгийг битүүмжлэх ажиллагааг гүйцэтгэдэг.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь бусад этгээдийн дансны мэдээлэл, данс дахь мөнгөн хөрөнгийг битүүмжлэх шийдвэр гаргахын өмнө төлбөр төлөгч иргэн, хуулийн этгээдээс бусдын нэр дээр бүртгэлтэй мөнгөн хөрөнгийг захиран зарцуулж байгааг шалган тогтоосон байх шаардлагатай.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 50 дугаар зүйлийг удирдлага болгон төлбөр төлөгчийн банк, эрх бүхий хуулийн этгээд дэх төлбөр төлөгчийн дансны дугаар, төрөл, данс эзэмшигчийн нэр лавлагаа тодорхойлолтыг гаргуулан авах, данс дахь мөнгөн хөрөнгийг битүүмжлэх, гүйцэтгэх баримт бичигт заасан шаардлагын хэмжээгээр төлбөрт суутгах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулдаг ба Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2017 оны 08 дугаар сарын 31-ний өдрийн А/167 дугаар тушаалаар батлагдсан 36 дугаар маягтын дагуу Банк, эрх бүхий хуулийн этгээд дэх мөнгөн хадгаламж, харилцах данс дахь хөрөнгөөс суутгал хийх, дансны зарлагын гүйлгээг хаах, банк, эрх бүхий хуулийн этгээдэд данс нээх, эзэмших эрхэд хязгаарлалт тогтоох, эсхүл эзэмшиж байгаа дансны орлого, зарлагын гүйлгээнд хяналт тавих тухай шийдвэрийг хүргүүлж, дансыг битүүмжилдэг.

Мөнгөн хөрөнгө битүүмжлэхдээ төлбөр төлөгчийн дараах эрхэд хязгаарлалт тогтоон банк, эрх бүхий хуулийн этгээдэд тодорхой үүрэг гүйцэтгэхийг даалгана.

- битүүмжлэгдсэн мөнгөн хөрөнгийг төлбөрийн үнийн дүнгийн хэмжээгээр хасалт хийж, төлбөрийн дансанд шилжүүлэх;
- төлбөр төлөгчид шинээр данс нээх, эзэмших эрхэд хязгаарлалт тогтоох;
- дансны орлого, зарлагын гүйлгээ болон битүүмжлэгдсэн мөнгөн хөрөнгийн үлдэгдлийн талаар мэдээлэл ирүүлэх.

Төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгө битүүмжлэх, суутгал хийх шийдвэрийг шийдвэр гүйцэтгэх албанаас харилцан мэдээлэл солилцох, хамтран ажиллах гэрээ байгуулсан бүх арилжааны банкууд, банк бус санхүүгийн байгууллага, гэрээ хэлцлийн үндсэн дээр төлбөр төлөгчид үүрэг хүлээсэн гуравдагч этгээд цахим хэлбэрээр шийдвэр хүргүүлэх ба гэрээ байгуулаагүй бол бичгээр шийдвэрийг хүргүүлдэг.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь хуулиар олгосон бүрэн эрхийнхээ хүрээнд төлбөр төлөгчийн эд хөрөнгө байгаа эсэх талаар хуульд заасан журмын дагуу

мэдээлэл цуглуулах, төлбөр төлөгчийн мөнгөн хадгаламж болон харилцах данснаас хасалт хийх, эд хөрөнгийг битүүмжлэх, худалдан борлуулах гэх мэт ажиллагааг явуулдаг бөгөөд төлбөр төлөгчийн цалин хөлс, түүнтэй адилтгах бусад орлогоос суутгал хийх ажиллагааг мөн адил хэрэгжүүлдэг.

Цалин хөлс, бусад орлогоос төлбөр гаргуулахдаа төлбөрт гаргуулж болохгүй орлогыг хасах¹ ба төлбөр төлөгчийн нийгмийн даатгал болон эрүүл мэндийн даатгалын шимтгэл, хувь хүний орлогын албан татварыг хассан цалин хөлсний дүнгийн 20 хувиас, хүүхдийн тэтгэлэг гаргуулах, эсхүл хэд хэдэн суутгал зэрэг хийх бол цалин хөлсний 50 хувиас хэтрэхгүй байна.²

Төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгөөс төлбөр гаргуулах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд төлбөр төлөгчийн банк, эрх бүхий хуулийн этгээд дэх мөнгөн хадгаламж, харилцах данс дахь хөрөнгөөс суутгал хийх, дансны зарлагын гүйлгээг хаах, банк, эрх бүхий хуулийн этгээдэд данс нээх, эзэмших эрхэд хязгаарлалт тогтоох, эсхүл эзэмшиж байгаа дансны орлого, зарлагын гүйлгээнд хяналт тавих гэсэн зүйл заалт нь хэтэрхий ерөнхий утгаар авч үзсэн байна.

Эрх бүхий хуулийн этгээд гэдэгт нь ямар байгууллагуудыг оруулах, ямар байгууллагаас лавлагаа мэдээлэл авах зэрэг нь тодорхой биш байгаа учраас төлбөр төлөгчийн хөрөнгийн мэдээллийг дутуу авах, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг удаашруулах нөхцөл үүсч байна.

2022 оны жилийн эцсийн байдлаар Санхүүгийн зохицуулах хорооноос банк бус санхүүгийн үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл авсан 513 байгууллага байна. /хавсралт 3/ Үүнээс мөн адил 2022 оны жилийн эцсийн байдлаар банк бус санхүүгийн байгууллагын салбарын нийт хөрөнгө өмнөх оны мөн үеэс 30.1 хувиар буюу 817.0 тэрбум төгрөгөөр өсөж 3.5 их наяд төгрөгт хүрсэн байна.

¹Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Уб., 2017. Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл №24. 88 дугаар зүйлийн 88.1.Төлбөр төлөгч-иргэний дараахь орлогоос төлбөр гаргуулж болохгүй: гамшиг аюулт үзэгдэл, онцгой нөхцөл байдлын улмаас үзүүлж байгаа тусламж, тэтгэлэг хандив, илүү цагаар ажилласны нэмэгдэл хөлс, нэг удаагийн урамшуулал, ажлаас халагдсаны тэтгэмж, нийгмийн даатгалын сангаас олгох тэтгэвэр, тэтгэмжийн тухай хуульд заасны дагуу олгож байгаа хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны, жирэмсний болон амаржсаны тэтгэмж, донорт олгож байгаа нөхөх олговрын мөнгө, нэмэгдэл хоол, амралт, сувиллын эмчилгээ, хиймэл эрхтэн хийлгэхэд зориулан олгосон зардал, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний, тэжээн тэтгэгчээ алдсаны тэтгэмж, тэтгэвэр, хүүхдийн болон сургалтын байгууллагын тэтгэлгийн мөнгө, эрүүл мэндэд учруулсан хохирлын нөхөн төлбөр, хөдөлмөрийн хууль тогтоомжийн дагуу олгож байгаа тэтгэмж, тэтгэлэг.

²Хөдөлмөрийн тухай хууль. Уб., 2021. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №31.

Өмнөх оны мөн үетэй харьцуулахад ББСБ-уудын нийт орлогын хэмжээ 66.5 хувиар буюу 346.6 тэрбум төгрөгөөр, нийт зардлын хэмжээ 78.3 хувиар буюу 243.7 тэрбум төгрөгөөр, цэвэр ашгийн хэмжээ 49.0 хувиар буюу 102.9 тэрбум төгрөгөөр өссөн гэсэн тоон судалгаа гарсан байгаа нь төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгөө банк бус санхүүгийн байгууллагад шилжүүлэх, нуун дарагдуулах үндэслэл бий болж байна гэж дүгнэж байна. Тиймээс эдгээр банк бус санхүүгийн байгууллагаас лавлагаа мэдээлэл гаргуулах шаардлагатай юм.

Үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, өнөөгийн байдал: Одоогоор Монгол Улсын их хурлаас 2002 оны 2 дугаар сарын 12-ны өдөр баталсан “Үнэт цаасны зах зээлийн тухай” хуулийг даган мөрдөж байна. Энэ хуулийн зорилт нь үнэт цаасны зах зээлд үнэт цаас гаргах, бүртгэх, хадгалах, худалдах, арилжих, түүгээр гэрчлэгдсэн өмчлөх эрхийг шилжүүлэх, үнэт цаасны талаарх мэдээллийг хөрөнгө оруулагчид хүргэх, хөрөнгө оруулагчийн эрх ашгийг хамгаалах, үнэт цаас гаргагч болон үнэт цаасны зах зээлд оролцогч мэргэжлийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хяналт тавихтай холбогдон үүсэх харилцааг зохицуулахад оршдог.¹

Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.1-д “үнэт цаасны зах зээл” гэж үнэт цаас болон үүсмэл санхүүгийн хэрэгслийг бүртгүүлэх, гаргах, арилжих, түүгээр гэрчлэгдсэн эрхийг шилжүүлэх, төлбөр, тооцоо гүйцэтгэх, хадгалах үйлчилгээ үзүүлэхтэй холбогдсон зохицуулалттай зах зээлийн болон биржийн бус зах зээлийн харилцааг хэлнэ”² гэж тусгажээ.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь төлбөр төлөгчийн үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааг гүйцэтгэхдээ үнэт цаасны зах зээлийн тухай хууль, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийг удирдлага болгон ашигладаг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасны дагуу үнэт цааснаас төлбөр барагдуулах ажиллагааны хүрээнд хэд хэдэн онцлог, тусгайлсан ажиллагааг шийдвэр гүйцэтгэгч гүйцэтгэнэ. Үүнд:

1. Үнэт цаас байгаа эсэх талаар мэдээлэл цуглуулах
2. Үнэт цаас, мөнгөн хадгаламж болон харилцах данснаас хасалт хийх
3. Үнэт цаас битүүмжлэх, хураах
4. Үнэт цаас худалдан борлуулах

Үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үе шат:

¹Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хууль. Уб., 2013. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №24.

² Үнэт цаасны зах зээлийн тухай хууль. Уб., 2013. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №24.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төвд төлбөр төлөгчийн эзэмшилд үнэт цаас, хувьцаа, үнэт цаасны данс байгаа эсэхийг тодруулахаар албан тоот хүргүүлэх ба үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төв нь тухайн төлбөр төлөгчийн нэр дээр үнэт цаас эзэмшдэг данс байгаа эсэх талаарх лавлагаа мэдээллийг хүргүүлдэг.

Шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас явуулж байгаа албан бичиг нь зөвхөн үнэт цаас эзэмшдэг эсэх талаар мэдээллийг гаргуулан авч түүний эзэмшдэг дансыг битүүмжлэх шийдвэрийг хүргүүлдэг. Гэвч тухайн төлбөр төлөгч өөрийн хөрөнгө буюу үнэт цаасыг бусдын нэр дээр шилжүүлэх, бэлэглэх зэргээр нуун дарагдуулдаг байна.

Үнэт цаасыг шилжүүлснээр өмчлөх эрх шилжсэнд тооцох ба үнэт цаасыг өөр этгээдэд шилжүүлснээр гэрчлэгдэж байгаа эрх бүхэлдээ шилжинэ. Үнэт цаасыг өмчлөгч буюу түүнээс уг эрхийг шилжүүлж авахаар өөрийн нэр дээр холбогдох бичилт хийлгэсэн этгээд үнэт цаасаар гэрчлэгдсэн эрхийг эдэлнэ.

Хэрэв төлбөр төлөгч нь үнэт цаастай нь тогтоогдсон бол шийдвэр гүйцэтгэгч нь биет үнэт цаасыг эзэмшилдээ авах ба биет бус үнэт цаасыг битүүмжлэх тухай шийдвэрийг эрх бүхий хуулийн этгээдэд буюу үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төвд хүргүүлнэ.

Үнэт цаасыг битүүмжлэх шийдвэрийг шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 12 дугаар зүйлд заасан шаардлагад нийцүүлэн шийдвэр гүйцэтгэгч тогтоолт үйлдэх ба төлбөр төлөгчийн эзэмшлийн үнэт цаасны захиран зарцуулах эрх эсвэл гуравдагч этгээдийн үүргийн гүйцэтгэлийг хангах баталгаа гаргах эрхийг тус тус түдгэлзүүлнэ. Шаардлагатай бол үнэт цаастай холбоотой бусад эрхийг хязгаарладаг.

1. Үнэт цаасыг битүүмжилсэн тохиолдолд ногдол ашиг хүртэх эрхийг хязгаарлаж, ногдол ашиг хуваарилах эрх бүхий этгээдэд хуваарилсан ногдол ашгийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын дансанд шилжүүлэх тухай мэдэгдэл хүргүүлнэ.
2. Үнэт цаасыг арилжих, бүртгэх, төлбөр тооцоо гүйцэтгэх, хадгалах үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа хуулийн этгээд буюу төвлөрсөн хадгаламжийн төв нь төлбөр төлөгчийн үнэт цаасыг битүүмжлэх шийдвэрийг хүлээн авмагц хязгаарлагдсан эрхийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой аливаа гүйлгээг даруй зогсоож, ногдол ашиг хүртэх эрхийг түдгэлзүүлнэ.

Одоогоор санхүүгийн зохицуулах хорооноос тусгай зөвшөөрөл болон бүртгүүлсний үндсэн дээр үйл ажиллагаа эрхэлж буй 277 зохицуулалттай этгээд байна. Эдгээрийг хүснэгтээр харуулбал:

Хүснэгт №1

№	ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТӨРӨЛ	ТОО
1	Үнэт цаасны арилжаа эрхлэх байгууллага	3
2	Үнэт цаасны тооцооны байгууллага	21
3	Үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн байгууллага	1
4	Үнэт цаасны төлбөрийн байгууллага	1
5	Хөрөнгө оруулалтын менежментийн компани	38
6	Хамтын хөрөнгө оруулалтын сан /хаалттай, нээлттэй/	4
7	Кастодиан банк	3
8	Үнэт цаасны компани	52
9	Брокер	51
10	Гадаад улсын үнэт цаасны зах зээлд үнэт цаас худалдах, худалдан авахад зуучлах үйл ажиллагаа эрхлэгч	13
11	Номинал дансаар дамжуулан харилцагчдад мөнгөн хөрөнгийн орлого, зарлагын гүйлгээний үйлчилгээний үйлчилгээ үзүүлэгч	14
12	Хөрөнгө итгэмжлэн удирдах	8
13	Барьцаат үнэт цаасны хөрөнгийн багцын бүртгэлийг хянагч	1
14	Тусгай зөвшөөрөлтэй компани /ХБҮЦ гаргагч/	493
15	Хөдөө аж ахуйн бирж	1
16	Хөдөө аж ахуйн брокер	10
17	Санхүүжих чадавхын зэрэглэл тогтоох байгууллага	1

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар нь үнэт цаасыг арилжих, бүртгэх, төлбөр тооцоо гүйцэтгэх, хадгалах үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа хуулийн этгээдэд төлбөр төлөгчийн тухайн үнэт цаасны захиран зарцуулах эрхийг царцаах буюу битүүмжлэх ажиллагааг гүйцэтгэх үүргийг даалгадаг. Үүний дараа брокерын компаниар дамжуулан үнэт цаас худалдах ажиллагааг явуулах ба үнэт цаасны үнэ, төлбөрийн хэрэгсэл болох аливаа шинж чанарыг дордуулахгүйгээр шаардлагатай арилжааг хийж, арилжааны үр дүнд бий болсон үнэт цаас, бусад хөрөнгө нь битүүмжлэгдсэнд тооцогдох бөгөөд арилжааг гүйцэтгэсэн этгээд арилжаа хийсэн тухай шийдвэр гүйцэтгэгчид мэдэгдэнэ.

Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх 63.7 дугаар зүйлд “Үнэт цаасны албадан дуудлага худалдааг тухайн үнэт цаасны төлбөр, тооцоо, бүртгэл, хариуцсан байгууллага хариуцан гүйцэтгэнэ”¹ гэж тусгаж өгсөн байдаг.

Иймд шийдвэр гүйцэтгэгч нь худалдан борлуулах тухайн хөрөнгийг зах зээлд арилжаа зохион байгуулж байгаа эрх бүхий этгээд буюу үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төвд тухайн хөрөнгийг худалдан борлуулах үүргийг хүлээлгэдэг.

Шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааны явцад Монголын хөрөнгийн бирж ХК, Үнэт цаасны төлбөр тооцоо төвлөрсөн хадгаламжийн төв ХХК, Санхүүгийн зохицуулах хороотой хамтран ажиллаж дараах байдлаар худалдан борлуулдаг.

1. Үнэт цаасны төлбөр тооцоо төвлөрсөн хадгаламжийн төвөөс төлбөр төлөгчийн үнэт цаас эзэмшиж байгаа эсэх талаар дэлгэрэнгүй судалгааг гаргуулан авах;
2. Үнэт цаас худалдан борлуулах эрхтэй брокер дилерийн компанийг сонгох, гэрээ байгуулах;
3. Сонгосон брокер дилерийн компанитай хамтран ажилладаг арилжааны банканд үнэт цаас худалдан борлуулсан орлогыг төвлөрүүлэх данс² нээлгэх;
4. Монголын хөрөнгийн бирж ХК-аас төлбөр төлөгчийн эзэмшлийн үнэт цаасны хаалтын ханш, сүүлийн 6 сарын дундаж ханш зэрэг мэдээллийг авах;
5. Брокер дилерийн компанид үнэт цаасыг дуудлага арилжаагаар худалдан борлуулах захиалга өгөх;
6. Нээлгэсэн дансанд төлбөр төлөгчийн үнэт цаасыг худалдан борлуулсан орлогыг төвлөрүүлж, захиран зарцуулах эрхийг тус албаны эрх бүхий албан хаагч /шийдвэр гүйцэтгэгч, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч, дэд дарга, дарга/-д олгохыг мэдэгдэх;

Үнэт цаасыг худалдан борлуулахдаа хөрөнгө үнэлэх ажиллагааг гүйцэтгэхгүйгээр шууд худалдан борлуулж байгаа бөгөөд аливаа үнэт цаас нь өөрөө зах зээлд тодорхой үнэлгээтэй, тогтсон арилжааны ханштай байдгаас шалтгаалж байна. Үүнээс үзэхэд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагаа нь дараах онцлогтой байна. Үүнд:

1. Хураан авах битүүмжлэх ажиллагааг нэгэн зэрэг хамт хийх

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. УБ., 2017. Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл №24.

² “Үнэт цаас төвлөрсөн хадгаламжийн төв” ХХК-ийн “Үнэт цаасаар гэрчлэгдсэн өмчлөх эрхийг бүртгэх үйл ажиллагааны журам” 2 дугаар зүйлийн 2.1.3. “данс” гэж Үнэт цаасны компаниар дамжуулан ҮЦТХТөвд нээлгэсэн үнэт цаасны данс, биржийн бус мөнгөн хөрөнгийн гүйлгээ болон төлбөр тооцоо хийх үүрэг бүхий данс

2. Худалдан борлуулах ажиллагааг мэргэжлийн байгууллагаар хийлгэх
3. Хөрөнгө үнэлүүлэх ажиллагаа зохион байгуулахгүйгээр худалдан борлуулах, суутгах
4. Албадан дуудлага худалдааг явуулахыг энэ чиглэлийн үйл ажиллагаа явуулдаг эрх бүхий этгээдэд үүрэг болгох.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь үнэт цаасыг худалдан борлуулж байгаа эрх бүхий брокерын компанид тухайн үнэт цаасыг худалдан борлуулсан тохиолдолд орлогыг дансанд шилжүүлэх мэдэгдлийг өгнө. Үнэт цаасны арилжаа гүйцэтгэхийг брокерын компанид даалгахдаа үнэт цаас худалдан борлуулах¹ хугацаанд нийцүүлэн борлуулах, арилжаа хийх үндэслэлийг мэдэгдэнэ. Энэ хугацаа нь төлбөр төлөгчийн бусад хөрөнгийг албадан дуудлага худалдаагаар борлуулах хугацаа юм.

Худалдан борлуулагдаагүй үнэт цаасыг дуудлага худалдаанд тавьсан өдрийн сүүлийн цагийн ханшаар төлбөр авагчид санал болгоно.² Харин талууд хүсэлт гаргасан, эвлэрсэн тохиолдолд үнэт цаасыг худалдаанд тавьсан сүүлийн цагийн үнээр³ бус дээрх дундаж ханшаар тооцож шийдвэрлэж болно.

Үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтыг одоогийн мөрдөгдөж байгаа хууль болон өмнөх үеийн хууль, эрх зүйн зохицуулалттай харьцуулан судалгаа хийлээ.

Битүүмжлэх ажиллагааны хувьд:

Хүснэгт №2

Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай хууль 1996 он	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2002 он	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017 он
-Төлбөр	Төлбөр	-Үнэт цаас, вексель
төлөгчийн төлбөрт гаргуулах хөрөнгийг ангилан авч тусгаагүй, битүүмжлэх	төлөгчийн төлбөрт гаргуулж болох үнэт цаас, эдийн бус хөрөнгийг бусад хөрөнгөөс ялгаж	зэргийг битүүмжлэх ажиллагааг нарийвчлан өгсөн.
		-Битүүмжлэх, барьцаалах ажиллагаанд

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Уб., 2017. Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл №24. 63 дугаар зүйлийн 63.1.Хуульд өөрөөр заагаагүй бол энэ хуулийн 64.5-д зааснаас бусад хөрөнгийг түүний үнэлгээг тогтоосноос хойш 2 сарын дотор, төлбөр төлөгчийн өөрийн хөрөнгийг бие даан худалдан борлуулах тухай саналыг хүлээн авсан тохиолдолд 3 сарын дотор албадан худалдан борлуулах ажиллагааг явуулна.

² Өнөрцэцэг, Ч. Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны дараалал эрх зүйн зохицуулалт. Уб., 2022. 99 дэх тал.

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Уб., 2017. Төрийн мэдээллийн эмхэтгэл №24.

барьцаалах ажиллагаанд төлбөр төлөгчийн хөрөнгийн онцлогийг тусгаагүй ерөнхийд нь шийдсэн.	өгсөн.	хураан авах ажиллагааг шууд гүйцэтгэх тохиолдлыг тусгаж өгсөн. -Үнэт цаас түүний ашиг, орлогоос төлбөр гаргуулах боломжтой болсон.
---	--------	---

Хураах, худалдан борлуулах ажиллагааны хувьд:

Хүснэгт №3

Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай хууль 1996 он	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2002 он	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль 2017 он
-Төлбөр төлөгчийн шаардах эрх, үнэт цаасаар гэрчлэгдсэн эрхүүдийг хэрхэн төлбөрт гаргуулах талаар зохицуулалт байхгүй.	-Үнэт цаас, хувьцаа болон бусад хөрөнгийн худалдааг мэргэжлийн байгууллагаар гүйцэтгүүлэхээр тусгаж өгсөн.	-Зайлшгүй үнэлгээ хийлгэх хөрөнгийг тусгаж өгсөн -Үнэлгээ хийлгэхгүйгээр худалдан борлуулах үндэс тавигдсан -Үнэт цаасыг худалдан борлуулах ажиллагааг ерөнхийд нь тусгасан.

Судалгаанаас харахад Улсын их хурлаас 2017 он шинэчлэн найруулж баталсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд үнэт цаас худалдан борлуулах талаар тодорхой тусгаж өгсөн нь өмнөх Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд байгаагүй шинэлэг зохицуулалт болжээ.

Хэдийгээр үнэт цаасыг худалдан борлуулахдаа үнэлгээ тогтоохгүй байхаар хуулиар зохицуулсан боловч энэ нь тухайн үнэт цаасны зах зээлд зарагдаж байгаа үнээр худалдах үнийг тодорхойлсон агуулга юм.

ДҮГНЭЛТ

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн хүрээнд шүүх болон бусад байгууллагаас гаргасан шийдвэр, эрх зүйн баримт бичгийн үндсэн дээр бусдын хуулиар хамгаалагдсан зөрчигдсөн эрхийг сэргээж, шийдвэр гүйцэтгэлийн ажиллагааг явуулахтай холбоотой нийгмийн тодорхой харилцаа зохицуулж байдаг.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь төлбөр төлөгчийн бүхий л хөрөнгийг олж тогтоож төлбөр гаргуулах ажиллагааг гүйцэтгэдэг ба эдгээрээс мөнгөн хөрөнгө, үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааг дэлгэрүүлэн судаллаа.

Төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгөөс төлбөр гаргуулах ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд төлбөр төлөгчийн банк, эрх бүхий хуулийн этгээд дэх мөнгөн хадгаламж, харилцах данс дахь хөрөнгөөс суутгал хийх, дансны зарлагын гүйлгээг хаах, банк, эрх бүхий хуулийн этгээдэд данс нээх, эзэмших эрхэд хязгаарлалт тогтоох, эсхүл эзэмшиж байгаа дансны орлого, зарлагын гүйлгээнд хяналт тавих гэсэн зүйл заалт нь хэтэрхий ерөнхий утгаар авч үзсэн гэж дүгнэж байна. Эрх бүхий хуулийн этгээд гэдэгт нь ямар байгууллагуудыг оруулах, ямар байгууллагаас лавлагаа мэдээлэл авах зэрэг нь тодорхой биш учраас төлбөр төлөгчийн хөрөнгийн мэдээллийг дутуу авах, шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг удаашруулах нөхцөл үүсэж байна.

Мөн төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгөөс гадна үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааг хэрэгжүүлэхгүй байгаа нь судалгаанаас харахад үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах эрх зүйн зохицуулалт дутмаг, үнэт цаасыг төлбөрт тооцон шилжүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг гэж шийдвэр гүйцэтгэгч нар санал өгсөн байна.

Шийдвэр гүйцэтгэгч нь үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг явуулахдаа үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төв рүү албан тоот явуулах, данс эзэмшиж байгаа тохиолдолд захиран зарцуулах эрхийг нь түдгэлзүүлэхээс өөр арга хэмжээ авдаггүй ба хувьцааг худалдан борлуулах ажиллагааг тэр бүр хийдэггүй, битүүмжилсэн хувьцаанаас төлбөр гаргуулж чадахгүй байгаа нь дадлагын хугацаанд харагдаж байсан. Энэ нь шийдвэр гүйцэтгэгч нарын үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах талаарх мэдлэг ур чадвар дутмаг, энэ төрлийн ажиллагааг явуулж байсан туршлага байхгүйгээс хувьцааг худалдан борлуулах талаар идэвхи чармайлт гаргадаггүй гэж судлаач миний хувьд дүгнэж байна.

Мөн төлбөр төлөгчийн үнэт цаасны талаарх мэдээллийг цуглуулах үе шат буюу үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төв рүү явуулж байгаа албан бичигтээ шилжүүлсэн, бэлэглэсэн талаар мэдээллийг давхар тодруулах шаардлагатай юм.

Тиймээс шийдвэр гүйцэтгэгч нарт үнэт цаас худалдан борлуулах талаар гарын авлагатай болгох, шийдвэр гүйцэтгэгч нар үнэт цаас, хувьцааны талаар мэргэжлийн байгууллагаас сургалт орох, мэдээлэлтэй болгох шаардлагатай юм.

САНАЛ

Төлбөр төлөгч иргэн болон хуулийн этгээдийн эзэмшил, өмчлөлд байх мөнгөн хөрөнгө буюу бэлэн мөнгө, банк, банк бус санхүүгийн байгууллага дах хадгаламжийн болон харилцах дансны хөрөнгө, цалин хөлс бусад орлогоос суутгал хийх, мөн үнэт цааснаас төлбөр гаргуулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын талаар судлан үзэж энэ төрлийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тулгамдаж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор дараах саналыг гаргаж байна.

Үүнд:

Эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд:

1. Үнэт цаас нь үнийн хэлбэлзэл ихтэй байдаг учраас үнэт цаасны дансыг битүүмжилсэн даруйд худалдан борлуулах захиалга өгөх талаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд тусгах;

2. Банк, эрх бүхий хуулийн этгээд гэсэн нэр томьёог Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд илүү тодорхой болгож эрх бүхий хуулийн этгээд гэдэгт ямар байгууллагууд байхыг тусгаж өгөх;

3. Банк бус санхүүгийн байгууллага, хадгаламж зээлийн хоршооноос арилжааны банкнуудтай нэгэн адил цахимаар болон албан бичгээр төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгийн талаар мэдээлэл авах, суутгал хийх эрх зүйн орчин бүрдүүлэх;

Удирдлага зохион байгуулалтын чиглэлээр:

1. Банк бус санхүүгийн байгууллага, хадгаламж зээлийн хоршоодоос төлбөр төлөгчийн мөнгөн хөрөнгийн талаар мэдээлэл авах, суутгал хийх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх;

2. Шийдвэр гүйцэтгэх албаны бүтцэд төлбөр төлөгчийн эзэмшлийн үнэт цаасыг худалдан борлуулах ажиллагааг хариуцсан мэргэжилтний орон тоог бий болгох, энэ төрлийн ажиллагаанд хяналт тавьж мэргэжлийн удирдлагаар хангаж ажиллах;

3. Үнэт цаас болон түүнээс төлбөр гаргуулах ажиллагааны талаар шийдвэр гүйцэтгэгч нар өдөр тутамдаа хэрэглэх гарын авлагатай болох.

Үйл ажиллагааны чиглэлээр:

1. Үнэт цаасны төвлөрсөн хадгаламжийн төв рүү явуулж байгаа албан бичигтээ шилжүүлсэн, бэлэглэсэн талаар мэдээллийг давхар тодруулах;

2. Үнэт цаас худалдан борлуулах ажиллагааг үл хөдлөх хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааны адил тогтмол зохион байгуулж байх;

3. Шийдвэр гүйцэтгэгч нарт үнэт цаас, хөрөнгийн зах зээлийн талаар сургалт зохион байгуулах.

ГЭР БҮЛ ЦУЦЛАЛТ БА ХҮҮХДИЙН ТЭТГЭЛГИЙН ЗАРИМ АСУУДАЛ

SOME PROBLEMS OF DIVORCE AND CHILD BENEFIT

М.Маралмаа

Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн 521 дүгээр дамжааны дэд түрүүч

Товч утга:Нийгмийн хамгийн анхдагч бөгөөд хамгийн суурь чухал институт бол гэр бүл билээ. Энэ институт задраад аль эсвэл үүргээ бүрэн биелүүлж чадахгүй байвал улс орны ирээдүйг бүтээх бяцхан иргэдийн эрх, эрүүл аюулгүй орчинд өсөж бойжих хэрэгцээнд асуудал тулгарах юм. Тэгэхээр гэр бүлийг бүтэн байлгахын тулд улс орны хууль тогтоомж тэр дундаа Гэр бүлийн тухай хууль гол үүрэг оролцоотойгоор хэрэгждэг. Хүүхдийг хуулийн журмаар тэжээн тэтгэх үүрэг нь иргэний журмаар болон эрүүгийн журмаар үүсэх тохиолдол байдаг. Эрүүгийн журмаар гэдэг нь гэмт хэргийн улмаас, гэм хор учруулсны үндсэн дээр 18 хүртэлх насны хүүхдийг тэжээн тэтгэх тухай ойлголт байдаг бол иргэний журмаар гэдэг нь гэр бүл цуцалсны үндсэн дээр үр хүүхдээ тэжээн тэтгэх асуудал байдаг. Үүнээс иргэний журмаар буюу эцэг, эх нь үр хүүхдээ тэжээн тэтгэх асуудлыг энэхүү илтгэлээрээ хөндөж байгаа болно.

Сүүлийн таван жилийн байдлаар шүүхийн болон захиргааны журмаар 20 гаруй мянган гэр бүл салсан байна. Гэр бүл салалттай холбоотойгоор хүүхдийн тэтгэлгийн асуудал бий болдог. Харин манай улсад салсан гэр бүлийн дөнгөж 20 гаруй хувь нь л ухамсраараа буюу шүүхийн шийдвэр гарсны дараа сайн дураараа хүүхдийн тэтгэлгээ төлдөг бол үлдсэн буюу дийлэнх нь байнга албадан төлүүлэхээр буюу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын оролцоотойгоор төлүүлэхэд хүргэдэг байна.

Гэрлэлт цуцлахад хүүхдийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нэн тэргүүнд тавигдах бөгөөд Гэр бүлийн тухай хуулийн 38 дугаар зүйлийн 38.2-т зааснаар эцэг, эх шүүхийн өмнө хүүхдийн тэтгэмжийн хэмжээг харилцан

тохиролцож болно . Харин гэрлэлтээ цуцлуулагчид хоорондоо тохиролцоонд хүрэхгүй бол шүүхийн журмаар буюу хуульд заасан үндэслэлээр амьжиргааны баталгаажих түвшинтэй уялдуулан хүүхдийн тэтгэлгийг тогтоодог.

Монгол Улсад жилд дунджаар 16000 гаруй гэр бүл шинээр гэр бүлээ батлуулж байхад 3000 орчим гэр бүл гэрлэлтээ цуцлуулж байна. Эдгээр гэр бүлээ цуцлуулж буй 3000 гаруй гэр бүлийн цаана 4000-5000 гаруй хүүхдийн эрх хөндөгдөж байна гэсэн үг юм. Үүнийг Үндэсний статистикийн хорооны тоон судалгаатай харьцуулан үзье.

Үзүүлэлт	2017 онд	2018 онд	2019 онд	2020 онд	2021 онд
Гэрлэлт цуцлуулсан	2791	2945	2736	2726	2823
Эцэг тогтоолгосон	467	392	465	402	331
Нийт	3438	3337	3201	3128	3154

Дээрх хүснэгтээс хэчнээн гэр бүл шүүхийн журмаар гэрлэлтээ цуцлуулсан болон гэр бүлээ батлуулаагүй ч хүүхэдтэй байсан хосуудын гэрлэлт цуцлалт буюу хүүхдийн тэтгэмж тогтоолгосон тухай харж болохоор байна.

Тэгэхээр гэр бүлээ цуцлуулж буй хүмүүсийн тоо ихсэх тусам ард нь үлдэж эрх нь зөрчигдөх хүүхдүүдийн тоо ч мөн ихэссээр л байх юм. Гэр бүл гэдэг хэний ч шахалт шаардлага албан дарамтгүйгээр 100% хувь хүмүүсийн өөрсдийнх нь хүсэл зоригийн үндэс дээр бий болдог нандин бөгөөд чухал нийгмийн харилцаа байтал энэ тал дээр хүмүүс ул суурьгүй хэврэг хандаж байгаа нь харамсалтай. Мөн нэгэнт таарч тохирохоо больсон хүмүүс шүүхээр гэр бүлээ цуцлуулаад хэн нэгэн нь хүүхдийн тэтгэмж төлөх үүрэг хүлээхээд сайн дураараа тэр үүргээ биелүүлэхгүй байгаа нь бүр харамсалтай.

Тиймээс энэхүү илтгэлээрээ хүүхдийн тэтгэмжийг төлүүлэхэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ямар ямар бэрхшээл учирч байгаа талаар судалж тэдгээрийг хэрхэн зохицуулж болох талаар гарц гаргалгааг хайхаар зорилоо.

ҮНДСЭН ХЭСЭГ

Хүүхдийн тэтгэмж тогтоолгох тухай шүүхийн шийдвэр гарч, хүчин төгөлдөр болсон боловч хариуцагч буюу хүүхдийн эцэг, эх төлбөрөө зохих ёсоор төлөхгүй буюу шүүхийн шийдвэрийг сайн дураар биелүүлэхгүй

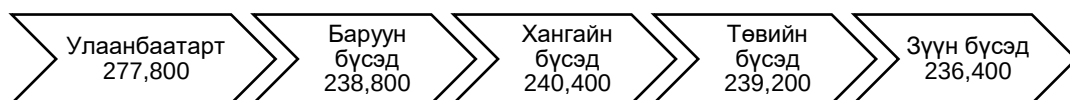
байх тохиолдолд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн 18.4-т “Тэжээн тэтгэх үүрэгтэй холбоотой, эсхүл төлбөр төлөгчид тодорхой хугацааны туршид давтамжтай төлбөр төлөх болон бусад үүрэг хүлээлгэсэн хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрийг үүрэг хүлээлгэсэн бүхий л хугацааны туршид албадан гүйцэтгэж болно.”¹ гэж заасны дагуу тухайн төлбөр авагч тал хэдийд ч шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад хандах боломжтой байдаг.

ХҮҮХДИЙН ТЭТГЭЛЭГ ТОГТООЛГОХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТ

Юуны түрүүнд гэр бүл цуцлахад гэрлэлтээ цуцлуулж буй 2 тал хоорондоо харилцан тохиролцож хүүхдийн тэтгэлгийн хэмжээг тогтоох боломжтой. Харин хоорондоо харилцан тохиролцож чадаагүй тохиолдолд шүүхээс хүүхдийн насны ангилал, тухайн бүс нутгийн хүн амын амьжиргааны доод түвшинг харгалзан үзэж, тэтгэмжийн хэмжээг тогтоодог.

Хүүхдийн тэтгэлгийн хувь, хэмжээ нь 0-11 насны хүүхдэд тухайн бүс нутгийн амьжиргааны түвшний 50% иар, 11-16 болон тухай хүүхэд сурч буй тохиолдолд 18 нас хүртэл нь амьжиргааны түвшний 100% аар тэтгэмжийг олгохоор тогтоодог байна.

Үндэсний статистикийн хорооны даргын 2022 оны 01 дүгээр сарын 31-ний өдрийн “Хүн амын амьжиргааны 2022 оны доод түвшинг тогтоох тухай” А/11 дүгээр тушаалаар амьжиргааны түвшинг баруун бүс, хангайн бүс, төвийн бүс, зүүн бүс, Улаанбаатар гэж бүсчилсэн байдлаар тогтоосон байна².

Мэдээж тэтгэлэг авч буй хүүхдийг гэр бүлээ цуцлуулсан ч бай эцэг, эх нь хоёулаа зэрэг тэжээн тэтгэх үүрэгтэй 0-11 насны хүүхдийн хувьд нэг талаас нь амьжиргааны баталгаажих түвшингийн 50% иар гэдэг боломжийн. Үүн дээр мэдээж хүүхдийг өсгөж буй тал ч гэсэн адил хувиар тэжээн тэтгэх үүрэгтэй. Харин энэхүү хүүхдэд олгож буй тэтгэлгийн хэмжээг бүс нутгийн байрлалаар тогтоох нь тэгш эрхийн зарчимд нийцэхгүй юм болов уу гэж бодож байна. Учир нь хот газар гэлтгүй хөдөө орон нутаг, баруун зүүн бүс гэлтгүй аливаа бараа бүтээгдэхүүний үнэ, хэрэглээний зардал адилхан. Харин

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. УБ., 2017 он

² Үндэсний статистикийн хорооны тоон судалгаа. 2022 /1212.mn/

ч баруун бүсийн аймгуудаар зарим төрлийн бараа бүтээгдэхүүний үнэ өндөр байх үзэгдэл элбэг.

ХҮҮХДИЙН ТЭТГЭЛГЭЭ ТӨЛДӨГГҮЙ ЭЦЭГ, ЭХЭД ОНОГДУУЛДАГ ХАРИУЦЛАГА

Шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд заавал биелүүлэх үүргийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 11 дүгээр зүйл, Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 37.3, Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 12 дугаар зүйл болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд тусгаж өгсөн. Шүүхийн шийдвэрийг хүн, хуулийн этгээд заавал биелүүлэх тухай үндсэн зарчмыг биелүүлээгүй хүн, хуулийн этгээдэд Эрүүгийн хууль болон Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэхээр зохицуулсан байдаг.

1. Эрүүгийн хуулийн 21.7 дугаар зүйл

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд саад учруулах зорилгоор хөрөнгийн мэдүүлгээ зориуд буруу гаргасан, эд хөрөнгөө нуун дарагдуулсан, бусдад шилжүүлсэн, үрэгдүүлсэн, оршин суух хаягаа өөрчилсөн, дүр эсгэн биелүүлсэн, битүүмжилсэн, барьцаалсан, хураан авсан хөрөнгийг дур мэдэн захиран зарцуулсан, дүр үзүүлсэн гэрээ байгуулсан бол хоёр мянга долоон зуун нэгжээс таван мянга дөрвөн зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох, эсхүл зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар зорчих эрхийг хязгаарлах, эсхүл зургаан сараас нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгэнэ.

2. Зөрчлийн тухай хуулийн 6.20-р зүйлийн 6 дахь хэсэгт

“Тэтгэлэг төлөгч шүүхийн шийдвэрээр тогтоосон сар бүр төлбөл зохих хүүхдийн тэтгэмжийг гурван сараас дээш хугацаанд төлөөгүй нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна” гэж заасан байдаг. Тэгэхлээр хуульд зааснаар уг мөнгөө төлөөгүй тохиолдолд нэмээд 100 мянган төгрөгөөр торгох юм.¹

Гэтэл энэ хууль бодит амьдралтай хэрхэн нийцэх вэ? олон жил тэтгэлэг төлөөгүй 5,6 сая болчихсон хүн зөрчлийн 100 мянгаа төлөөд л болчих юм шиг хардлага төрж байгаа юм. Өөрөөр хэлбэл торгуулиа төлөөд хүүхдийнхээ мөнгийг төлөхгүй яваад байх бололцоог олгож байгаа юм. Мөн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 59 дүгээр зүйлийн 59.1 дэх хэсэгт тэжээн тэтгэх үүргээ 3 сараас дээш хугацаагаар биелүүлээгүй төлбөр

¹ Зөрчлийн тухай хууль. Уб., 2017. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №41.

төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэхээр заасан байна. Үүнд нэмэлтээр хэрвээ эрхээ хасуулсан төлбөр төлөгч албан ажлын болон эрүүл мэндийн шалтгаанаар гадаадад зорчих шаардлагатай болсон тохиолдолд эрхийг нь түр сэргээж болно гэж заасан байна.¹

3. Гэр бүлийн тухай хууль

хүүхдийн тэтгэлгийг хугацаанд нь төлөөгүй бол дараах хариуцлага хүлээхээр заасан.² Үүнд:Тэтгэлэг төлөх тухай талууд гэрээ байгуулсан бөгөөд тэтгэлгийг хугацаанд нь төлөөгүй бол учирсан хохирлыг гэрээнд заасан журмаар нөхөн төлнө.

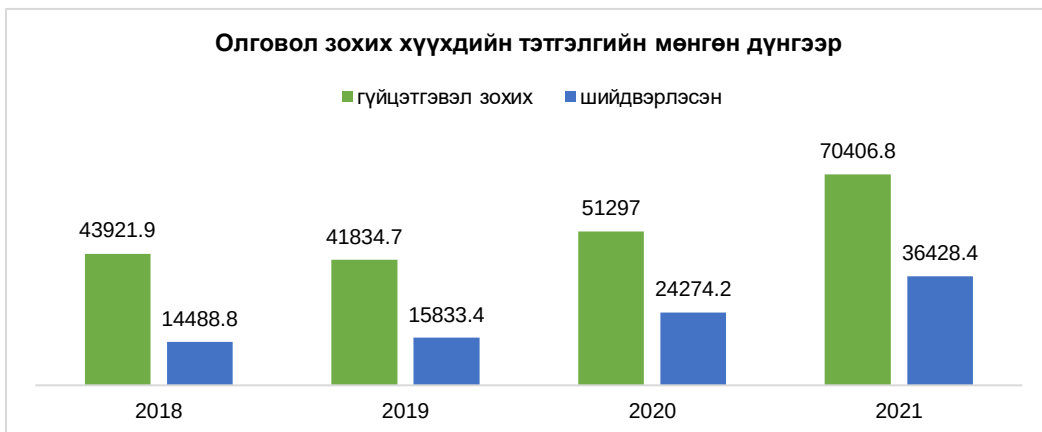
- Шүүхийн шийдвэрээр тогтоосон тэтгэлгийг хугацаанд нь төлөөгүй бол хожимдуулсан хоног тутамд тогтоосон тэтгэлгийн үнийн дүнгийн 0,5 хувиар алданги төлөх ба алдангийн нийт хэмжээ төлөгдөөгүй тэтгэлгийн үнийн дүнгийн 50 хувиас хэтрэхгүй байна.

Улсын хэмжээнд нийт тэтгэлэг авагч хүүхдүүд болон тэтгэлгээ сар бүр тогтмол авдаг болон тэтгэлгээ сар бүр авдаггүй хуримтлал үүсгэсэн хүүхдүүдийн мэдээллийг дараах графикаар харууллаа.

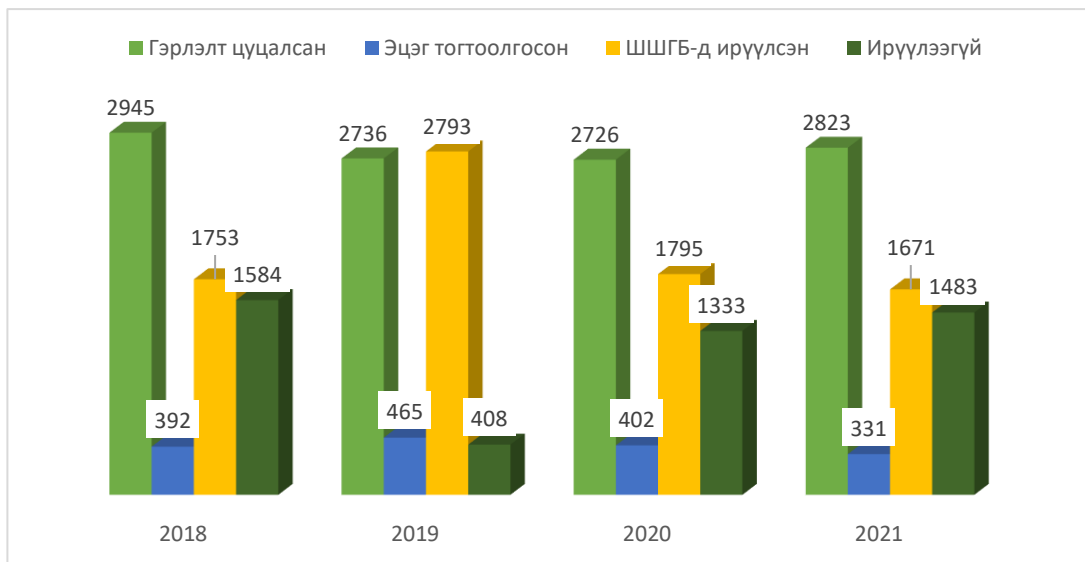

Хүүхдийн тэтгэлгийг албадан гаргуулахаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ирсэн, албадлагын арга хэмжээ авагдсан гүйцэтгэх баримт бичгийн тоон үзүүлэлтийг сүүлийн 4 жилийн байдлаар авч үзье.

2022 оны 10 дугаар сарын байдлаар гүйцэтгэвэл зохих 44,619,679.2 төгрөгийн 13220 гүйцэтгэх баримт бичигт шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулж, 16,417,935.7 төгрөгийн төлбөрийн 1070 гүйцэтгэх баримт бичгийг бүрэн биелүүлэн ажилласан байна.

Дээрх үзүүлэлтээс харахад жил ирэх тусам хүүхдийн тэтгэлэгтэй холбоотой гүйцэтгэх баримт бичгийн тоон үзүүлэлт ихсэж байгаа төдийгүй тэдгээрийн шийдвэрлэгдэж буй байдлыг мөнгөн дүнгийн болон гүйцэтгэх баримт бичгийн тоон үзүүлэлтээр харьцуулан үзэхэд төдийлөн хангалттай биш байгаа юм. Тэгвэл хүүхдийн тэтгэлэг төлөгдөхгүй байгаа шалтгаан нөхцөлийн судалгааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албанаас хийсэн судалгаагаар дараах шалгаан нөхцөлтэй гэж дүгнэсэн байна. Үүнд төлбөр төлөгчийн төлбөрийн чадваргүй байдал, оршин суугаа хаяг тодорхойгүй байдал, хорих ял эдэлж буй байдал, эрэн сурвалжлагдаж буй байдал болон

бусад шалтгааны улмаас хүүхдийн тэтгэлэг хуримтлагддаг, хүүхдийн тэтгэлэг төлөгдөхгүй байх үндсэн шалтгааныг үүсгэдэг гэж үзсэн байна. Хүүхдийн тэтгэлэг төлөгдөхгүй байх шалтгаан, нөхцөлийн судалгааг тоон үзүүлэлтээр харууллаа.

ХҮҮХДИЙН ТЭТГЭЛГИЙН ТӨЛБӨР БАРАГДАХГҮЙ БАЙГАА ШАЛТГААН¹

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанаас санаатайгаар зайлсхийсэн, хүүхдийн тэтгэлгээ төлөөгүй төлбөр төлөгчид холбогдуулан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас зөрчил шалган шийдвэрлэх эрх бүхий албан тушаалтан болох ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчээс дараах байдлаар зөрчил шалган шийдвэрлэсэн байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Шийдвэр гүйцэтгэх албаны Мэдээлэл, лавлагаа дүн шинжилгээний хэлтсийн 2021, 2022 оны Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны нэгдсэн судалгаа. 2021 онд 122 зөрчил шалган шийдвэрлэснээс 80 зөрчлийг хялбаршуулсан журмаар шийдвэрлэж 20,0 сая төгрөгийн торгох шийтгэл, 6 зөрчлийг зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаагаар шийдвэрлэж 5,0 сая төгрөг, хүүхдийн тэтгэлгийн 3 төлбөр төлөгчид 0,3 сая төгрөг, 30 төлөгчид 7-30 хоногийн баривчлах, албадан сургалтад хамруулах, 2022 оны эхний 8 сарын байдлаар 110 зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаа явуулснаас 75 зөрчлийг хялбаршуулан шийдвэрлэж 18,2 сая төгрөгийн торгох шийтгэл, зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагаагаар 1 холбогдогчийг 2,5 сая төгрөгөөр, хүүхдийн тэтгэлгийн 14

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Уб., 2021. ШШГЕГ-ын 2020 оны үйл ажиллагааны тоон мэдээ., Иргэний захиргааны шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны биелэлт. Уб., 2022.

төлөгчид 1,4 сая төгрөгийн торгох, 19 тэтгэлэг төлөгчид 7-30 хоног баривчлах болон албадан сургалтад хамруулах шийтгэл ногдуулсан ажилласан байна.¹

Он	2021	2022
Торгох шийтгэл хүлээсэн	3 төлбөр төлөгч 0.3 сая төгрөг	14 төлбөр төлөгч 1.4 сая төгрөг
7-30 хоног баривчлах, албадан сургалтад хамрагдсан	30 төлбөр төлөгч	19 төлбөр төлөгч

ДҮГНЭЛТ

Дээр дурдсан олон хүчин зүйлүүдээс хамаараад хүүхдийн тэтгэлэг бүрэн төлөгдөхгүй байгаа нь өнөөгийн нийгэмд яахын аргагүй тулгамдаж буй асуудал болоод байгааг харуулж байгаа юм. Мэдээж гэр бүл салалт нь эерэг зүйл биш учраас гэрлэлтээ цуцлуулж буй талууд инээгээд салах нь юу л бол тэр ч утгаараа салалтаас үүсэх үр дагавар хор уршиг нь их байгаа юм. Магадгүй гэр бүл салахад дунд нь хүүхэд байхгүй бол төдийлөн тэдгээрийн хооронд үүсэх маргаан бага гарна. Харин хүүхэд байна гэдэг нь энэхүү тэтгэмжийн асуудлаас эхлүүлээд өөр бусад олон асуудлууд гарч ирэх юм.

Гэр бүл болох, эцэг эх болно гэдэг асар их хариуцлага. Мөн гэр бүлээ цуцлуулна гэдэг ч их хариуцлага. Иргэн бүр Монгол Улсын Үндсэн хуулиар² олгогдсон журамт үүрэг гэж бий түүн дотор үр хүүхдээ өсгөж хүмүүжүүлэх гэж байгаа. Гэтэл энэ үүргээ биелүүлж чадаагүй, шүүхээр шийдвэрлэгдэн гэрлэлт цуцлагдсан ч үр хүүхдээ тэжээн тэтгэх үүргээ биелүүлэхгүй байгаа эцэг эхчүүд олширсоор байгаа нь харамсалтай. Төлбөрийн чадваргүйн улмаас буюу хөдөлмөр эрхэлдэггүйн улмаас хүүхдийн тэтгэмжээ өгөхгүй байгаа гэдэг нь эмгэнэл. Шүүхээр хөдөлмөрийн чадамжгүй л гэж тодорхойлоогүй бол эрүүл саруул хүмүүс хөдөлмөр эрхлэхэд болохгүй зүйл байхгүй байх.

Тэгэхээр хүүхдийн тэтгэмжийг бүрэн гүйцэд цаг хугацаанд нь төлүүлэхэд хамгийн нэгдүгээрт иргэн бүр өөрсдөө ухамсартай, хариуцлагатай байх шаардлага юм. Ингэхийн тулд хүн болох багаасаа хүлэг болох унаганаасаа гэдэг шиг хүүхдийг багаас эхлээд гэр бүлийн талаарх ойлголтыг сайтар өгч гэр бүл зохионо гэдэг ямар их чухал болох, гэр бүл зохиосноор ямар ямар үүрэг хариуцлага хүлээдэг болох талаар сайтар ойлгуулах явдал юм. Дараагаар үнэхээр ухамсраараа үүргээ бүрэн биелүүлж чадахгүй байгаа иргэнд хуулиараа хатуу арга хэмжээ авдаг байх. Энэ нь одоогийн хэрэгжиж

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын Шийдвэр гүйцэтгэх албаны Мэдээлэл, лавлагаа дүн шинжилгээний хэлтсийн 2021, 2022 оны Зөрчил шалган шийдвэрлэх ажиллагааны нэгдсэн судалгаа.

² Монгол Улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №1.

буй хууль тогтоомжийн хэрэглээ, хүртээмж, хүрээг илүү чангатгах хэрэгтэй гэсэн үг юм.

Мөн гэр бүл зохиохдоо анхнаасаа маш хариуцлагатай байж цаашид учирч болох эрсдэлийг сайтар бодож яарсан алхам хийхгүй байх, мөн хууль эрх зүйн талаар тодорхой мэдээлэлтэй байх хэрэгтэй шүү гэж үеийнхээ охид залууст уриалж байна.

САНАЛ

Ерөнхий боловсролын ахлах ангийн сурагчдад гэр бүлийн тухай хууль болон гэр бүл төлөвлөлт, түүнтэй холбогдох эрх үүрэг хариуцлагын талаарх агуулгыг багтаасан хичээлийг тухайн хүүхдийн нас бие сэтгэл зүйн онцлогт нь тааруулан боловсруулж хичээлийн хуваарьт нь оруулах;

Үндэсний статистикийн хорооны тушаалаар гаргадаг амьжиргааны баталгаажих түвшинг баруун бүс, хангайн бүс, төвийн бүс, зүүн бүс, Улаанбаатар гэж ангилалгүй бүх нийтэд нь эрх тэгш нэгдсэн нэг байдлаар тогтоох;

Зөрчлийн тухай хуулийн 6.20 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт “Тэтгэлэг төлөгч шүүхийн шийдвэрээр тогтоосон сар бүр төлбөл зохих хүүхдийн тэтгэмжийг гурван сараас дээш хугацаанд төлөөгүй нь эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол хүнийг нэг зуун нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгох эсхүл албадан сургалтад хамруулж долоогоос гуч хоногийн хугацаагаар баривчлах шийтгэл оногдуулна” гэж заасан байдгийн АЛБАДАН СУРГАЛТАД ХАМРУУЛАХ гэсэн заалтыг илүү тодорхой буюу оновчтой болгох. Жишээ нь хүүхдийн тэтгэлэг төлөөгүй шалтгаанаар баривчлах шийтгэл болон албадан сургалтад харагдах шийтгэл авсан этгээдэд гаргасан зөрчлийн агуулгат нь тохирох сургалтыг хүүхэд хөгжлийн төвтэй хамтран зохион байгуулдаг болох.

Хүүхдийн тэтгэлэг хугацаандаа төлөгддөггүй шалтгаануудаас хамгийн өндөр үзүүлэлттэй байгаа нь төлбөрийн чадваргүй гэсэн шалтгаан байна. Хөдөлмөр эрхлэх чадвартай ч ажил хийдэггүй, цалин орлоггүйгээс болж хүүхдийн тэтгэлэгээ төлж чаддаггүй эцэг эхчүүдийг ажлын байраар хангаж цалингаас нь төлөх ёстой хүүхдийн тэтгэлэгийг гаргуулах зохицуулалтыг зөрчлийн тухай хуульд тусгах.

---o0o---